

İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSTANBUL'DAKİ SAHRA ALTI AFRIKALI GÖÇMENLERİN SOSYAL VE
EKONOMİK KATILIMLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA**

MUHAMMED YASİR BODUR

HAZİRAN 2020

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Şehir Çalışmaları alanında Yüksek Lisans Derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri:

KANAATİ

İMZA

Doç. Dr. Eda Ünlü Yücesoy

(Tez Danışmanı)

Doç. Dr. Alim Arlı

Prof. Dr. Mahir Şaul

Bu tezin İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Tarih

Mühür/İmza

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı:

İmza:

XXXXXXXXXX

ÖZ

İSTANBUL'DAKİ SAHRA ALTI AFRIKALI GÖÇMENLERİN SOSYAL VE EKONOMİK KATILIMLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Bodur, Muhammed Yasir

Şehir Çalışmaları Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Eda Ünlü Yücesoy

Haziran 2020, 147 sayfa

Küreselleşmeye paralel olarak son dönem Sahra Altı Afrika ülkelerinden Türkiye'ye yönelen göçün başlangıcı 1990'lı yıllar olarak kabul edilebilir. Yaklaşık 20 yıllık bu süreç, göçün mahiyetindeki değişimleri, yapısındaki çeşitlenmeyi ve demografik dönüşümleri kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir. Kent ve göç etnografisinin araçlarını birlikte kullanan bu çalışma, İstanbul'daki Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin sosyal ve ekonomik katılımlarında şehir mekânın ve etnik ilişki ağlarının rolünü incelemektedir. Hem formel hem de enformel iş ve konut piyasalarına erişim açısından sunduğu imkanlar itibarıyla Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy ve Aksaray bölgeleri araştırma sahası olarak seçilmiştir. Çalışmanın verisi bu semtlerinde ikamet eden 9 kadın ve 60 erkek olmak üzere toplamda 69 göçmen ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlar, grup mülakatları, yapılandırılmamış açık uçlu görüşmeler ve enformel görüşmelerden elde edilmiştir.

Çalışmanın bulguları İstanbul'daki Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin sosyal ve ekonomik katılımlarının etnik ilişki ağlarına ve kentsel sistem içindeki konumlarına bağlı olarak çeşitlendiği yönündedir. Sahra Altı Afrikalı göçmenler yasal, toplumsal ve ekonomik konumları itibarıyla homojen bir grup değildir. Başlangıçta kalıcı yahut geçici sürelerle İstanbul'a gelen göçmenlerin motivasyonları ve beklentileri şehir hayatındaki deneyimlerine bağlı olarak yeniden biçimlenebilmektedir. Farklı sınıf, etnisite, toplumsal cinsiyet ve hukuki statüye sahip göçmenlerin sermaye alanları içindeki konumları ve

devingenlik kanallarını kullanım biçimleri çeşitlilik göstermektedir. Göçmen grupların sosyal ve ekonomik sermayeleri üretim ve kullanım kapasiteleri dikey toplumsal hareketliliği mümkün kılabileceği gibi yoksulluğu kronikleştirip derinleştirebilmektedir. Göçmenlerin kentsel sistem içindeki konumları formel ve enformel iş ve konut piyasalarına erişim süreçlerini etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sahra Altı Afrikalı göçmenler, düzensiz göç, emek göçü, enformel istihdam, enformel sektör, sosyal sermaye, toplumsal hareketlilik

ABSTRACT

A QUALITATIVE STUDY ON SOCIAL AND ECONOMIC PARTICIPATION OF SUB-SAHARAN AFRICAN IMMIGRANTS IN ISTANBUL

Bodur, Muhammed Yasir

MA in Urban Studies

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Eda Ünlü Yücesoy

June 2020, 147 pages

In parallel with globalization, the beginning of the migration from Sub-Saharan African countries towards Turkey can be regarded as the 1990s. This nearly 20-years period has inevitably brought about changes in the scope of migration, diversification in its structure and demographic transformations. This study, which uses the tools of urban and migration ethnography together, examines the role of urban space and ethnic networks in the social and economic participation of Sub-Saharan African immigrants in Istanbul. Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy and Aksaray, where Sub-Saharan African immigrants live due to accessibility to both formal and informal employment and housing markets have been chosen as research areas. The data of the study were gathered by semi-structured interviews, group interviews, unstructured open-ended interviews and informal interviews with 69 immigrants, 9 women and 60 men residing in these districts.

The findings of the study are that the social and economic participation of Sub-Saharan African immigrants in Istanbul varies depending on their ethnic networks and their position in the urban system. Sub-Saharan African immigrants are not a homogeneous group due to their legal, social and economic positions. The motivations and expectations of immigrants coming to Istanbul for permanent or temporary periods can be reformed based on their experiences in urban life. The positions of immigrants with

different classes, ethnicities, gender and legal status within the capital areas and the way they use mobility channels vary. The production and utilization capacities of social and economic capitals of immigrant groups can enable vertical social mobility, as well as become chronic and deepen poverty. The positions of immigrants in the urban system affect the access to formal and informal job and housing opportunities.

Keywords: Sub-Saharan African immigrants, irregular migration, labor migration, informal employment, informal sector, social capital, social mobility

ÖNSÖZ

Çalışma sürecim boyunca desteğini ve vaktini hiçbir zaman esirgemeyen, nazik tavrı ile her zaman yol gösteren kıymetli danışman hocam Eda Ünlü Yücesoy'a ve her sohbetimizde ufkumu genişleterek yeni bakış açıları kazanmamı sağlayan değerli hocam Alim Arlı'ya teşekkür ederim. Tez jürimde bulunmayı kabul eden saygı değer Mahir Şaul'a gösterdiği teveccüh için müteşekkirim. Aynı zamanda İstanbul Şehir Üniversitesi Şehir Araştırmaları Merkezi müdürü kıymetli hocam Yunus Uğur'a üniversitenin geçirdiği zor günlerde vermiş olduğu destekten ötürü teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak tez savunmama iştirak ederek katkı ve eleştirilerini sunan Prof. Dr. Alev Erkilet, Doç Dr. Didem Danış ve Dr. Kamile Batur'a teşekkür ederim.

Bu araştırmanın yapılabilmesine önemli katkıları olan ve bana yoldaşlık eden Muhammed Sıddık Yaşar, Abdulkadir Bal ve Mehmet Yeralan başta olmak üzere tüm Tarlabası Dayanışma Platformu üyelerine, saha araştırması süresince görüşmecilerle irtibat kurma noktasında yardımlarını esirgemeyen tüm Afrikalı birlik liderlerine ve bu çalışmanın görünmez kahramanları olan Afrikalı göçmen kardeşlerime teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini yakinen hissettiğim annem ve babama teşekkür ederim. Son olarak okuma yazmayı aynı sıralarda öğrenip lisans ve yüksek lisans diplomamı da aynı üniversiteden aldığım hayat arkadaşım sevgili Feyza'ya saha çalışması süresince ihmal ettiğim için önce özürlerimi sonra ise verdiği destekten ötürü sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

Öz	iv
ABSTRACT	vi
Önsöz	viii
İçindekiler	ix
Tablolar Listesi	xi
Görsel Listesi	xii
BÖLÜMLER	
1. Giriş	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi	1
1.2. Çalışmanın Çerçevesi ve Taslağı	4
2. Yöntem	6
2.1. Vaka	7
2.1.1. Tarlabası	9
2.1.2. Kurtuluş	12
2.1.3. Aksaray	14
2.2. Örneklem	15
2.3. Veri Toplama	16
2.4. Etik Değerlendirme	21
2.5 Sınırlılıklar	22
3. Literatür	24
3.1. Düzensiz Emek Göçü.....	25
3.2. Dünya’da Düzensiz Emek Göçü	28
3.2.1. Düzensiz Göçlerin Sosyal ve Ekonomik Etkileri	29
3.3. Türkiye’de Düzensiz Emek Göçü	32
3.3.1. Sahra Altı Afrika’dan Türkiye’ye Göçlerin Sosyal ve Ekonomik Etkileri	34
4. Teori	39
4.1. Sosyal Sermaye.....	40

4.2. Enformelite ve Hayatta Kalma Stratejileri	43
4.3. İçkent ve Mekansal Ayrışma	47
5. Arka Plan	49
5.1. Sahra Altı Afrika Ülkelerinden Uluslararası Göçler.....	50
5.2. Geçmişten Bugüne Afrika Kıtasından İstanbul'a Göçler	52
6. Afrikalı Göçmenlerin Sosyal Katılımı	58
6.1. Yoksulluk ve Göçmenlik Halleri: Yer Seçim Pratikleri ve Sosyal Düzen	59
6.1.1. Tarlabası'nda Göçmen Haneleri	60
6.1.2. Kurtuluş'ta Göçmen Haneleri	71
6.1.3. Feriköy'de Göçmen Haneleri	74
6.2. Yoksulluk ve Göçmenlik Halleri: Sınırlar ve Geçişkenlikler	81
6.2.1. Göçün Mahiyeti ve Dönüşen Beklentiler	81
6.3. Yoksulluk ve Göçmenlik Halleri: Göçmenlere Özgü Toplanma Mekanları	102
6.3.1. Yeni Kamusal Alanlar Yaratmak	103
6.3.2. Merkez Olarak Aksaray	107
6.3.3. Çatı Dernek Olarak ACT	115
7. Afrikalı Göçmenlerin Ekonomik Katılımı	118
7.1. Emek Gücü	118
7.1.1. İstihdam Alanlarına Dahil Olma Süreci.....	119
7.1.2. "Çabuk Çabuk" Çalışmanın Koşulları.....	123
7.1.3. Göçün Feminizasyonu	129
8. Sonuç	133
Referanslar	139
Ekler	147
Etik Kurul Raporu	147

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 6.1. Tarlabası'nda Bekarhane Başına Düşen Kişi Sayısı	60
Tablo 6.2. Tarlabası'ndaki Afrikalı Göçmenlerin Medeni Hali	61
Tablo 6.3. Tarlabası'ndaki Göçmenlerin Hane Kiraları	63
Tablo 6.4. Üç İlçedeki Afrikalı Göçmenlerin Oturum İzni Durumları	83
Tablo 6.5. Afrikalı Göçmenlerin Eğitim Durumları	86
Tablo 7.1. Tarlabası ve Aksaray'daki Afrikalı Göçmenlerin Eğitim Durumları	122
Tablo 7.2. Afrikalı Göçmenlerin Aylık Kazancı	127
Tablo 7.3. İlçelere Göre Afrikalı Göçmenlerin Çalışma İzni Durumları	128

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 2.1.....	8
Görsel 2.2.....	10
Görsel 2.3.....	13

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Uluslararası göçmen sayısı 2010 yılından bu yana 51 milyon artışla yaklaşık 272 milyona ulaşmıştır. 2010 yılında dünya nüfusunun yüzde 2,8'i uluslararası göçmen konumundayken 2019 yılında bu oran yüzde 3,5'e yükselmiştir (United Nations 2019). Bu gelişmelere bağlı olarak son yıllarda giderek görünürlük kazanan göç meselesi kaçınılmaz olarak akademinin ilgisini çeken konulardan biri haline gelmiştir. Çok katmanlı yapısı itibariyle disiplinler arası bir alan olan göç, sosyoloji, antropoloji, kültürel çalışmalar, şehir çalışmaları, siyaset bilimi, psikoloji, ekonomi ve tarih gibi sosyal bilimin tüm alanlarında kendine özgü teorik ve kavramsal bağlamlarda tartışılmaktadır.

Türkiye'nin, 1980'lerden itibaren göç veren bir ülkeden göç alan bir ülkeye doğru evirilmeye başladığını söylemek mümkündür (Erder 2015, 89). Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından başlayarak cumhuriyetin kurulmasından bu güne dek devam eden süreçte Türkiye, "Türk soyundan gelen veya Türk kültürüne bağlı olan" göçmenlerin erişimine açık bir ülke pozisyonunda olmuştur. İlk kez 1980'lerden sonra kökenleri itibariyle Türk ve Müslüman olmayanların yani "yabancıların" da Türkiye'ye göçleri başlamıştır. Yabancıların göçleri büyük oranda düzensiz göçler olarak dikkat çekmektedir (İçduygu vd, 2014:58; Adıgüzel, 2018:83). Türkiye, 1980'lerden bugüne Ortadoğu, Asya ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinden gelen binlerce sığınma talebiyle karşı karşıya kalmıştır.

Küreselleşmeye paralel olarak son dönem Sahra Altı Afrika ülkelerinden Türkiye'ye yönelen göçün başlangıcı 90'lı yılların sonu olarak kabul edilebilir (Şaul 2015, 109). Türkiye'ye yönelen bu göçler kalıcı veya geçici biçimlerde varlık gösterebilmektedir. Bununla beraber yaklaşık 20 yıllık bu süreç, göçün mahiyetini, yapısındaki çeşitlenmeyi ve

demografik dönüşümleri de kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir. Bu açıdan İstanbul'daki Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin etnik köken, ulusal kimlik, dini tercih ve toplumsal cinsiyet açısından olduğu gibi eğitim seviyeleri ve sınıfsal konumları itibariyle de heterojen bir grup olduğunu söylemek mümkündür.

İstanbul'daki Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin önemli bir kısmını enformel iş kollarına katılan düzensiz göçmenler oluşturmaktadır. Bununla beraber süreç içinde çeşitli devingenlik kanallarını kullanarak ürettikleri hayatta kalma stratejileriyle sermaye kapasitelerini genişleten göçmenlerin yasal ve toplumsal statüleri farklılaşabilmektedir. Aynı zamanda belli ölçülerde sosyal ve ekonomik sermayeleriyle hedef ülke olarak Türkiye'yi tercih eden Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin sayısı da giderek artmaktadır.

Merkezi konumları itibariyle Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy ve Aksaray bölgeleri hem formel hem de enformel iş ve konut piyasalarına erişim açısından sunduğu imkanlar dolayısıyla Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin yoğunluklu olarak yaşadıkları alanlar olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin yaşadığı bu bölgelerde hemşeri dernekleri, kiliseler, restoranlar, bakkallar ve kargo ofisleri gibi göçmenlere özgü toplanma mekanları faaliyet göstermektedir.

Kent ve göç etnografisinin araçlarını birlikte kullanan bu çalışma, İstanbul'daki Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin sosyal ve ekonomik katılımlarında şehir mekânın ve etnik ilişki ağlarının rolüne odaklanmaktadır. Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy ve Aksaray olmak üzere dört farklı sahada 13 ay süreyle yapılan araştırma Sahra Altı Afrikalı göçmen gruplarının şehirdeki yerleşim tercihlerinde etnik bağların nasıl bir rol oynadığı; etnik bağların mekânsal tercihlerden nasıl etkilendiği; formel ve enformel istihdam alanlarına erişim süreçlerinde güven ve akrabalık ilişkilerinin nasıl bir öneme sahip olduğu; yaşamak için tercih edilen mekânın sosyal ve ekonomik alanlara katılımı nasıl etkilediği; yerleşim mekânının göçmen gruplar arasında sosyal ve ekonomik sermayenin devingenliğini ne ölçüde etkilediği; cinsiyet rollerinin konut ve istihdam alanlarında meydana getirdiği

farklılıkları; aynı etnik arka plana sahip grupların şehirdeki dağılımı; grup içi ve gruplar arası etkileşim hangi ölçülerde farklılaştığı veya benzeştiği gibi soruların cevaplarını farklı mekânsal alanları ve etnik grupları mukayese ederek keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, İstanbul'daki Sahra Altı Afrikalı nüfusun büyük ölçüde kayıtsız olması, mekânsal hareketliliğin fazla olması ve sahanın karmaşık yapısı karşısında sağlıklı bir mukayese yapabilmek için etnografik araçların kullanıldığı nitel analiz metodu tercih edilmiştir. Araştırma süreci boyunca toplanan veriler mümkün olduğunca soruların muhataplarının ifadeleriyle anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Araştırma boyunca gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlar, grup mülakatları ve yapılandırılmamış açık uçlu görüşmelerin yanı sıra enformel görüşmelerden elde edilen veriler araştırmanın zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Araştırılan grupların davranış kalıplarını, tecrübelerini, algılarını, düşüncelerini, sözlü ve sözlü olmayan ifade biçimlerini kendi doğal bağlamında değerlendirebilmek için görüşme sorularının dışında kalan alanlar katımlı ve katılımsız gözlemler aracılığıyla gündelik hayatın keşfedilmesine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda yarı yapılandırılmış mülakat soruları betimleyici istatistikler, monografik ve demografik profillerin üretilmesine uygun şekilde tasarlanmıştır.

Bauböck'e göre göç araştırmalarının iki farklı yol üzerinden şekillenmektedir. Bunlardan ilki, temel olarak, göç olgusunun göç eden ve göç alan toplumlar üzerinde bıraktığı etkileri, devletlerin politikalarının göçmen hareketleri üzerindeki belirleyiciliğini ve göç hareketlerinin nedenlerini yapısal olarak ele alan çalışmalardır. İkincisi ise göç meselesini göçmenlerin bakış açısıyla inceleyerek göçün nedenlerini, göçmenlerin karar süreçlerini ve sosyal ağları irdelemektedir (1998, 48). Bu çalışmada her iki yaklaşımı birlikte ele almayı amaçlamaktadır.

Özetle bu çalışmada, İstanbul'da ikamet eden Sahra altı Afrikalı göçmenlerin şehirdeki yerleşme pratiklerinin, çeşitli istihdam alanlarına katılma biçimlerinin ve etnik ilişki ağlarının karşılıklı ilişkisi; bireylerin göç hikayeleri, yoksulluk biçimleri, gündelik yaşam

rutinlerine eklemlenme çabaları, kurmaya çalıştıkları yeni yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler, bu güçlüklerle başa çıkma stratejileri ve göçmen gruplar arasında sosyal ve ekonomik sermayenin paylaşımı bağlamlarıyla keşfedilmeye çalışılmıştır.

1.2. Çalışmanın Çerçevesi ve Taslağı

İstanbul'daki Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin sosyal ve ekonomik katılımlarında şehir mekânın ve etnik ilişki ağlarının rolünü analiz etmeyi hedefleyen bu çalışma sekiz bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünün ardından, ikinci bölümünde, çalışma için en uygun metodolojik yapı ve araştırmanın basamakları detaylandırılmıştır. Bu bölümde sırasıyla vaka sahasının tanımlaması, örneklem seçimi ve veri toplama aşamaları aktarılmıştır. Son olarak, etik değerlendirme ve sınırlılıklar alt başlıklarıyla yöntem bölümü sona erdirilmiştir.

Üçüncü bölümde, öncelikle literatürdeki düzensiz göç tanımları eleştirel olarak ele alınmıştır. Daha sonra dünya ölçeğinde düzensiz emek göçünün sosyal ve ekonomik etkileri ve sonuçları tartışılmıştır. Son olarak, mevcut literatürden hareketle, Sahra Altı Afrikalı göçmenler özelinde Türkiye'ye yönelen düzensiz göçlerin sosyal ve ekonomik etkileri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ilk önce Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin uluslararası göçteki konumu sayısal veriler üzerinden incelenmiş daha sonra ise ulusal ve küresel değişimler ışığında Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'dan cumhuriyetin megapolü İstanbul'a dek uzanan Sahra Altı Afrika göçünün tarihsel arka planı verilmiştir.

Beşinci bölümde çalışmanın teorik zemini verilmiştir. İlk olarak göçmen gruplar içinde sosyal sermaye üretme ve kullanma kapasitelerinin boyutlarını anlamak için Putnam'ın sosyal sermaye kavramı; ikinci olarak enformel ekonomi kavramının kapsamı ve

göçmenlerin enformel sektördeki konumu; son olarak ise iç kent ve mekânsal ayrışma süreçleri teorik olarak tartışılmıştır.

Altıncı bölümde ilk olarak Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin konut piyasalarına erişim süreçleri ve yer seçim pratikleri etnik ilişki ağları odağında semtlerin sosyal coğrafyası ve yerleşim alanlarının mekânsal konumları göz önünde bulundurularak çözümlenmeye çalışılmıştır. İkinci olarak, Afrikalı göçmenlerin yaşadıkları bölgelere göre çeşitlilik arz eden toplumsal konumlarının sınırlarını çizen yahut geçişkenliklere kapı aralayan etkenler sosyal sermayenin üretim süreçleri içinde incelenmiştir. Son olarak, Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin grup içi ve gruplar arası ilişkileri ve günlük yaşam rutinlerine katılma biçimleri göçmenlere özgü toplanma mekânları üzerinden keşfedilmeye çalışılmıştır.

Yedinci bölümde Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin enformel istihdam alanlarındaki konumu tartışılmıştır. İlk olarak Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin ucuz iş gücüne dahil olma süreçleri; ikinci olarak göçmenlerin emek yoğun işlerdeki çalışma koşulları; son olarak ise kayıt dışı sektörlerde istihdam olan kadın göçmenlerin durumu incelenmiştir. Sekizinci bölüm olan sonuç bölümünde ise araştırmanın bulguları ve önemi sunulmuştur.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Sosyal araştırmaların yeni konuları keşfetmek, sosyal olguları açıklamak ve olayların neden gerçekleştiğini izah etmek gibi birtakım amaçları vardır (Neuman 2013, 38). Olguların keşfedilmesi ve açıklanması için farklı metodolojik yöntemler mevcuttur. Araştırılan özneyi merkeze alan nitel metot, belirli sosyal çevrelere mensup bireylerin hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarını, olayları kendi zaviyelerinden nasıl gördüklerini ve gerçekliklerini nasıl inşa ettiklerini keşfetmek açısından topluluk araştırmacılarının sıkça başvurduğu bir yöntemdir (Pope ve Mays 1995, 43; Neuman 2013, 177). Topluluk araştırması açısında etnografi, incelenen konuyu kendi doğal bağlamı içinde, toplumu örgütleyen etnisite, cinsiyet, sınıf gibi katmanların, süreçlerin ve yapıların incelenmesinde, kişiler ve gruplar arası etkileşimleri ve kişilerin sosyalleşmesi gibi süreçleri inceleyen bir yöntem olarak öne çıkar. Bu açıdan etnografi, araştırmacının konu aldığı vakayı incelerken karşılaştığı sosyal dünyanın dinamiklerini anlamaya yardımcı olabilecek esnek bir şekilde veri kaydetme ve analiz etme yaklaşımı sağlamaktadır (Bray 2008, 299). Aynı zamanda etnografik araştırma, insanların içinde yaşadıkları dünyadan anlam çıkarma biçimlerini ve kendi inançları temelinde eyleme geçerken birbirleriyle ve kendilerinden farklı kişilerle nasıl bağlantı kurduklarının araştırılmasını içerir (Bray 2008, 302).

Kent ve göç etnografisinin araçlarını birlikte kullanan bu alışma, İstanbul'daki Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin sosyal ve ekonomik katılımlarında şehir mekânın ve etnik ilişki ağlarının rolünü incelemeyi hedeflemektedir. Daha açık bir ifadeyle, Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy ve Aksaray olmak üzere dört farklı sahada yapılan araştırma; Sahra Altı Afrikalı göçmen gruplarının şehirdeki yerleşim tercihlerinde etnik bağların nasıl bir rol oynadığı; etnik bağların mekânsal tercihlerden nasıl etkilendiği; formel ve enformel istihdam alanlarına erişim süreçlerinde güven ve akrabalık ilişkilerinin nasıl bir öneme sahip

olduğu; yaşamak için tercih edilen mekânın sosyal ve ekonomik alanlara katılımı nasıl etkilediği; yerleşim mekânının göçmen gruplar arasında sosyal ve ekonomik sermayenin devingenliğini ne ölçüde etkilediği; cinsiyet rollerinin konut ve istihdam alanlarında meydana getirdiği farklılıkları; aynı etnik arka plana sahip grupların şehirdeki dağılımı; grup içi ve gruplar arası etkileşim hangi ölçülerde farklılaştığı veya benzeştiği gibi soruların cevaplarını farklı mekânsal alanları ve etnik grupları mukayese ederek keşfetmeyi amaçlamaktadır.

İstanbul'da ikamet eden Sahra altı Afrikalı göçmenlerin şehirdeki yerleşme pratiklerinin, çeşitli istihdam alanlarına katılma biçimlerinin ve etnik ilişki ağlarının karşılıklı ilişkisi; hayatlarını sürdürmeye çalışan bireylerin göç hikayeleri, yoksulluk biçimleri, gündelik yaşam rutinlerine eklemelenme çabaları, kurmaya çalıştıkları yeni yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler ve bu güçlüklerle başa çıkma stratejileri bağlamlarıyla keşfedilmeye çalışılmaktadır. İstanbul'daki Afrikalı nüfusun büyük ölçüde kayıtsız olması, mekânsal hareketliliğin fazla olması ve sahanın karmaşık yapısı karşısında sağlıklı bir mukayese yapabilmek için etnografik araçların kullanıldığı nitel analiz metodu tercih edilmiştir.

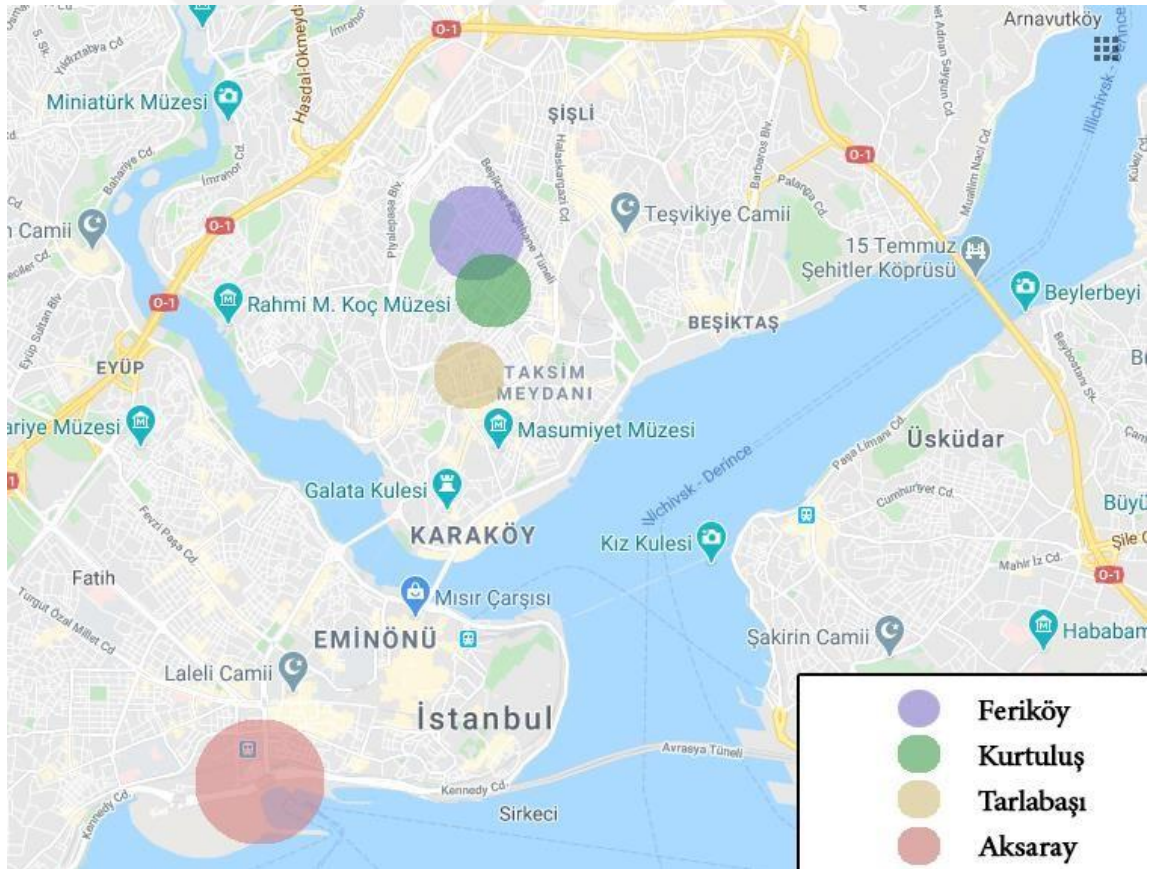
Bu bölümde araştırma soruların cevaplanmasında kullanılacak en uygun metodolojik yapı ve araştırmanın basamakları detaylandırılacaktır. Bunun için sırasıyla vaka sahasının tanımlaması, örneklem seçimi ve veri toplama aşamaları aktarılacaktır. Daha sonra ise etik değerlendirme ve sınırlılıklar alt başlıklarıyla yöntem bölümü sona erdirilecektir.

2.1. Vaka

Şaul'a göre küreselleşmeye paralel olarak son dönem Sahra Altı Afrika ülkelerinden Türkiye'ye yönelen göçün başlangıcı 90'lı yılların sonu olarak kabul edilebilir (2015, 109). Yaklaşık 20 yıllık bu süreç, göçün mahiyetini, yapısındaki değişimleri, demografik dönüşümleri ve sosyo-mekansal değişimleri ve ayrışmaları da kaçınılmaz olarak ortaya çıkarmıştır. Sahra Altı Afrika'dan gelen birçok göçmen için İstanbul, Avrupa'ya olan

yakınlığı, görece iyi durumdaki ekonomisi ve iş fırsatlarının yoğunluğu gibi çeşitli sebeplere bağlı olarak önemli bir konumda bulunmaktadır. İç savaş, siyasi istikrarsızlık, iktisadi geri bırakılmışlık, yoksulluk gibi yapısal etmenler Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin ekonomik durumlarını geliştirme ve hayat standartlarını iyileştirme motivasyonlarını teşkil etmektedir. Bu etmenlere bağlı olarak şekillenen göçmenlik ve yoksulluk hali birçok göçmen için mecburi bir sorumluluk haline gelmiştir.

İstanbul'un çeşitli bölgelerinde ikamet eden Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin sosyal ve ekonomik katılımlarını şekillendiren etnik bağların önemini ve göçmenlerin iş ve konut piyasalarına erişimlerinde grup ilişkileri ve çeşitlenmeleri keşfedebilmek için mekânlar arası bir karşılaştırmaya ihtiyaç vardır.

Görsel 2.1.

Afrikalı göçmenlerin en yoğun yerleşim alanlarının başında gelen Tarlabaşı, Kurtuluş, Feriköy ve Aksaray muhitleri, pahalı metropol şartları altında göçmenlerin varlık

gösterebileceği en uygun toplanma alanlarıdır. Farklı etnik arka plana sahip Sahra Altı Afrikalı göçmen gruplar için kendine özgü katmanları olan bu alanlar merkezi konumları itibarıyla, iş fırsatlarına olan erişim, tasarruf, para kazanma ve biriktirme gibi gurbetçilikten doğan ekonomik gereksinimlere cevap bulanabilecek önemli alanlardır. Aynı zamanda bu alanlar göçmenlerin yoğunlaşmaları hasebiyle etnik bağlarla ve güven ilişkileriyle ilintili olarak sosyal grupların ve sosyal çevrelerin oluşumunu pekiştirir niteliktedir. Bu açılarından, göçmenlerin sosyal ve ekonomik katılım biçimlerinin çeşitliliği benzer mekânsal alanlarda çeşitli farklılaşmaların ve benzeşmelerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu farklılıkları veya benzerlikleri daha iyi gözlemleyebilmek için Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bu bölgelerin tarihsel gelişimi, yapılı çevresi, sosyal coğrafyası ve şehir ağları içindeki konumlarına yakından bakmak gerekmektedir.

2.1.1. Tarlabası

Kuzeyde Dolapdere ve Irmak Caddeleri, güneyde Tarlabası Bulvarı, doğuda Talimhane ve batıda Kasımpaşa semti ile çevrelenen Tarlabası bölgesi kentin en işlek caddesi olan İstiklal Caddesi'ne ve Türkiye'nin en önemli merkezlerinden biri olan Taksim Meydanı'na yalnızca birkaç dakikalık yürüme mesafesidir. Beyoğlu ilçesine bağlı olan Tarlabası semti, Bostan, Bülbül, Çukur, Hüseyin Ağa, Kalyoncu Kulluğu, Kamer Hatun, Şehit Muhtar ve Sururi olmak üzere sekiz mahalleden meydana gelmektedir. Bostan, Bülbül, Çukur ve Sururi mahalleleri Tarlabası Bulvarı ile Dolapdere Caddesi arasında; Hüseyin Ağa, Kalyoncu Kulluğu, Kamer Hatun mahalleleri Tarlabası Bulvarı ile İstiklal Caddesi arasında kalmaktadır. Şehit Muhtar Mahallesi'nin sınırları ise Tarlabası Bulvarı'nın her iki tarafına da uzanmaktadır (Yiğit 2011, 91). Tarlabası'nın mevcut konut dokusunu ve beşeri coğrafyasını anlamak için semtin tarihsel gelişimine ve kentsel sistem içindeki dönüşen konumuna bakmak gerekmektedir.

Görsel 2.2

Yaklaşık dört bin yıllık geçmişe sahip olan Beyoğlu İstanbul'un en eski yerleşim alanlarından biridir. Beyoğlu, tarihsel olarak Pera ve Galata olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Bugün Beyoğlu bölgesinde hala Cenevizliler, Bizans ve Osmanlı başta olmak üzere birçok kültürün izlerini görmek mümkündür (Alpman 2015, 50-51). 1875'te açılan tünel ve inşa edilen atlı tramvayla birlikte gittikçe gelişim gösteren sinema ve tiyatro salonları, lüks restoranlar ve kafeler sayesinde İstiklal Caddesi, İstanbul'un en değerli ve gösterişli konumlarından biri haline gelmiştir. Bu yıllarda Beyoğlu'nun Galata tarafı ticaretin merkezi, Pera ise varlıklıların ikamet ettiği bir yerleşim alanı haline gelerek bu özelliğini uzun yıllar boyunca sürdürmüştür (Üsdiken, 1994; Alpman, 2015:53).

Türkün ve Sarıoğlu'nun 1925-1926 yılındaki devlet kayıtlarını inceleyerek elde ettikleri verilere göre bu tarihlerde Beyoğlu'nda yaşayanların sayısı 305.577'dir. Bu nüfusun %48,5'i Türk ve Müslüman, %27'si Rum, %8'i Ermeni ve %5'i Musevilerden oluşmaktadır. Bununla birlikte Protestanlar, Latinler, Bulgarlar, Süryaniler, Ulahlar ve Katolik Rumlar da bu bölgede yaşamaktadır (2014, 276).

Cumhuriyetin ilanı Pera için dönüm noktası olmuş ve bu dönüşüm Tarlabası'nı doğrudan etkilenmiştir (Dinçer 2009). 1942 yılında azınlıklara karşı uygulanan varlık vergisinin, 1955 yılında yaşanan 6-7 Eylül olaylarının meydana getirdiği yıkım ve ardından 1964 yılında Yunanistan vatandaşı olan kişilerin sınır dışı edilmesiyle muhitin sosyo-mekansal yapısı önemli değişikliklere uğramıştır (Yılmaz 2006, 28). 1923'ten 1950'lere kadar olan bu süreçte İstanbul önemli ölçüde nüfus ve sermaye kaybetmiştir. Beyoğlu gibi önceki dönemin prestijli bölgeleri de bu kayıptan önemli ölçüde etkilenmiştir (Türkün ve Sarıoğlu 2014, 275).

Bu olaylar neticesinde oluşan nüfus hareketliliği Tarlabası'nın yapısına önemli etkiler bırakmıştır. 1940'lardan itibaren muhitte iki yönlü bir nüfus hareketin meydana geldiği söylenebilir. Gayrimüslimler Tarlabası'nı terk ederken Anadolu'nun kırsal bölgelerinden vatandaşlar semte yerleşmeye başlamıştır. Özellikle muhitte yoğun olarak ikamet eden Rumların yerlerinden edilmesinin ardından mülkleri değerlerinin altında satılmış, işgal edilmiş ve kayıtsız şekillerde satılmış veya kiralanmıştır (Üsdiken 1995; Yılmaz 2006; Alpman 2015, 54).

Kır-kent göçünün en yoğun olduğu 1960-1980 yılları arasında özellikle Sivas, Erzincan, Konya ve Kayseri'den göç eden vatandaşların bir kısmı için Tarlabası'nın kentsel alana tutunmayı sağlayan bir geçiş bölgesi olarak kullanıldığı söylenebilir. Burada geçirdikleri zaman içinde bir takım ilişki ağlarına dahil olarak ekonomik açıdan istikrar sağlayabilen yerli göçmenlerin önemli bir bölümü şehrin diğer alanlarındaki gecekondu semtlerine taşınmayı başarabilmişlerdir (Yılmaz 2003, 95-105). Devam eden süreçte, 1990'lı yıllar itibariyle zorunlu göç sonucunda Türkiye'nin doğu ve güney doğu bölgelerinden gelen Kürtler vatandaşların semtteki yoğunluğu artmaya başlamıştır. Alpman'a göre son yirmi yıllık süreç göz önüne alındığında Tarlabası'nın geçiş mahallesi olma özelliğinin özellikle 1990'lı yıllardan sonra işlevini yitirdiği ve Kürt vatandaşların zorunlu göçüyle birlikte istikrarlı bir mekân haline geldiği söylenebilir (2015, 71).

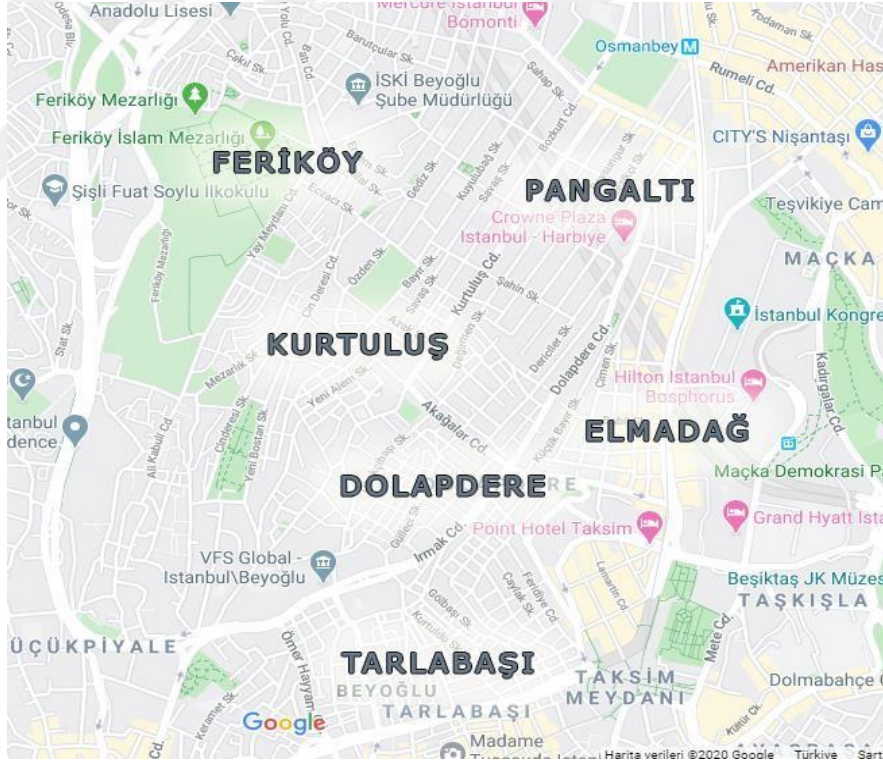
Kilise gibi tarihi yapılar hariç semtin büyük çoğunluğu 18. asırda Rumlar tarafından inşa edilmiş binalardan oluşmaktadır. Bu yapıların büyük bir kısmı yangın ve depremler gibi afetler neticesinde tahrip olmuştur. Bir kısmı yeniden yapılmış olsa da çoğu eski ve yıpranmış bir görüntü sunan binaların bakım ve tadilatlarının yapılmamış olması metruk binaların sayısını artırmıştır. Arsaların büyük çoğunluğun çok ortağı olan hisseli tapulardan oluşması, bölgenin SİT alanı ilan edilmesi, kentsel dönüşüm kapsamında imar işleri koruma kuralılarına tabi tutulması gibi prosedürler uzun mevzuat süreçlerini beraberinde getirmesi hasebiyle mahallenin bakımsız, metruk ve çöküntü karakterinin pekişmesinde ve konut yapısının çözülmesinde önemli etkiye sahiptir. Tadilat ve restore imkanının düşük olduğu eski binaların bir kısmının çökmesi, yıkılması veya işlevini yitirmesi Tarlabası'nın metruk karakterini pekiştirmiş ve sefalet muhiti görünümünü perçinlemiştir.

Bugün itibariyle, nüfusun çoğunluğunu 1990'lı yıllarda Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinden göç eden Kürt vatandaşların oluşturduğu Tarlabası, uzun yıllardır suç, uyuşturucu, fuhuş gibi illegal faaliyetlerin mekânı olarak damgalanmıştır. Çukur, Ömer Hayyam, Hacı Hüsrev gibi çevre mahalleler, İstanbulluların zihninde suç ve tehlike gibi olgular ile aynı havzaya kodlanmıştır. Kentin sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetler açısından en kıymetli bölgelerinden biri olan ve Taksim'in hemen yanı başında duran Tarlabası, şehrin yeni yoksullarının, göçmenlerin ve hayata tutunamayanların sığınağı haline gelmiştir. Aynı zamanda medyanın ve yasal düzenlemelerin de etkisiyle çöküntü karakterinin perçinlendiği bir bölge halini almıştır. Son yıllarda kentsel dönüşüm ve soylulaştırma tartışmalarının merkezinde bulunan bu muhit, sokakları, topografik özellikleri ve mimari yapısı itibariyle yerli ve yabancı göçmenler için bir sığınma ve saklanma bölgesi olarak karşımızda durmaktadır.

2.1.2. Kurtuluş

Kurtuluş bölgesi, tarihsel olarak tıpkı Tarlabası gibi uzun yıllar boyunca Ermeni ve Rumların yoğun olarak ikamet ettiği alanlardan biridir. Semt meydanının üzerinde

bulunduğu Kurtuluş Caddesi nedeniyle bu bölge Kurtuluş olarak anılmaktadır. Şişli ve Taksim ilçelerinin kesişiminde bulunan Kurtuluş, Tarlabası'nın hemen karşı tepesinde, Cumhuriyet Caddesi'nin batısında yer almaktadır. Aya Dimitri Kilisesi'nin bulunduğu Safa Meydanı olarak bilinen semt meydanının güneye doğru inen kısmı Beyoğlu belediyesine, tepenin kalan kısmı ise Şişli belediyesine bağlıdır. Resmi kayıtlarda Kurtuluş adında bir semt olmadığından bölgeyi kesin sınırlarla tanımlamak mümkün değildir. Bu nedenle Kurtuluş'un sınırları mukimlerin algılarına göre değişebilmektedir (Erin 2014, 41). Semtin kurulu olduğu tepenin Osmanbey ve Pangaltı tarafında bakan kısmı işlek caddeleri ve mahalle kültürünün devam ettiği bir görüntü sunarken Tarlabası ve Dolapdere'ye bakan kısmı metruk ve bakımsız bir görüntü sunmaktadır (Kayaalp ve Daniş 2004, 5).

Görsel 2.3

İstanbul surları haricinde gelişmiş en eski yerleşim yerlerinden biri olan semt 1929'da meydana gelen büyük yangına kadar Tatavla olarak anılmaktadır. Osmanlı'nın 1566'da Sakız Adası'nı fethetmesinin ardından yakalanarak İstanbul'a getirilen ve Kasımpaşa tersanesinde çalıştırılmaya başlayan Yunan denizciler uzun yıllar boyunca bu semtte

yaşamışlardır (Kayaalp ve Daniş 2004, 17). 18. yüzyılın sonlarına doğru semtin nüfusunun yaklaşık 20.000 kişi olduğu belirtilmekte ve çeşitli Ortodoks kiliseleri, okulları, tavernaları ve üzüm bahçeleri ile dinamik bir Yunan kasabası atmosferine sahip olduğu bilinmektedir (Kayaalp ve Daniş 2004, 17). Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar Tatavla semti azınlıkların yaşadığı diğer yerleşimlerden farklı olarak tamamen Rumlardan oluşması hasebiyle Müslümanlar tarafından "Küçük Atina" olarak adlandırılmıştır (Türker 1998). 1940'lı yıllardan sonra gündeme gelen kır-kent göçüyle birlikte Türk aileler de semte yerleşmeye başlamıştır. Bununla beraber tıpkı Tarlabası'na benzer bir tecrübe geçiren Kurtuluş semtinde, 1942'de gayrimüslim azınlıklara uygulanan varlık vergisi, 1955 yılında yaşanan 6-7 Eylül olayları ve 1964'te Rumların Yunanistan'a sınır dışı edilmesinden sonra, azınlıkların nüfusu önemli ölçüde azalmıştır (Türker 1998).

Gayrimüslim topluluklar diğer mahallelere taşınırken veya doğdukları toprakları terk ederken, semtteki boşluk Anadolu'dan gelen göçmenler tarafından doldurulmuştur. Bu açıdan 1950'li ve 1970'li yıllar arasındaki çift taraflı göç süreçleriyle semtin demografik yapısının önemli dönüşümler geçirdiğini söylemek mümkündür (Kayaalp ve Daniş 2004, 5). 1970'lerden sonra bölgenin eski yapıları el değiştirerek büyük bir kısmı yıkılmış ve yerlerine yenileri inşa edilmiştir. Bugün Kurtuluş bölgesinde azınlık gruplarına ek olarak, Anadolu'dan gelen yerli göçmenler ve Irak, İran, Suriye ve Afrika kıtasının birçok ülkesinden gelen göçmenler yaşamaktadır (Erin 2014, 71). Göçmenler genellikle Kurtuluş semtinin Dolapdere'ye yakın olması sebebiyle kiraların ucuz olduğu Bozkurt ve Eskişehir mahallelerinde yoğunlaşmaktadır.

2.1.3. Aksaray

Unkapanı, Laleli ve Yenikapı semtleriyle çevrilen Aksaray bölgesi Fatih ilçesine bağlı bir mahalledir. Vatan ve Millet Caddelerinin birleştiği alanda bulunan Aksaray birçok açıdan merkezi bir konuma sahiptir. Tramvay, Metro ve Marmaray hatlarının kesişimde olması itibarıyla şehrin en önemli aktarma noktalarından biridir. Aynı zamanda Eminönü, Topkapı, Beşiktaş ve Taksim gibi semtlerle çevrelenmiş Aksaray semti, deniz otobüsü

istasyonuna da yakın olması sayesinde hem şehir içi hem de şehirlerarası ulaşım açısından merkezi bir yerde durmaktadır.

Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin yoğun olarak varlık gösterdiği Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy ve Aksaray muhitleri her ne kadar ilk bakıldığında benzer gibi gözükse de farklı göçmenlik ve yoksulluk hallerinin keşfedilebileceği ayrı sosyo-mekansal uzamları temsil etmektedir. Bu alanlar, etnik bağlar ve güven ilişkileri ile bağlantılı olarak, göçmenlerin sosyal ve ekonomik katılımları açısından göçmenlik ve yoksulluk biçimlerinin nasıl çeşitlendiğini, benzeştiğini ve farklılaştığını keşfedebileceğimiz bir karşılaştırma sahası sunmaktadır.

2.2. Örneklem

Örneklem, büyük bir birim olan popülasyon içinden seçilen küçük birimler kümesi olarak tanımlanabilir. Sosyal araştırmalarda örneklem, küçük birimler kümesinden yola çıkarak büyük vakaları anlamaya yardımcı olmaktadır. Buna bağlı olarak popülasyonun doğru bir biçimde örnekleme taşınabilmesi elde edilen verinin geçerliliği ve güvenilirliğini doğrudan etkilemektedir. Araştırmaya bağlı olarak, örneklem için kullanılan yöntem farklılık gösterebilir. (Neuman 2013, 245).

Sosyal araştırmalarda, genellikle, evsizler, madde bağımlıları, göçmen işçiler veya dökümsüz göçmenler gibi özel bir nüfusun üyelerini kapsayan ve buna bağlı olarak görüşmecilerin bulunmasının zor olduğu durumlarda kartopu örneklem yöntemi kullanılmaktadır. Kartopu örnekleme araştırmacı, araştıracağı hedef popülasyonun birkaç üyesi hakkında veri toplar ve daha sonra bu görüşmecilerden grubun diğer üyelerini bulmak için gereken bilgileri vermelerini ister. Bu açında “kartopu”, görüşme yapılan her öznenin diğer öznelere önerdiği bir birikim sürecini ifade etmektedir (Babbie 2012, 193; Neuman 2013, 275).

Hiç şüphesiz, araştırma yürütmenin ve bağlantı kurmanın görece zor olduğu kapalı gruplarla yapılan görüşmelerde güven konusu merkezi bir öneme sahiptir. Bu açıdan

kartopu örneklem kendi içinde bir güven mekanizması tesis etmesi hasebiyle çoğunluğunu dökümansız göçmenlerin oluşturduğu bir araştırma evreninde en uygun yöntem olarak öne çıkar. Kartopu örneklemde, ilk görüşmeci tavsiye ettiği görüşmeciler için referans görevi üstlenmektedir. Bu açıdan eğer araştırmacı mülakat sırasında görüşmecinin güvenini kazanamazsa yeni görüşmecilere yönlendirilme şansı azalmaktadır (Noy 2008, 334).

Toplamda 69 göçmen ile yürütülen bu çalışmada görüşmecilerin 9'u kadın ve 60'ı ise erkek göçmenlerden oluşmaktadır. Bu görüşmeciler Nijerya(17), Gana(16), Sierra Leone(16), Uganda(6), Senegal(6), Gambiya(5), Gine(3) vatandaşıdır. Görüşmecilerin 39'u Tarlaş'ında, 16'sı Aksaray'da, 14'ü ise Kurtuluş ve Feriköy bölgelerinde ikamet etmektedir. Görüşülen göçmenlerin 16'sının oturum izni bulunurken 53 göçmen oturum izni olmaması dolayısıyla dökümansız niteliktedir. Göçmenlerin yaşları 20 ila 53 arasında değişmektedir. Görüşmecilerinden 22'si 25 yaşının altında, 23'ü 26-30 yaş aralığında, 14'ü 31-35 yaş aralığında ve 10'u 35 yaşının üstündedir.

2.3. Veri Toplama

Araştırma, şehir mekânın ve Afrikalı göçmen grupların sosyal ve ekonomik katılımlarının karşılıklı ilişkisini incelemeyi hedeflemektedir. 13 aylık süre içinde dört farklı mekânsal alanda yapılan bu çalışmada etnografik araştırma metodunun araçlarından yararlanılmıştır. Araştırma süreci boyunca toplanan veriler mümkün olduğunca soruların ve sorunların muhataplarının ifadeleriyle anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan nitel metot, araştırmacı ve görüşmecinin yüz yüze görüşmesini mümkün kılması hasebiyle en etkin yöntem olarak öne çıkmakta ve görüşmecilerin kendi cümleleriyle ürettikleri anlamları keşfetmeye olanak sağlamaktadır (Taylor vd. 2015, 102). Araştıran grupların davranış kalıplarını, tecrübelerini, algılarını, düşüncelerini, sözlü ve sözlü olmayan ifade biçimlerini kendi doğal bağlamında değerlendirebilmek için görüşme sorularının dışında kalan alanlar katılımlı ve katılımsız gözlemler aracılığıyla gündelik hayatın keşfedilmesine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla göçmen grupların ve bireylerin derin bilgisini elde etmeyi

amaçlayan bu çalışmada yarı yapılandırılmış mülakatlar, grup mülakatları ve yapılandırılmamış açık uçlu görüşmelerin yanı sıra enformel görüşmelerden elde edilen veriler araştırmanın zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

Sosyal eylemlerin neden ve nasılına odaklanan nitel metodun kullanıldığı bu araştırmada, araştırma sahalarının yapısal farklılıkları ve araştırılan topluluğun 7 farklı ulusal kimliğe mensup olması göz önüne alınarak yarı yapılandırılmış mülakat soruları betimleyici istatistikler, monografik ve demografik profillerin üretilmesine uygun şekilde tasarlanmıştır. Sosyal öznenin daha iyi anlaşılabilmesi ve mekânsal mukayesenin daha sağlam bir zemine oturabilmesi için yapılan görüşmelerden elde edilen betimsel veriler çapraz tablolarla sunulmuştur.

Etnografik araştırmanın temel veri toplama tekniklerinden biri olan katılımlı gözlem araştırmacının incelediği toplulukla doğal ortamında uzun bir zaman zarfında ilişki kurduğu bir tekniktir (De Walt ve De Walt 2011, 12). Sosyal grupların kendi zaman ve mekânında, öznelerin pratiklerini dolaysız olarak gözlemlene imkânı sunan bu teknik, önceden belirlenmiş araştırma güzergâhına çoğu zaman tesadüfi müdahalelerle katkı sağladığından kaçınılmaz olarak yöntemsel bir çoğulculuğu da beraberinde getirmektedir (Bray 2008, 306). Bu açıdan alan araştırması boyunca nitel araştırma yöntemlerine dahil olan yarı yapılandırılmış görüşmeler, yapılandırılmamış görüşmeler, grup mülakatları ve enformel görüşmeler başta olmak üzere tüm mülakat biçimlerinden istifade edilmiştir.

Açık uçlu görüşmeler önceden tanımlanmış kategorilerin ve sınırlı bir çerçevenin dışında olduğundan görüşülen kişilerin kendileri için neyin önemli ve geçerli olduğunu ifade edebilecekleri esnek görüşmeleri mümkün kılmaktadır. Buna bağlı olarak konunun muhatabı tarafından verilen bilgiler doğrultusunda araştırmanın derinleşmesi ve verinin zenginleşmesi sağlanabilmektedir. Araştırma boyunca zaman, mekân ve öznenin durumuna göre yarı yapılandırılmış veya yapılandırılmamış açık uçlu yüz yüze görüşmeler

yapılmıştır. Bununla birlikte yine zamana, mekâna ve özneye bağlı olarak grup mülakatları da araştırma boyunca kullanılan bir diğer tekniktir.

Sahanın kendi gerçekliğini de göz önünde bulundurarak yapılan enformel görüşmeler de öznelerin farklı koşullarda gösterdiği çeşitli söz ve eylem kalıplarının izini sürebilmek adına sıklıkla başvurulmuş tekniklerdendir. Bu açıdan bakıldığında sosyal grupların ve bu gruplara dahil olan kişilerin grup içi ve gruplar arası etkileşimleri, ilişkileri ve çatışmaları kendi doğal ortamını ve akışını bozmadan veri toplamak belli açılardan enformel görüşmeleri de mecbur kılmıştır.

Bunlara ek olarak, 7 farklı ulustan toplamda 69 göçmenle yapılan bu çalışmada yüz yüze görüşmelerde sorulan sorular betimleyici istatistiksel verileri elde edebileceğimiz monografik ve demografik profillerin üretimine uygun biçimde tasarlanmıştır.

Aynı zamanda, alanda çalışan STK'lara, bölge sakinlerinin bilgilerine ve ev sahibi ülkenin ilgili bürokratik mercilerine başvurulmuştur. Bölge hakkında geniş bilgi sahibi olan insanların ve kilit aktörlerin tecrübeleri, tavsiyeleri ve paylaşımları Afrikalı göçmenler nazarında ilk intibain olumlu olmasında ve göçmenlerle güven ilişkilerinin sağlıklı şekillerde kurulmasında merkezi bir önem teşkil etmiştir. Büyük ölçüde plansız olarak girilen sahada ilk görüşülecek kişilerin tespiti konusunda bu kişilerin yönlendirmesi ve uyarıları sürecin en az sorunla ve vakit kaybıyla ilerleyebilmesine vesile olmuştur. Sahada aktif hak ihlalleri takibi yapan ve insani yardım faaliyeti yürüten Tarlabası Dayanışma Platformu'nun kilit aktörleri ve Türkiye'deki Afrikalı ulusların liderliğini yürüten kişilerin özgül ağırlığı Afrikalı göçmenler ile aramızda duran görünmez bariyerlerin var ettiği güven problemini aşmamıza yardımcı olmuştur. Dolayısıyla güven, akrabalık ilişkileri, etnik bağlar gibi sosyal ve kültürel belirleyicilerin odakta olduğu bir sahada kilit aktörlerin göstermiş olduğu gayret güven ağlarına çoğu zaman dolaysız şekilde dâhil olabilmeyi ve araştırmanın niteliğini ve güvenilirliğini artırmayı mümkün hale getirmiştir.

Öte yandan göçmenlerin ev sahibi ülkedeki yasal durumu; konut alanları açısından bazı göçmen ikamet alanlarında hanelerin ruhsatsız olarak bölünmesi; birçok pansiyonun kayıtsız olması; hanelerin faturalandırılma biçimlerinin enformelliği; göçmenlerin emek yoğun çalışma mekanlarında sigortasız, kayıt dışı ve güvencesiz olarak istihdam edilmesi; kargo işletmelerinde işleyen mekanizmaların formel ve enformel yapıları birlikte ihtiva ediyor olması gibi hususlar işletmecilerin, yerli ticaret partnerlerinin, mülk sahiplerinin ve iş verenlerin bilgi vermede gönülsüzlüğünü tetikleyen unsurlar olmuştur. Bu isteksiz ve tedirgin tutumlar kimi zaman reddedici tavırlarla görüşmeleri zora sokmuş olsa da görüşmeyi kabul eden kişilerin başta çekimser veya şüpheli olması karşısında kilit aktörlerin ve Afrikalı göçmenler ile kurulan uzun soluklu birlikteliğin de etkisiyle görüşmeler yapabilmek kolaylaşmıştır. Dolayısıyla istenildiği ölçüde olmasa da kira ücretleri, faturalandırma, çalışma saatleri, sigortalandırma gibi hususlar her iki tarafın beyanlarını elde etmeye olanak sağlamıştır.

Saha araştırmama başlamadan önce İstanbul'un çeşitli semtlerinde göçmenler başta olmak üzere dezavantajlı gruplarla dayanışma ve yardımlaşma faaliyeti yürüten Tarlabası Dayanışma Platformu bünyesinde Afrikalı göçmenler ile başlangıç seviyesinde Türkçe dersleri yürüttüm. Tarlabası'nda ikamet eden Afrikalı göçmenlerin talep ettiği bu dersler onların ifadeleriyle hem iş bulabilmelerini kolaylaştıracak hem de fatura ve kiralarnı ödeyemediklerinde bahane sunabilecekleri bir zemin sağlamaktaydı. Tarlabası'na özgü tek göz bir bekarhanede başlayan bu dersler kısa bir süre içinde artan taleplerle birlikte önce Feriköy'de bulunan bir pentakostal kilisesine oradan da Aksaray'da bulunan bir Afrika restoranına kadar uzandı. Saha araştırmamın ilk birkaç ayında da devam ettiğim bu dersler sayesinde kilise pastörü ve restoran işletmecisi gibi kendi çevrelerinde saygın konumları olan kişilerle kurduğumuz bağlar dökümsüz göçmenlerin büyük ölçüde ev sahibi toplumdaki izole olmuş özel alanlarına girebilme imtiyazını tarafımıza tanıtmış oldu. Aynı zamanda çeşitli Afrika ülkelerinin ulusal birlik başkanları ile dökümsüz göçmenlerin sorunları üzerine yaptığımız konuşmalarda sağlık hizmetlerine erişim meselesinin önemli bir problem olduğunu fark ettik. Bunun üzerine çevremizdeki doktor arkadaşlarımız ile üç

farklı tarihte Tarlabası, Kurtuluş ve Aksaray’da genel sağlık taraması organize ederek kronik rahatsızlığı veya acil durumu olan göçmenlere destek sağlamaya çalıştık. Bu süreç içinde dört Afrikalı göçmenin ameliyat sürecinin başlatılması ve takibini sürdürdük.

Bununla birlikte Sahra Altı Afrika’nın çeşitli ülkelerinden temsilcileri olan African Community in Turkey isimli dernek tarafından düzenlenen “Türkiye Afrika Kupası”nda yardımcı organizatör olarak görev aldım. 15 yıldır her sene yaz aylarında gerçekleşen bu turnuvada 16 farklı ulusal takım mücadele etmekte ve Türkiye’nin çeşitli illerinde yaşayan 300’den fazla amatör futbolcu ve futbolcu adayını bir araya gelmektedir. Bu sporcular için senenin yaz ayları kendilerini yetenek avcıları, kulüp başkanları ve menajerlere gösterebilmek için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Futbolcu olma hayalinin peşinden giden göçmenler, haftanın belirli akşamlarında Gayrettepe, Sötlöce, Feriköy, Fındıkzade gibi çeşitli halı sahalarda ücretli antrenörler eşliğinde idam yaparak kondisyonlarını diri tutmakta ve bu kupada yeteneklerini göstermeye hazırlanmaktadır. Bu göçmenlerin büyük bir kısmı gündüzleri kargo şirketlerinde hamallık yaparak veya tekstil atölyelerinde çalışarak emeğini kazanma uğraşındadır. Dernek başkanının teklifi üzerine yardımcı organizatör olarak dâhil olduğum kupa sürecinde günde iki mesai yaparak hayallerini gerçekleştirme çalışan göçmenlerin yolculuğunu görünür kılmak adına Guardian¹, L’Espresso²³ ve TRT⁴ başta olmak üzere ulusal ve uluslararası basından birçok gazeteciyi davet ederek turnuvanın göçmenler için önemini anlatmaya çalıştık.

İstanbul’un çeşitli bölgelerinde aktif STK faaliyeti yürüten Tarlabası Dayanışma Platformu vasıtasıyla dahil olduğumuz saha Tarlabası’ndaki bekarhanelerden Aksaray’daki pansiyonlara; Feriköy’deki Gana restoranlarından Kurtuluş’taki Nijerya kuaförlerine; Feriköy’de bulunan Afro-Türk anaokulundan hemşeri derneklerinde icra ettiğim Türkçe eğitimlenliğine; Aksaray’daki Senegalli Müslömanların Ticiani dergahından Kurtuluş’taki

¹ <https://www.theguardian.com/global-development/2019/dec/31/field-of-broken-dreamsfootballs-slave-trade-photo-essay>

² https://espresso.repubblica.it/plus/articoli/2020/01/08/news/calcio-africani-trafficienti-342471?ref=twhe&twitter_card=20200108155200

⁴ <https://www.youtube.com/watch?feature=youtu.be&v=UqKEd-BOqdo&app=desktop>

Afrikalı Hristiyanların Pentakostal kilisesine; şehrin çeşitli bölgelerindeki Afrika Gece Kulüplerinden evlerde kutlanan doğum günü partilerine; cenaze törenlerinden iftar sofralarına; çeşitli etnik gruplarının ulusal kurtuluş günleri kutlamalarından düğün merasimlerine; göç idaresinde ikamet işlemlerinden hastanelerde ameliyat süreçlerine; göçmenlerin çalıştığı tekstil ve deri atölyelerinden 15 yıldır her sene düzenlenen Afrika Kupası'nda yardımcı yöneticiliğine kadar uzanan bu geniş, çok kültürlü, çok katmanlı ve renkli saha çalışması bize misafir, ev sahibi, tercüman, organizatör, öğrenci, öğretmen, ziyaretçi, refakatçi gibi farklı bir çok pozisyonu deneyimleme imkanı sunarak katılımlı ve katılımsız tüm gözlem tekniklerini icra edebileceğimiz bir nitel araştırma olanağı sundu.

Hâsılı, soğuk bir kış günü yarı tedirgin, yarı çekimser olarak Tarlabası Tırşe Sokak'ta 8 metre karelik bir bekarhanede yaptığımız ilk görüşmeden, Türkiye'de yaşayan 16 Afrika ulusundan 300'e yakın sporcunun katıldığı Afrika Kupası'nda yardımcı organizatörlüğe kadar uzanan bu saha çalışması sayesinde gündelik hayatın en mahrem noktalarına kadar nüfuz edebilme imkanını elde etmiş ve 7 farklı ulustan 69 göçmenin şehir mekanında tecrübe etmiş olduğu yoksulluk ve göçmenlik hallerinin çeşitli veçhelerini derinlemesine inceleme şansı bulmuş olduk. Sonuç olarak tüm bu süreç dökümentsiz göçmenlik gibi dâhil olunması hayli zor olan bir sosyal grubun güven ağlarına girebilme fırsatını tanımış oldu.

2.4. Etik Değerlendirme

Alan araştırmamızın amacının ve gerekçesinin açıklandığı yazılı protokol, kullanılan yöntemler, katılımcıların seçilmesi, araştırmanın riskleri ve faydalarının değerlendirilmesi, bu risklerin minimize edilmesi için alınan tedbirler ve soru formları İstanbul Şehir Üniversitesi Etik Kurulu'na sunulmuş ve onayı alınmıştır.

Bu protokol gereğince araştırmanın amacı görüşmecilere sözlü olarak ifade edilmiş ve onayları alınarak mülakat yapılmıştır. Görüşmecilerin isimleri anonim olarak tutulmuş ve farklı isimlendirmelerle aktarılmıştır. Bu araştırma boyunca edinilen bilgilerin akademik

amaçlar dışında kullanılması söz konusu olmayıp katılımcıların gerçek kimlikleri üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır.

Araştırma etiği gereğince, görüşmecilerin mülakatı istediği zaman sonlandırabilme ve çalışma yayınlanıncaya dek paylaştıkları verileri ilga etme haklarının mahfuz olduğu beyan edilmiştir. Aynı zamanda, hem formel hem de enformel görüşmeler boyunca gönülsüz davranışlarda bulunun katılımcıların görüşmeye icbar edilmesi söz konusu olmamıştır. Katılımcıların rahatsızlığını en aza indirmek ve görüşmenin etkinliğini artırmak için yapılan görüşmelerin büyük bir kısmında ses kaydı alınmamıştır. Ses kaydı alınan görüşmeler katılımcıların bilgisi dahilinde kaydedilmiştir.

Son olarak görüşmeler, ev sahibi ülkenin vatandaşlarıyla Türkçe, Anglofon göçmenlerle yapılan mülakatlar İngilizce, Frankofon göçmenlerle ise İngilizce veya Türkçe olarak yapılmıştır. Yapılan görüşmeler mümkün olduğunca anlamı bozmadan ve aslına sadık kalarak yazar tarafından çevrilmiştir.

2.5 Sınırlılıklar

İstanbul'daki Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin şehir mekânında sosyal ve ekonomik katılımlarındaki farklılaşmaları ve benzeşmeleri incelediğimiz bu çalışmada karşılaşılan sınırlılıklardan biri araştırmacı ve görüşmeci gruplar arasındaki bir takım verili farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ten rengi, cinsiyet ve dil farklılığı zaman zaman irtibat kurmada bir takım limitler olarak geri dönmüştür. Örneğin bir çöküntü olanı olarak nitelenebilecek Tarlabası muhitinde çeşitli yapısal problemler kadın görüşmeci sayısını kısıtlamıştır. Araştırma etiği gereği olabilecek maksimum düzeyde önyargılardan ve tarafgirlikten azade bir biçimde dâhil olduğumuz sahada ten rengine bağlı olarak bir takım ayrımcılıklara maruz kalmış göçmenlerin görüşme talebimizi reddetmesi nadir de olsa karşılaşılan bir durum olmuştur.

Öte yandan Frankofon göçmenlerden İngilizce veya Türkçe bilmeyen yahut bu iki dili de kısıtlı ölçülerde konuşabilen göçmenler ile istenildiği ölçüde görüşme derinliği kazanılamamıştır. Tüm bu sınırlılıklar bir yandan etnografinin veri edinme teşekkülüne dahil olup bir yanda da sahanın bilginleri ve Afrikalı dostlarımızın yardımları sayesinde minimize edilebilmiştir.

Son olarak, ev sahibi ülkenin vatandaşı olan işletmecilerin, mülk sahiplerinin ve işverenlerin formelliğin dışında kalan ticari alanlar hakkında bilgi verme konusundaki gönülsüzlüğü elde edilen verilerin iki taraflı olarak teyit edilmesini sınırlamıştır.

BÖLÜM 3

LİTERATÜR

BM'nin verilerine göre uluslararası göçmen sayısı 2010 yılından bu yana 51 milyon artışla yaklaşık 272 milyona ulaşmıştır. 2010 yılında dünya nüfusunun yüzde 2,8'i uluslararası göçmen konumundayken 2019 yılında bu oran yüzde 3,5'e yükselmiştir (United Nation 2019). Bu veriler, uluslararası göçün hem menşe hem de varış ülkelerine olan etkilerinin boyutlarını sayısal açıdan ortaya koymaktadır. Son yıllarda giderek görünürlük kazanan göç meselesi kaçınılmaz olarak akademinin ilgisini çeken konulardan biri haline gelmiştir. Göç çalışmaları, göçün nedenlerini, sonuçlarını, etkilerini ve göçmenlerin amaçlarını anlamak için kavramsal bir model oluşturmak amacıyla ortaya çıkmış ve genişlemiştir. Çok katmanlı yapısı itibariyle disiplinler arası bir alan olan göç, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, psikoloji, ekonomi ve tarih başta olmak üzere sosyal bilimin tüm alanlarında kendine özgü teorik ve kavramsal bağlamlarda tartışılmaktadır (Castles, 2007: 253-254). Göç, en temel anlamıyla, belirli bir mekânsal alandan bir başka mekânsal alana yönelen insan hareketleri olarak tanımlanabilir. Ancak bununla beraber her göç dalgasının hem ev sahibi toplumda hem de kaynak toplumda meydana getirdiği sonuçları, sebepleri, motifleri ve etkileri bakımından farklı ve özgün karakterlere sahip olduğunun altını çizmek gerekir. Bu açıdan, kendine has şartları ve bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gereken göç olgusunu sosyal bir süreç olarak ele almak mümkündür. Çeşitli faktörlere bağlı olarak gelişen ve çeşitlenen bu sosyal sürecin aynı zamanda dönüştürme kapasitesini haiz olması göç olgusuna ilişkisel olarak bakmayı gerektirmektedir.

Klasik göç teorileri göç konusunu iki farklı toplumsal biçim üzerinden tartışmaktadır. Modern sanayi toplumunun oluşmasıyla birlikte ulusal ölçekte kırsal-kent ikiliği, uluslararası ölçekte ise kuzey-güney ikiliğine bağlı olarak meydana gelen insan hareketlilikleri bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Güncel kuramlarda ise bu ikilik göçü gerçekleştiren fail ile kişiyi göçe yönlendiren yapı arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır.

Bu çalışma hem ev sahibi ülkenin kurumsal etkilerini hem de göçmenlerin bakış açılarını dikkate almaktadır. Bu bölümde, ilk önce literatürdeki düzensiz göç tanımları eleştirel olarak ele alınacaktır. Daha sonra dünya ölçeğinde düzensiz emek göçünün sosyal ve ekonomik etkileri ve sonuçları tartışılacaktır. Son olarak ise Sahra Altı Afrikalı göçmenler özelinde Türkiye’ye yönelen düzensiz göçlerin sosyal ve ekonomik etkileri incelenecektir.

3.1. Düzensiz Emek Göçü

Sosyal bilimlerde 2000’li yılların başından itibaren düzensiz göç tartışmaları giderek artmaya başlamıştır. BM’ye göre 2003 yılı itibariyle uluslararası göçün yüzde 20’ye yakını (yaklaşık 40 milyon kişi) düzensiz göçler oluşturmaktadır (Topçuoğlu 2012, 506). 2016 yılında ise uluslararası düzensiz göçmen sayısının 65 milyonu aştığı ifade edilmektedir (Adıgüzel 2018, 113).

“Devletler, kendi vatandaşları ile ‘dışarıda bıraktıkları’ diğer ülke vatandaşları arasındaki farkı kimlik, pasaport ve vize gibi göstergelerle tanımlı ve görünür hale getirir (Adıgüzel 2018, 111).” Düzensiz göç tanımı sınır ötesi insan hareketliliğinin devlet otoriteleri tarafından kontrol edilemeyen tüm yönlerini kapsamaktadır (Topçuoğlu 2012, 501). Bu tanım yalnızca insan ticareti ve göçmen kaçakçılığıyla sınırlı olmayıp yasal olarak bir ülkenin topraklarına girdikten sonra vize ihlali yapan göçmenleri ve yasal ve yasadışı göçmenlerin kaçak veya zorla çalıştırılması gibi birçok konuyu içine alan geniş bir kategoridir (Adıgüzel 2018, 112).

Devletlerin uygulamakta olduğu göç politikaları, bireylerin hangi şartlarda ulus devletin sınırlarına dâhil olabileceği ve ev sahibi ülkenin hangi hizmetlerinden faydalanabileceği hususlarını tanımlamakta ve düzenlemektedir. Ulus devlet açısından düzensiz göç, sınır rejiminin ihlal edilmesi sebebiyle güvenlik problemi olarak görülmektedir. Bu nedenle, düzensiz göç olgusu, ulus devlet bünyesine kimin hangi şartlarda dâhil edileceğini belirleyen göç ve iskân politikalarını, göçmenlerin tâbi olduğu makbûllük hiyerarşisini ve

bu hiyerarşinin değişebilirliğini gözlemlemek açısından kilit rol oynamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, göçmenlerin ev sahibi ülkenin yasal teminatı altına alınabilmesi için niteliği, menşei, dini, toplumsal cinsiyeti, etnik kökeni, siyasi görüşü göçmenin hiyerarşideki derecesine göre belirlemektedir (Danış ve Parla 2009, 132-133).

Ülkeler arasında hareketlilik içinde bulunan bireylerin göç sistemindeki konumları, ev sahibi ülkenin yasal mevzuata göre sınıflandırılmaktadır. Giriş, oturma ve çalışma izni ile ilgili düzenlemeler ve uygulamalar “yabancıların” ev sahibi ülkedeki yasal konumlarını belirlemektedir. Ülke içinde yaptıkları faaliyete bağlı olarak, gerekli izinlere sahip olmayan yabancılar “düzensiz göçmen” olarak tanımlanmaktadır. Literatürde, düzensiz göçmen terimi yerine belgesiz, dökümanlı, kaçak ve yasadışı göçmen tanımlamaları da kullanılmaktadır (TC Kalkınma Bakanlığı Göç Komisyon Raporu 2014, 14). Ulus devletlerin göç politikaları düzensiz göçü bir sorun olarak değerlendirmektedir. Çünkü düzensiz göç, sınır güvenliği ve nüfus üzerindeki kontrol açısından tehdit unsuru anlamına gelmektedir. Bu nedenle devletler ve uluslararası kurumlar düzensiz göçü engellemek için bir dizi strateji geliştirmektedir (Bloch ve Chimienti 2011, 1274).

Heckman’a göre düzensiz göçmen tanımı ülkelerin legal prosedürlerine göre de değişiklik göstermekte ve sınır politikalarının esnetilmesi ya da yasal mevzuatlardaki değişiklikler düzensiz göçmen tanımının değişmesine neden olmaktadır. Düzensiz göç, mevcut yasal düzenlemelere, politikalara, sınır rejimlerine, kaçakçıların ve göçmenlerin bu koşullara karşı tepkilerine ve sınır alanlarının fiziksel özelliklerine bağlı olan birçok farklı şekilde nitelik kazanabilir. Bu koşullara bağlı olarak birçok alt tipi ve varyasyonu olabilen üç temel düzensiz göç türü vardır. Bunlardan ilki, göçmenin sınır kontrollerini aşarak veya sahte giriş belgeleri kullanarak ülkeye izinsiz şekilde giriş yapmasıdır. İkinci grup ülkeye turist ya da öğrenci olarak yasal yollarla giriş yapan ancak tanınan vize süresini bitmesine rağmen ev sahibi ülkedeki kalmaya devam edenlerdir. Sonuncu tür ise giriş ve oturma iznine sahip olmalarına rağmen yasal konumlarına aykırı faaliyetlerde bulunanlardır (2004, 1106).

Ancak düzensiz göçmenliğe bu üç kategorinin dışında ev sahibi ülkede iltica talebi reddedilen sığınmacıları da dâhil etmek mümkündür.

“Sığınma talepleri reddedilen sığınmacıların ülkelerine geri dönmeleri veya üçüncü bir ülkeye mülteci olarak gitmek üzere bekleme sürecine girenler, Türkiye’de kayıt dışı sektörlerde çalışmaktadırlar. Öte yandan bekleme süresinin çok uzun olması nedeniyle Türkiye’den yasa dışı yollarla Avrupa ülkelerine gitme çabaları düzensiz göçle sığınma hareketlerinin iç içe geçmesine neden olmaktadır (İçduygu vd. 2014, 238).

1970'lerin sonundan bu yana Türkiye'ye yönelen uluslararası göç hareketleri arasında transit göçmenler, düzenli ve düzensiz göçmen işçiler, sığınmacılar ve mülteciler yer almaktadır. Dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, küreselleşme süreci Türkiye'nin 'göçmen alan' ve 'transit' ülkeye dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Asya, Avrupa ve Afrika arasında bir geçiş bölgesi olarak Türkiye, sadece transit göçmenler için değil, 1980'lerden beri birçok sığınmacı için de önemli bir bekleme veya yaşama noktası haline gelmiştir. Kuşkusuz, çevre üzerindeki siyasi düzensizlikler, sorunlar ve çatışmalar, Türkiye'nin sınırlarını sığınma amaçlı girişlere daha açık hale getirmiştir (İçduygu ve Yüksek 2010, 442-448).

Aynı zamanda transit göç kategorisi de ulus devletlerin düzensiz göçmen tanımı içinde çeşitli açılardan tartışmaya konu olabilmektedir. Transit göç kavramının 1990'lardan bu yana giderek daha fazla kullanılmasıyla birlikte, genel olarak üzerinde anlaşmaya varılmış bir kapsamı veya tanımı bulunmamaktadır (Düvell 2006, 4). Göçmenlerin deneyimlerine bağlı olarak motivasyonları ve talepleri yolculuk boyunca yapısal veya öznel sebeplere bağlı olarak değişebilmektedir (Collyer ve Haas 2010, 475). Bu sebeple transit göçmen tanımını sınırları belli olan bir tanım olarak kullanmak zordur.

Portes'e göre uluslararası emek göçü yasadışı olsun veya olmasın hem kaynak ülkenin hem de ev sahibi ülkenin yapısal belirleyicileriyle açıklanabilir (1978, 477). Diğer bir

deyişle, dökümansız emek göçünü belli açılardan makro ölçekte itme-çekme kuramıyla ilişkilendirebilmek mümkündür. Bununla beraber, siyasi yozlaşma, ekonomik istikrarsızlık, iç savaş, kıtlık, doğal afet gibi sorunlar karşısında daha iyi bir yaşamın peşine düşen zorlu ve uzun yolculuk koşulları altında yaşamlarını riske atan ve daha önce deneyimlemediği bir hayata ulaşmaya çalışan dökümansız göçmenlerin aynı zamanda bu yapısal zorlayıcıların parçası olan sosyal aktörler olduğunu unutmamak gerekir.

Göçmenler, coğrafi hareketleri sadece yapısal faktörler tarafından belirleyici olarak koşullandırılmış nesneler değil, aynı zamanda kendi toplumlarını ve ev sahibi toplum ile girdikleri çeşitli etkileşimler ve çatışmalar içinde kendi stratejilerini ve yaşam şartlarını biçimlendiren sosyal aktörlerdir (Joy 2000, 25). Göç olgusu toplumsal değişim ve dönüşüme sebep olan toplumsal bir eylem olarak ele alınabilir. Bu açıdan hem köken topluma hem de ev sahibi topluma etki edebilen bir olgu olarak düzensiz göçü sosyal ve ekonomik etkileri açısından incelemek mümkündür.

3.2. Dünya’da Düzensiz Emek Göçü

İnsanlar, bireysel yahut kitlesel olarak, siyasi, ekonomik veya sosyal sebeplerden dolayı yaşadıkları yerlerden ayrılarak bir başka yere göç etmektedirler. Bu mekânsal hareket iç savaş, baskı, sürgün, yoksulluk, salgın hastalık gibi zorunlu sebeplerden olabileceği gibi çalışma, iş bulma ya da görece daha konforlu bir yaşam maksadıyla gönüllü biçimlerde de gerçekleşebilmektedir. Ekonomi temelli düzensiz göçler bireylerin veya toplulukların vatandaşı oldukları ülkeleri terk ederek bir başka ülkede yasal olmayan yollarla geçici veya kalıcı süreliğine çalışmak üzere hukuki statüden yoksun bir şekilde ikamet etmesini ifade etmektedir (Adıgüzel 2018, 19-21).

Küresel ölçekte ekonomi temelli düzensiz göç hareketleri kuzey-güney, doğu-batı, merkez-çevre, zengin-fakir gibi ikili eşitsizlik ilişkileri üzerinden ele alınmaktadır. İnsanlar daha güvenli, müreffeh ve özgür yaşama erişebilmek için yalnızca uluslararası hukukun çizmiş olduğu yasal prosedürleri kullanarak değil aynı zamanda oldukça meşakkatli ve

uzun yolculukları da göze alarak yasadışı yolları göze alabilmektedir (Adıgüzel 2018, 21). Yolculuk sırasında veya sonrasında yasal evrakları olmaksızın ev sahibi ülke sınırlarında ikamet eden düzensiz göçmenler genellikle enformel sektörlerde çalışmaktadır. Benzer sosyo-ekonomik arka plandan gelen, oturma ve çalışma izni olmayan göçmenler güvencesiz ve sigortasız istihdam alanlarında uzun mesai koşulları altında düşük ücretler karşılığında çalışmaktadır. Dökümanlı göçmenler büyük ölçüde emeğini satmak üzere göç etmektedirler (Portes 1978, 472).

3.2.1. Düzensiz Göçlerin Sosyal ve Ekonomik Etkileri

Bir ülkede bulunan düzensiz göçmenlerin sayısını ölçmek yahut kesin bir tahminde bulunabilmek bu göç türünün doğası gereği oldukça zordur. Aynı zamanda ülkelerin düzensiz göçmen tanımlamaları, yasal prosedürleri ve veri toplama yöntemleri arasındaki farklılıklar dünya ölçeğinde düzensiz göçmen sayısını net olarak ifade edebilmenin önüne geçmektedir (Pinkerton vd. 2004, 3).

Göçün yarattığı toplumsal değişim veya dönüşümün derinliğini anlamak için Alejandro Portes ve Stephen Castles'in çalışmalarına bakmak gerekmektedir. Portes'e göre göç hareketleri, kaçınılmaz olarak, kaynak ülkede ve ev sahibi ülkede bir takım sosyal değişimleri meydana getirmektedir (2010, 1544). Ancak bununla beraber Portes göçün, özellikle gelişmiş ülkelerde, toplumların temel yapılarını genellikle değiştirmedığını ileri sürmektedir (aktaran Van Hear, 2010, 1532). Sosyal değişim ve dönüşümün göç ile ilişkisine dair analizin kapsamı değiştikçe göçe atfedilen değişim süreçlerinin derinliği de değişir. Portes, toplumların sosyal değişim düzeyini göçün gücüyle ilişkilendirerek ele almaktadır. Bu değişimin kapsamı mikro ölçekte birey ve aile; orta ölçekte topluluklar ve bölgeler; makro ölçekte ise ulus devlet ve küresel ekonomi biçiminde kendini göstermektedir. Portes'e göre göçe bağlı sosyal değişimin boyutları göç eden kişi sayısı, göçün zamansal erimi ve göçmenlerin sınıfsal kompozisyonu olmak üzere üç ana faktöre bağlıdır (2010, 1545). Bu faktörlere bağlı sosyal dönüşüm her zaman ekonomik yapıyı ve normları etkileyemeyebilir. Ancak bununla beraber kültürü, değer sistemlerini, sosyal

yapıyı ve güç dağılımını değiştirebilecek derin etkilerde bulunabilmektedir (Portes 2010, 1544). Öte yandan Castles, Alejandro Portes'ten farklı sonuçlara işaret etmektedir. Portes, göçün genellikle gelişmiş toplumların temel yapılarını ve kurumlarını değiştirmedigini savunurken Castles, göçün esasında küresel ölçüde siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerdeki büyük değişikliklerden kaynaklandığı gibi bu yapıların ve kurumların dönüşüm süreçlerinin de bir parçası olduğunu savunmaktadır. Castles'e göre göç hem sosyal dönüşümü şekillendirmekte hem de bu temel değişimle yeniden biçim almaktadır (2010, 1566).

Literatürde düzensiz göçün ekonomik sonuçlarını temelde iki yaklaşım üzerinden incelemek mümkündür. Bu yaklaşımlardan ilki düzensiz göçün ev sahibi toplum için olumsuz sonuçlar doğurduğunu iddia etmektedir. Düzensiz göçmenlerin ev sahibi ülkenin ekonomisine negatif etkiler bıraktığını savunan görüşe göre düşük ücretlerle çalışmaya razı olan göçmenler piyasada yarattıkları rekabet itibariyle etnik çatışmaya zemin hazırlamaktadır. Diğer yaklaşım ise, bunun aksine, düzensiz göçmenlerin ülke ekonomisine kısıtlı dahi olsa olumlu etkilerde bulunduğunu savunmaktadır.

Düzensiz emek göçünün olumsuz etkiler yarattığını savunan görüşe göre ev sahibi toplum ile göçmen grup arasındaki ekonomik rekabet etnik çatışmalara zemin hazırlamaktadır. Bonacich'e göre etnik gruplar arasındaki en önemli karşıtlık aynı meslek grubu içinde faaliyet gösteren işçilerin farklı fiyatlarla ücretlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, Bonacich, etnik karşıtlığın özellikle fiyat farkından kaynaklanan rekabet tarafından üretildiğini iddia eder. Düzensiz göçmenlerin ev sahibi toplumun vatandaşlarından daha düşük bedeller karşılığında çalışmayı kabul etmesi piyasaya sunulan emeğin ücretini düşürmektedir. Yani, Bonacich, ekonomiye olan olumsuz etkinin, işçilerin etnik kökenleri nedeniyle aynı meslek için farklı miktarlarda ücret kazandıkları bölünmüş işgücü piyasasından kaynaklandığını iddia etmektedir. (1972, 547554). Bu yaklaşımı, düzensiz emek göçünün kayıt dışı sektörleri ve kayıt dışı istihdamı ortaya

çıkarması gibi bir takım olumsuz sonuçlar doğurduğunu varsayan bir söylem olarak değerlendirmek mümkündür.

İkinci yaklaşım ise düzensiz emek göçünün ev sahibi ülkedeki ucuz işgücü açığını doldurması sebebiyle olumlu etkilerde bulunduğunu savunmaktadır. Formel işlerde çalışabilecek belgeleri olmayan göçmenler enformel sektörlere yönelmek zorunda kalırlar. Yerli işçilerin formel işlerde çalışabilme şansı daha yüksekken dökümansız göçmenler bu şansa sahip değildir (Krenn ve Haidinger 2009, 15). Krenn ve Haidinger'e göre yerel nüfus ile düzensiz göçmenler arasında işgücü piyasaları açısından bir rekabet olduğundan söz edilemez (2009, 68). Çünkü dökümansız göçmenler inşaat, tarım, turizm, seks endüstrisi veya ev içi hizmet gibi ev sahibi ülkenin vatandaşlarından farklı sektörlerde çalışmaktadır. Bu sektörler, kötü çalışma koşulları, uzun mesai süreleri ve düşük ücretleri nedeniyle çoğunlukla yerel halk tarafından tercih edilmemektedir (2009, 10). Bu argümana göre iş gücü piyasaları segmentlere ayrılmış, dolayısıyla düzensiz göçmenler ile ev sahibi ülkenin vatandaşları farklı sektörlerde dağılmıştır. Ancak bu varsayım vasıfsız işgücüne katılan vatandaşların enformel sektörlerde istihdam olabileceğini göz ardı etmektedir. Bununla birlikte dökümansız göçmenlerin ücret ve koşullar dolayısıyla ev sahibi ülkenin vatandaşları tarafından tercih edilmeyen ve hüner gerektirmeyen işlerdeki boşluğu doldurduğu için ekonomiye olumlu etkide bulunduğunu savunan bir görüş vardır (Chappell vd. 2011, 10). Ancak bu yaklaşımlar işlevselci bir perspektiften konuyu ele almakta ve dökümansız işçilerin istismar edilmesini göz ardı etmektedir (Reis Eken 2019, 12).

Düzensiz göç alan ve kayıtsız yabancı işçilerin çalıştığı bütün ülkelerde, kamu otoriteleri bu konuyu insani boyutlardan ziyade, düzensiz göçün sağladığı iktisadi getirileri ve iş piyasasına olan etkileri açısından değerlendirmektedir. Birçok ülke, düzensiz göçü, enformel iş piyasasına etkileri açısından ele almakta ve kimi zaman önlemeyi kimi zaman da göz yummayı tercih etmektedirler (Erder 2015, 290). Çalışma izinleri olmayan göçmenler kaçınılmaz olarak kötü çalışma koşulları, uzun mesai saatleri ve düşük

ücretlerin olduğu enformel sektörlerde yoğunlaşmaktadırlar. Dolayısıyla, dökümansız olmaları itibariyle güvenceleri bulunmayan göçmenler sosyal hakların dışında kalmaları dolayısıyla emek sektöründeki en kırılgan gruplar olarak öne çıkar. İşverenler tarafından kolayca tehdit edilebilen bu grup sosyal hakların dışında kaldıkları için iş kazası, meslek hastalığı yahut işten çıkarılma durumlarında ev sahibi ülkenin formel kurumlarından istifade edememektedir. Enformel ekonomide genellikle düzensiz göçmenlerin istihdam edilmesinin temel nedeni işverenlerin vergi ve sosyal güvence masraflarından kaçınarak maliyet açısından avantaj sağladıklarını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. (Kreen ve Haidinger 2009, 37).

Düzensiz emek göçünün sosyal etkilerini ölçmenin ekonomik etkilerine nazaran daha zor olduğunu söylemek mümkündür. Chappell'e göre düzensiz göçmenler genellikle şehrin marjlarında konumlanmakta ve ev sahibi toplum ile pek fazla etkileşime girmeme eğilimdedirler (2011, 14). Bu açıdan düzensiz göçün ev sahibi topluma olan sosyal etkilerinin asgari düzeyde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kent hayatında dezavantajlı konumda olan düzensiz göçmenler, barınma, eğitim, sağlık, sosyal refah, toplumsal hareketlilik ve kaynaklara erişim bakımından ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Ekonomik temelli sınıfsal ayrımın yanı sıra düzensiz göçmenlere “düşük statü” atfedilmesi de söz konusudur. Bununla birlikte kolay bir hedef olan göçmen gruplar ekonomik dar boğaz dönemlerinde siyasi liderler ya da partiler tarafından damgalanarak günah keçisi ilan edilebilme potansiyelini her zaman taşımaktadırlar (Jolly 2000, 30).

3.3. Türkiye’de Düzensiz Emek Göçü

Türkiye, 1980’lerden itibaren göç veren bir ülkeden göç alan bir ülkeye doğru evrilmeye başlamıştır (Erder 2015, 89). Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarından başlayarak cumhuriyetin kurulmasından bu güne dek devam eden süreçte Türkiye, “Türk soyundan gelen veya Türk kültürüne bağlı olan” göçmenlerin erişimine açık bir ülke pozisyonunda olmuştur. İlk kez 1980’lerden sonra kökenleri itibariyle Türk ve Müslüman olmayanların

yani “yabancıların” da Türkiye’ye göçleri başlamıştır. Yabancıların göçleri büyük oranda düzensiz göçler olarak dikkat çekmektedir (İçduygu vd 2014, 58; Adıgüzel 2018, 83).

1980’lerin başından itibaren Türkiye’nin izlediği liberal ekonomi politikalar, sınırların uluslararası sermayelere ve mal akışlılarına açılarak global ekonomiye daha açık bir hale gelmesini sağlamıştır. Buna bağlı olarak dış yatırımların etkisiyle Türkiye’ye gelmeye başlayan yabancıların sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu tarihlerde ülkeye giriş yapan yabancıların büyük bir kısmı geçici süreliğine ziyaretlerde bulunan turistler olsa da bunların içinde önemli oranda Türkiye’de kalmak yahut üçüncü ülkelere geçiş yapmak niyetinde olan göçmenlerin de bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu yıllarda Türkiye’nin konumunun göç veren ülke olmaktan göç alan ülke veya transit geçiş ülkesine dönüştüğü görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye’nin komşu ülkelerinde yaşanan uluslararası gelişmeler bu değişimin yörüngesinin belirlenmesinde önemli etkilere sahiptir (İçduygu ve Biehl 2009, 4; Adıgüzel 2018, 83).

Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesine imza atan ülkeler arasında olması dolayısıyla mülteci kabulü konusunda bir takım coğrafi kısıtlamaları kabul etmiştir. Bu sözleşmeye göre Türkiye, yalnızca Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle sığınma talebinde bulunan göçmenlere ilgili prosedürleri uygulayabilecek, fakat Avrupa haricindeki kişilere mülteci statüsü uygulayamayacaktır. Bununla beraber, Türkiye, 1980’lerden bugüne Ortadoğu, Uzak Asya ve Afrika’nın çeşitli ülkelerinden gelen binlerce sığınma talebiyle karşı karşıya kalmıştır (İçduygu ve Sirkeci 1999, 265).

1978’de başlayan Afganistan iç savaşının ardından Pakistan’a iltica eden Afgan, Kırgız, Özbek ve Türkmenler 1982 yılı sonrasında Türkiye’ye göç etmeye başlamıştır. Bu göç dalgasıyla birlikte yaklaşık olarak 7 bin göçmen Doğu Anadolu köylerine yerleştirilmiştir (İçduygu ve Sirkeci 1999, 264). 1979 İran Devrimi sonrasında bir buçuk milyona yakın pasaportu sahibi olan ve olmayan İranlı göçmen Avrupa ülkelerine ulaşmak amacıyla Türkiye’ye gelmiştir (İçduygu ve Sirkeci 1999, 265). Halen bu göçmenlerden 200 bine

yakının Türkiye’de yaşadıkları tahmin edilmektedir (Adigüzel, 2018:89). İran Irak savaşının bitmesinin ardından 1988 ile 1991 yılları arasında Kürt, Arap, Süryani ve Türkmenlerden oluşan 600 binden fazla Irak vatandaşı göçmen gerek transit ülke olarak Türkiye’yi kullanmış gerekse sığınmacı veya misafir olarak bir süre Türkiye’de kaldıktan sonra ülkelerine geri dönmüştür. Sayıları net olmamakla birlikte, bu göçmenlerden bir kısmı Türkiye’de kalmıştır (Adigüzel 2018, 89). Eski Sovyet ülkelerinden Türkiye’ye yönelen bavul ticareti göçü 1990’ların ortasından düşmeye başlamasına rağmen aynı yıllarda düzensiz göç akışlarında bu ülkenin vatandaşlarının sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde, Eski Sovyet ülkelerinden gelen ve Türkiye’de seks işçisi olarak çalışan kadınların sayısında da belirgin bir yükselme söz konusudur (İçduygu ve Biehl 2009, 4-5). Bununla beraber Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Romanya ve Moldova’dan Türkiye’ye geldikten sonra seks işçisi olarak çalışanların dışında ev içi hizmet ve yaşlı ve bebek bakımı gibi enformel işlerde çalışan önemli bir grup da bulunmaktadır (Adigüzel 2018, 91).

3.3.1. Sahra Altı Afrika’dan Türkiye’ye Göçlerin Sosyal ve Ekonomik Etkileri

Şaul’a göre Afrika ülkeleriyle artan eğitim ve diplomasi ilişkilerine ve Türkiye'nin bölgesel iktisadi konumundaki değişimlere bağlı olarak son dönem Sahra Altı Afrika ülkelerinden Türkiye’ye yönelen göçün başlangıcı 90’lı yılların sonu olarak kabul edilebilir (2015, 109). İç savaş, siyasi istikrarsızlık, iktisadi geri bırakılmışlık, yoksulluk gibi yapısal etmenler Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin ekonomik durumlarını geliştirme ve hayat standartlarını iyileştirme motivasyonlarını teşkil etmektedir. Afrikalı göçmenler, sadece etnik, dini, cinsiyet ve ulusal anlamda değil, aynı zamanda eğitim seviyelerinde ve sınıfsal konumları itibarıyla heterojen bir gruptur (Şaul 2014, 143). Afrikalı göçmenler İstanbul’un çeşitli semtlerinde konfeksiyon atölyelerinden inşaat sektörüne; uluslararası kargo işletmeciliğinden seyyar satıcılığa; kuaförlükten restoran işletmeciliğine kadar bir çok meslek grubunda faaliyet göstermektedir. Bu bölümde güncel literatürden hareketle Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin Türkiye’de bıraktıkları veya bırakma potansiyeli taşıdıkları sosyal ve ekonomik etkiler incelenecektir.

Ücretli işçi, seyyar satıcı veya işletme sahibi olmak üzere çeşitli biçimlerde istihdama katılan farklı sosyo-ekonomik statülere sahip Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin durumlarını inceleyen Şaul, son yıllarda giderek artış gösteren göç hareketliliğinin ardında yatan sebepleri Türkiye'nin Afrika ülkelerine açılımı ve Sahra Altı Afrika ülkelerinin iktisadi açıdan canlanmasına bağlı olarak ele almıştır (2013;2014). Ekonomik açıdan bakıldığında son on beş yılda Türkiye'nin Afrika ile ihracat ve ithalatı on beş kattan daha fazla arttığı söylenebilir (2014, 151). Türk şirketleri inşaat, mobilya ve gıda başta olmak üzere Sahra altı ülkelere yatırımlar yapmaktadır. Öte yandan emek sektöründe çalışan göçmenlerin tüketici konumunda oldukları çocukluk ve öğrencilik yıllarını kendi vatanlarında geçirdikten sonra verimli ve üretken dönemlerini Türkiye'de geçiriyor olmaları ev sahibi toplum açısından pozitif etki sağlamaktadır (2013, 118). Şaul'a göre devletin siyasi ve ticari girişimleri, kıtaya olan özel yatırımlar, spor takımları, eğitim kurumları ve üniversite öğrencileri yoluyla kurulan bağlar Türkiye ve Sahra Altı Afrika ülkeleri arasında gelişen ilişkileri pekiştirmektedir (2013, 83; 2014, 151). Uzun yıllardan beri devlet başkanı düzeyinde yapılan karşılıklı ziyaretler, açılan yeni büyükelçilikler, ticaret anlaşmaları, Türk-Afrika kongreleri ve forumları, Türk takımlarındaki Afrikalı futbolcular ve üniversite öğrencilerine sağlanan bursları Sahra altı Afrika ülkelerine açılmanın yolları ve mihenk taşlarıdır (2013, 117; 2014, 159). Aynı zamanda Afrikalı göçmenlerin kendi aralarında kurmuş olduğu sosyal ve kültürel kurumları ve göçmen gruplar arasındaki ağ ilişkilerini inceleyen Şaul, göçmenlere yalnızca iktisadi açıdan ele almanın meseleyi daraltmak anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu açıdan Şaul'a göre Afrikalı göçmenlerin ulusal dernekleri, futbol turnuvaları, restoran ve ibadethaneler gibi sosyal ve kültürel oluşumları Türkiye'nin toplumsal ve kültürel dokusuna katkıda bulunmaktadır (2013, 119).

Schapendonk, Şengen bölgesinin sınır tedbirlerinin artması sonrasında yeni fırsatlar arayarak Türkiye'de yerleşikleşen Nijeryalı göçmenlerin uluslararası ticarete yönelmesini incelemiştir. Göçmenlerin bulundukları ülkede kalış nedenlerinin değişebileceğini ifade eden Schapendonk uluslararası ticaret yapan Nijeryalı göçmenlerin Türkiye ve Nijerya

arasındaki trans lokal bağlantıları sağlamlaştırdığını ileri sürmektedir. Yeni havayolu bağlantılarının kurulması ve vize düzenlemelerinin gevşemesi gibi diğer ekonomik ve politik düzenlemeler bu ilişkileri güçlendirmiştir. Bu açıdan başlangıçta düzensiz emek göçüne katılan göçmenler oldukça hareketli ve dinamik bir ekonomik sektörde yer alırlar (2013, 2856-2873).

Biehl, Afrikalı göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kumkapı semtini çeşitli göçmen grupları için varış noktası, yerleşim merkezi ve transit merkezi olarak ele alır. Biehl, Türkiye bağlamında göç, çeşitlilik ve kentsel dönüşüm meseleleri arasındaki ilişkiyi dört kilit nokta üzerinden tartışmaktadır. İlk olarak Biehl, göçmenlerin ikamet alanlarının ortaya çıkış süreçleri tesadüfi olmadığını ve sosyal ve tarihsel bir takım belirleyici faktörlerin tesiri altında olduğunu savunur. Kumkapı ve çevresinin göç tarihine, uluslararası ticaret tecrübesine, ucuz barınma imkânlarına ve enformel göç ekonomisine değinerek bölgenin sosyal ve tarihsel coğrafyasını incelemiştir. Buna bağlı olarak, Biehl'e göre, çeşitli göçmen grupların Kumkapı semtine yerleşme nedenleri benzer olsa da bu bölgede yaşama deneyimi ve faaliyetleri herkes için aynı değildir. İkinci olarak, bu merkezler yeni ve karmaşık şekillerde çeşitlilik göstermektedir. Afrika, Orta Doğu ve Yakın Asya'nın çeşitli ülkelerinden gelen göçmenlerin faaliyet gösterdiği bu muhitte göçmenlerin ve yerli halkın karşılaşmaları ırk, dil, cinsiyet ve uluslararası ağlar bağlamında göçmen grupların istihdama katılım biçimlerindeki stratejiler, fırsatlar ve şanslar belirlemektedir. Üçüncü olarak, bu tür alanlarda, alanın nasıl erişilebilir, kullanışlı ve anlamlı hale getirileceğini şekillendiren çok sayıda farklılıkların ortaya çıktığını ve yer yer bu farklılıkların birleşmeler ve yakınlaşmalar sağladığını ifade eden Biehl, barınma meselesinin değişen göç dalgaları, göçmenlerin talepleri, cinsiyet ve ırkla ilgili farklılıklara ve göçmenlerin tercihlerine göre değişebileceğini savunmaktadır. Bu seçimler, göç kanalları, istihdam olanakları, yasal statü, ikamet süresi, yerel ve ulus ötesi ağlar ve hatta evlilik, çocuklar veya hastalıklar gibi yaşamı değiştiren olaylar da dâhil olmak üzere daha karmaşık değişkenler kümesi tarafından belirlenmektedir. Kumkapı örneği, sosyal dışlanma veya içerme, hoşgörü veya hoşgörüsüzlük gibi bağlamların farklı göçmen gruplar için algıların, deneyimlerin ve çeşitli

hayatta kalma stratejilerin nasıl farklılaşacağını resmetmektedir. Biehl'e göre, farklı göçmen grupların erişebildiği istihdam sektörleri cinsiyet, ırk, dil ve uluslararası ağlar gibi konulara göre değişkenlik göstermektedir. Küresel göç akımlarının karmaşık yapısı coğrafi, sosyal ve mekânsal olarak konumlanmış, göçmenlerin karşılıklı olarak nerede ve nasıl yaşadıklarını belirleyen birden fazla faktörle birleşmektedir (2014, 7-17).

Koray Özdil'in Tarlabası'nda yapmış olduğu çalışması alanın ilk etnografik araştırmaları arasında yer almaktadır. Özdil, bu çalışmasında, sayıca az olmasına karşın Tarlabası'nda "dökümansız", "kaçak" ya da "düzensiz" olarak tanımlanan Afrikalı göçmenlerin oluşturduğu kamusal alanın dinamiklerini incelemektedir. Özdil, göçmen olmaları itibarıyla yasal haklardan mahrum olan Nijeryalı göçmen grubunun Tarlabası'nda sürdürdükleri hayatta kalma stratejilerine ve grup oluşum pratiklerine odaklanmıştır. Özdil, Nijeryalı göçmenlerin, Türkiye'nin göçmen hukuku sisteminin dışında kalmış olmaları ve medyanın etkisiyle kamuoyunda yasa dışı işlerle özdeşleştirilerek damgalanmalarının izolasyonu ve marjinalleşmeyi yeniden ürettiğini ifade etmektedir. Özdil'e göre, Afrikalı göçmenlerin sosyalleşme mekânı olarak kullandıkları Nijerya restoranı etrafında oluşan toplumsallık sosyal ve hukuki dışlanma karşısında yeni bir kamusal alan yaratmıştır. Bu restoran ekonomik bir işletme olmanın ötesinde düğünlerin, dini ayinlerin, toplantıların, tartışmaların ve çeşitli eğlencelerin icra edildiği kamusal alan niteliğindedir (2008, 279-297).

Suter'in Beyoğlu, Aksaray, Şişli, Tarlabası ve Osmanbey'de yapmış olduğu etnografik çalışmasında yerel halk ile Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin günlük toplumsal ilişkilerini ırk, etnik köken ve cinsiyet söylemlerinin belirleyiciliği ve şekillendirmesi odağında tartışmıştır. Aynı zamanda Suter'e göre göçmenlerin dini farklılıkları ve yasal ve toplumsal konumlarının bu ayrımı üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Sahra Altı Afrika ülkelerden gelen göçmenler ile Türk halkı arasındaki karşılaşmalar çoğunlukla Afrika'nın fakirlik, savaş ve hastalık gibi tek taraflı imgeler üzerinden şekillenmektedir. Aynı zamanda Afrikalı göçmenlerin transit olarak varsayılması devlet kurumlarında

işleyen süreçleri olumsuz etkilemektedir. Suter'e göre göçmenlerin önünde duran hukuki, sosyal, ekonomik ve politik yapısal kısıtlamalar Afrikalı göçmenleri ölçüde marjinalleştirerek Türk toplumuna katılımının ve sosyal açıdan etkileşime girebilmenin önünü kesmektedir (2013, 59-81).

BÖLÜM 4

TEORİ

Çok katmanlı yapısı itibariyle disiplinler arası bir alan olan göç; sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, psikoloji, ekonomi ve tarih başta olmak üzere sosyal bilimin tüm alanlarında kendine özgü teorik ve kavramsal bağlamlarda tartışılmaktadır (Castles, 2007, 253-254). Castles'e göre uluslararası göçün hızlı ve karmaşık dönüşümünü ve dinamiklerini anlamak için bir kapsamlı bir çerçeve ihtiyaç duyulmaktadır (2010, 1573). Bu açıdan, topluluk araştırmacıları, mekânsal bir yer değiştirmenin ötesinde bir olgu olarak göçün meydana getirdiği çelişkilere, hesaplanamayan sonuçlarına ve bu sosyal eylemin karmaşıklığına odaklanmalıdır (Castles 2010, 1574; Portes 1997, 800).

Sosyal bilimlerde, göç ve sosyal dönüşüm olgularının incelemek için makro-mikro düzey, küçük-büyük ölçek, genel-özel ilişkisi ve birey-kitle ilişkisi gibi çeşitli analiz birimlerine odaklanılmıştır. Castles'e göre geleneksel analitik kategorileri kurumlar, sınıflar, katmanlaşma, entegrasyon, anomî, dayanışma, güç ilişkileri, sosyal düzen ve çatışma olarak sıralamak mümkündür. Güncel kategoriler ise toplumsal cinsiyet, etnik köken, fail, ağlar, sosyal dışlanma ve sosyal sermaye tartışmalarını içermektedir. Bu açıdan sosyal bilimin rolü, sosyal ilişkilerde istikrar ve değişim açısından göçün önemini ele almak olmalıdır (2007, 354).

Bu bölümde çalışmanın teorik çerçevesini çizmek adına ilk olarak göçmen gruplar içinde sosyal sermaye üretme ve kullanma kapasitelerinin boyutlarını anlamak için sosyal sermaye kavramı; ikinci olarak enformel ekonomi kavramının kapsamı ve göçmenlerin enformel sektörlerde konumu; son olarak iç kent ve mekânsal ayrışma süreçleri teorik olarak tartışılacaktır.

4.1. Sosyal Sermaye

Göçmen grupların kent mekânı içindeki dağılımları ve kentin sunduğu potansiyel kaynaklara erişimleri sosyal sermayelerin üretim ve paylaşım biçimlerinin etkileriyle çeşitli farklılaşmaları beraberinde getirmektedir. Kent mekânı; farklı sınıf, etnisite, cinsiyet, hukuki statüye sahip göçmenlerin sermaye alanları içindeki konumu ve devingenlik kanallarını kullanımları açısından çeşitli ilişki ağlarının ve sosyal grup oluşumlarının seyredilebileceği toplumsal bir uzam olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel sistemin içindeki çeşitlenme farklı düzeylerde sermayeler üreten göçmen gruplar arasında toplumsal bir katmanlaşmayı da meydana getirmektedir. Bu bölümde göçmen gruplar içinde sosyal sermaye üretme ve kullanma kapasitelerinin boyutlarını anlamak için Putnam'ın sosyal sermaye kavramı teorik olarak tartışılacaktır.

Çeşitli sosyal bilim disiplinlerinde giderek popüler hale gelen sosyal sermaye kavramı, başta sosyologlar olmak üzere, antropologlar, siyaset bilimciler ve iktisatçıların kendi alanlarında karşılaştıkları sorulara cevap arayışında sıklıkla kullandıkları bir kavram olarak öne çıkar. (Adler ve Kwon 2002, 17). Farklı disiplinlerdeki sosyal sermaye tanımları belli ölçülerde uyumlu olsa da önemli anlaşmazlıklar ve çelişkiler barındırmaktadır (Claridge 2004, 24). Literatürdeki çeşitliliğin sosyal sermayenin son derece bağlama özgü doğasından ve kavramsallaştırılmasındaki karmaşıktan kaynaklandığını söylemek mümkündür (Claridge 2004, 23). Öte yandan, sosyal bilimciler, kavramın boyutlarını farklı açılardan ele alsalar da, hemen hemen hepsi sosyal sermayenin çok boyutlu olduğu konusunda hemfikir görünmektedir (Claridge 2004, 54).

Sosyal sermaye, çok boyutlu yapısı itibariyle birden fazla türü, düzeyi ve belirleyicisi olan karmaşık bir teoridir. Öte yandan, sosyal sermayenin çeşitli disiplinler tarafından kapsamlı bir şekilde kavramsallaştırılma çabası birçok sosyal bilimcinin bu kavramın farklı tür ve özelliklerini tanımlamasına katkı sağlamıştır. Bu tanımlar, sosyal sermayeyi ele alırken odaklanılan kaynaklara veya etkilere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir (Adler ve Kwon 2002, 19). Bu sebeple tanımlar belli ölçülerde benzerlik arz etse de bazı önemli

nüanslar barındırmaktadır. Dolayısıyla, tanımlanması konusunda kesin bir mutabakat olmayan sosyal sermaye kavramı, araştırmacı tarafından benimsenen disipline ve araştırma düzeyine bağlı olarak şekillenmektedir.

Adler ve Kwon sosyal sermaye kavramı üzerine yapılan çalışmaları içsel ve dışsal olmak üzere iki gruba ayırarak tanımlamışlardır (2002, 18). Fukuyama, Coleman ve Putnam gibi öncü akademisyenlerin temsil ettiği içsel (bağlayıcı, sosyal-merkezli) sosyal sermaye yaklaşımı “bir toplumun işbirliği içinde ortak amaçlara ulaşabilmesini sağlayan sosyal özellikler olarak tanımlamakta ve sosyal sermayeyi “güven” kavramıyla özdeşleştirmektedir” (Özen ve Aslan 2006, 131). İçsel sosyal sermaye yaklaşımının tanımlamalarına bakıldığında anahtar kavramlar “sosyal yapı”, “işbirliği” ve “müşterek fayda” olarak öne çıkmaktadır. İçsel yaklaşıma göre sosyal sermaye, sosyal bir grup içindeki bireylerin kendi aralarındaki içsel bağlardan meydana gelen ve o grubun üyelerinin ortak amaçlara erişebilmek için yaralandığı “ortak değerler” bütünüdür.

Diğer yandan, Burt, Bourdieu ve Wacquant gibi sosyal bilimcileri kapsayan dışsal sosyal sermaye yaklaşımı ise, sosyal sermayeyi “bir aktörün sosyal ilişkilerinden doğan ve ona avantaj sağlayan kaynaklar bütünü olarak tanımlamakta ve sosyal sermayenin kökeni olarak sosyal ilişkiler yapısına odaklanmaktadır” (Özen ve Aslan 2006, 131). “Birleştirici” ya da “aktör merkezli” olarak da tanımlanan dışsal yaklaşım sosyal sermayeyi sosyal aktörün dışsal bağlantılar yoluyla oluşturduğu ve hedeflerine erişmek için kullandığı “özel mal” biçiminde bir kaynak olarak tanımlamaktadır (Adler ve Kwon 2002, 19). Bu sebeple iki yaklaşım arasındaki en temel fark sosyal sermayenin olduğu yere dair ayrışmasından kaynaklanmaktadır. İçsel yaklaşıma göre sosyal sermaye belirli bir grubun kendi iç ilişkilerinde oluşurken dışsal yaklaşıma göre sosyal aktörün dışsal ilişkilerinde oluşmaktadır.

Putnam’a göre sosyal sermaye teorisinin ana fikri, sosyal ağların değere sahip olmasıdır. Putnam sosyal sermayeyi, “karşılıklı fayda için koordinasyonu ve işbirliğini kolaylaştıran

ağlar, normlar ve sosyal güven gibi sosyal organizasyonun özellikleri” olarak tanımlar (1995, 67). Putnam’ın çalışmalarından hareketle sosyal gruplar içinde sosyal sermayenin değerini, kapsamını ve buna bağlı olarak verimliliğini belirleyen birbirine bağlı üç bileşen üzerinden incelemek mümkündür.

Putnam’ın sosyal sermaye kavramını açıklarken en sık başvurduğu kavram karşılıklı güvenilirdir. Putnam sosyal sermayeyi, “paylaşılan hedeflere etkin bir şekilde ulaşmak için birlikte hareket etmeyi sağlayan ilişki ağlarının, normların ve güvenin şekillendirdiği sosyal yaşamın özellikleri” olarak tanımlamıştır (1995, 4). Sosyal sermayenin ilk boyutu grup üyelerinin birbirine fayda sağlayabileceği zeminin kurucu unsuru olan güven ilişkileridir. Bu açıdan sosyal sermayenin özünde güven olduğu söylenebilir. Bireyler arasındaki güvenirlilik ilişkileri sosyal ağlara içkin karşılıklılık normlar yoluyla üretilir ve bu devamlılığa bağlı olarak varlığını sürdürür (2000, 18-19). Daha yalın bir ifadeyle, Putnam'a göre, ilişkilerde güven devam ederse sosyal sermaye devam eder. Bu açıdan grup içindeki bireyler birbirlerine güvendiği ölçüde karşılıklı olarak paylaşılan hedeflere ulaşabilmenin kapsamı o denli genişler. Sosyal güven yaratan normlar işbirliğini kolaylaştırmaktadır. Bu normların en önemli özelliği karşılıklılıktır. Karşılıklılık bazen "dengeli" (veya "spesifik") ve "jeneralize" (veya "dağınık") olarak adlandırılan iki biçimden oluşmaktadır. Jeneralize karşılıklılık, mal veya hizmetlerin değerinin hesaplanması veya geri ödenmesi gerektirmeyen bir değiş tokuş anlamına gelmektedir. Dengeli karşılıklılık ise, belirli ve kısıtlı bir zaman dilimi içinde mal veya hizmetlerin değerinin hesaplanmasını ve geri ödenmesini içermektedir. (Putnam 1993, 172).

İkinci olarak, sosyal ağlar, sosyal grup içindeki bireylere bilgi akışları sağlayan bir bütün olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, bilgi akışları, iş fırsatları, konut veya yatırım fırsatlarına erişim gibi kişilerarası ilişkilerin kapsamını belirlemektedir (1993, 174). Bu nedenle, üyelerin dâhil olduğu sosyal ağlar bu fırsat ve faydaların farkında olmanın yolunu açar. Grup içindeki bireylerin bilgi akışlarından uzaklaşmaları yahut kopmaları sosyal sermaye alanında belli çözümleri beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda bu bilgi

akışları, sosyal ağlar içinde dernek veya kurumlar gibi formel kanallarla veya aile, akraba ve arkadaşlık ilişkileri gibi enformel biçimlerle sağlanabilmektedir. Bunun yanı sıra, ağlar yatay veya dikey olarak yapılabilir. Yatay ağlar aynı statü ve güce sahip insanları bir araya getirirken dikey ağlar birbirinden farklı hiyerarşik ilişkiler içinde var olur (Putnam 1993, 173). Buna bağlı olarak, yatay ağlar iletişim akışını daha kolay olduğu ve bireylerin güven ilişkilerini daha kolay örgütleyebildiği bir yapılanmaya sahipken dikey ağlar eşitsiz ilişkileri birbirine bağlamaktadır. Dikey ağlar bireyler için ne kadar yoğun ve önemli olursa olsun yatay bilgi akışlarından daha güvenli olduğu söylenemez (1993, 174).

Sosyal sermayenin bir diğer boyutu grup üyeleri arasındaki kolektif eylem ve dayanışmadır. Sosyal grupların sermaye alanları kendi içlerindeki işbirliğine bağlı olarak genişleyebilir. Kolektif eylem ve dayanışma, bireylerin toplumsal sorunları çözmek için birlikte çalışma yeteneği olarak da tanımlanabilir (1993, 89-90). Putnam, sosyal sermayeyi, bireyler arasındaki işbirliğini daha etkili kılan sosyal ağlar olarak tanımlar. Sosyal sermaye hem bireyler hem de toplumlar için bir kaynaktır.

Özetle, Putnam'ın tanımına göre sosyal sermayenin varlığı ve etkinliği aktörlerin toplu şekilde spesifik hedeflere ulaşmak için daha etkili bir şekilde hareket etmesine zemin sağlamakta ve bu hedeflere ulaşmaya yardımcı olmaktadır. Sosyal sermaye, bir toplumun sosyal etkileşimlerinin niteliğini ve miktarını şekillendiren kurumları, ilişkileri ve normları ifade eder. Sosyal sermaye, bireyler arasındaki bağlantıları, sosyal ağları ve bunlardan kaynaklanan karşılıklılık ve güvenilirlik normlarını ifade eder. Sosyal sermaye, sosyal ağlara, bu ağların gücüne ve ağların güveni ne ölçüde desteklediğine odaklanır. Bu sebeple, sosyal grubun üyeleri bu akışlara dahil olduğu ölçüde sosyal sermayenin kapasitesine ve üretimine katkıda bulunabilir (1993, 163-185).

4.2. Enformelite ve Hayatta Kalma Stratejileri

Neoliberal ekonomik sistemin ulus devletlerin küresel alandaki rolünü ve piyasa ekonomisi üzerindeki etkinliğini değiştirmeye başlamasıyla birlikte toplumların sınıfsal

yapıları, kentsel sistemleri, üretim sistemleri ve toplumsal örgütlenmeler önemli değişikliklere uğramıştır. Bu açıdan sosyal bilimlerde küreselleşme, ekonomi ve toplumsal dönüşümün karşılıklı ilişkileri üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu tartışmaların en önemli boyutlarından biri de göç ve enformel ekonominin ilişkisi, tanımı ve işlevidir. Düzensiz emek göçü küreselleşmenin yarattığı ekonomik ve siyasal sarsıntıların kaçınılmaz sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir. Portes'e göre, düzensiz emek göçünün en önemli özelliklerinden birini göçmenlerin emek gücünü piyasaya arz etmek üzere göç etmeleri olarak tanımlanabilir (1978, 472). Buna bağlı olarak, aktörler büyüyen enformel sektör içinde sınıfsal konumlarına bağlı olarak çeşitli hayatta kalma stratejileri üretmektedir. Bu bölümde enformel ekonominin kapsamı ve göçmenlerin enformel sektörlerde konumu tartışılacaktır.

Enformel ekonomi kavramı 1970'lerde Afrika'daki kentsel işgücü piyasaları üzerine yapılan bir dizi çalışma sonucunda ilk olarak antropolog Keith Hart tarafından kullanılmıştır (1973). Portes ve Haller'e göre Hart'ın enformel ekonomi kavramını şu şekilde formülize etmek mümkündür: beceri, sermaye ve organizasyon açısından düşük giriş engelleri; (2) işletmelerin aile mülkiyeti; (3) küçük ölçekli çalışma; (4) eski teknoloji ile emek yoğun üretim; ve (5) düzenlemesiz ve rekabetçi pazarlar (2005, 404). Portes ve Haller'e göre enformel sektör "yerleşik kurumsal kurallara uymayan ya da (kurumsal) korumaları reddeden ekonomik aktörlerin eylemlerini" kapsamaktadır (2005, 404). Castells ve Portes'in benzer bir tanıma göre ise enformel sektör "düzensiz gelir getirici faaliyetler" veya "üretimin kendine özgü bir ilişki biçimi" olarak kavramsallaştırılabilir (1989, 12).

Castells ve Portes'e göre kayıt dışı ekonominin her zaman yoksul ülkelere veya "üçüncü dünya" ekonomilerine özgü bir sektör olduğu söylenemez. Kayıt dışı ekonominin hem "gelişmiş" ekonomilerin hem de "gelişmekte olan" ekonomilerin farklı üretim sektörlerinde var olabilmektedir (1989, 12). Bununla birlikte enformel ekonomi, yasal düzenlemelerin eksikliğinden kaynaklanan çalışma koşullarıyla ve emeğin niteliksel

durumuyla yakından ilgilidir. Bu bağlamda, kayıt dışı herhangi bir emekte sağlık koşullarının eksikliği, güvenlik tehlikeleri, sosyal güvenliğin olmaması ve asgari ücretin altında ücretlendirilmesi gibi durumlar enformel istihdamın karakteristik özellikleri olarak öne çıkmaktadır (1989, 13-14).

Castells ve Portes enformel ekonominin yükselişine dair bazı önemli hipotezler ileri sürmektedirler. Bir hipotez, enformalizasyonu, dünya genelinde 1970'lerin başında meydana gelen ekonomik krize bir yanıt olarak ekonomik yeniden yapılanmanın bir parçası şeklinde açıklamaktadır. Bu sebeple ekonomik kriz, birçok insanı ve firmayı yeni gelir edinilebilecek bir takım faaliyetler bulmaya sevk etmiştir. İkinci olarak, kayıt dışı olmanın bir başka nedenini 1970'lerden bu yana Japonya ve Güney Asya ekonomilerinin yükselişinde bulmak mümkündür. Bu ekonomilerin yükselişi, dünyadaki birçok firmanın üretilen ucuz ürünlerle rekabet edebilmek için enformel üretime girmesine yol açmıştır. Bu rekabet, genel olarak emek yoğun iş kollarını ve özellikle yeni sanayileşen ülkeleri etkilemiştir (1989, 26-29).

Castells ve Portes, enformelleşmenin “bireylerin ve hane halklarının günlük yaşamının bir parçası ve önemli üretim ve dağıtım işlevlerini gerçekleştirme araçları” olarak görüldüğünü söylemektedirler (Castells ve Portes, 1989, 6). Bu açıdan kayıt dışı ekonominin büyümesi, bir tür hayatta kalma stratejisi olarak veya aktörlerin sınıfsal konumlarına bağlı olarak ekonominin dünya çapında yeniden yapılandırılmasına dahil olma süreci olarak da görülebilir (Dağdelen 2008, 66). Portes ve Haller, aktörlerin ihtiyaçlarına göre üç farklı strateji tanımlamaktadır. Birinci tür stratejide, insanlar basit bir mal veya hizmet satışı veya doğrudan geçim üretimi yoluyla hayatta kalmaya çalışabilirler. İkinci stratejide, formel yapıdaki şirket ve işletmeler işçi maliyetini azalmak için alt yükleniciler vasıtasıyla yasal prosedürelere uymadan işe alım yapabilirler. Üçüncüsü ise, dayanışma ilişkilerinin seferber edilmesi yoluyla bir grup küçük firma, sermaye birikimini artırmak için bir ağ türü örgüt oluşturabilir (2005, 405-406).

Castles ve Miller göçmen istihdamı ile ilgili en belirgin özelliğın belirli işi kolları, endüstriler ve ekonomik sektörlerde kümelenme veya yoğunlaşma olduğunu ifade etmektedir (2003, 182). 1970'lerin başından bu yana inşaat, restoran, ev hizmetleri, temizlik hizmetleri, hazır giyim endüstrisi, imalat endüstrisi ve emek yoğun tarım gibi sektörler düzensiz göçmenlerin yaygın biçimde istihdam olduğu başlıca hizmet ve üretim alanları haline gelmiştir. Bu sektörlerde, Castles ve Miller'e göre, ekonomik krizlere ve yerel nüfus arasındaki yüksek işsizlik oranına rağmen işverenin düzensiz göçmenlere olan talebi devam etmiştir (Castles ve Miller 2003, 180). Formel sektörle karşılaştırıldığında, enformel sektördeki işler ağır ve sağlıksız çalışma koşullarını kapsamakta ve işçiler için daha az ücret anlamına gelmektedir. Aynı zamanda kayıt dışı sektörde çalışan göçmen ve göçmen olmayan işçiler arasında birçok göçmenin belgesiz olması hasebiyle sosyal ve ekonomik bir statü ayırımı da bulunmaktadır (Castells ve Portes 1989, 26).

Portes'e göre göçmenler sadece bir takım kişisel becerilere ait bireyler değil aynı zamanda ekonomik hareketliliklerini çeşitli şekillerde etkileyen daha geniş sosyal yapılarıdaki grupların ve katılımcıların üyeleri olarak görülmektedir. Bu açıdan katılım biçimlerini, göçmenlerin çeşitli sosyal bağlamlara yerleşme süreci olduğunu ifade eder. Portes, sosyal yapının göçmen gruplarının hareketliliğini nasıl etkilediğini tartışırken, göçmen katılım biçimlerinin üç düzeye göre sınıflandırıldığı bir tipoloji sunmaktadır. Birinci düzey, devletlerin farklı göçmen gruplarına yönelik göç politikasıdır. Devletlerin tutumları göçmen grupların kökenine göre değişiklik gösterebilmektedir. İkinci düzey sivil toplumu ve ev sahibi ülkenin göçmenlere yönelik kamuoyunu kapsamaktadır. Tarihsel nedenler, konjonktürel gelişmeler ve kültürel mesafeler iki toplum arasındaki sosyal ve politik ilişkileri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Tipolojide üçüncü seviye etnik topluluktur. Göçmen grubun bir ülkede nüfusu ve ürettikleri ağıın yoğunluğu, aynı etnik arka plandan gelen göçmenlerin işgücü piyasasında fırsatlar bulmalarını etkileyen bir diğer faktördür (1995, 24-25).

4.3. İkent ve Mekânsal Ayrışma

Toplumsal bir olgu olarak göç, hem göçü gerçekleştiren hem de göçü kabul eden toplumlarda fiziksel ve mekânsal dönüşümlerden davranış ve algı kalıplarına kadar birçok değışimi beraberinde getirmektedir. Kentsel ortamların en belirgin özelliklerinden biri, örgütlemiş ve farklılaşmış toplumların yapısına bağlı olarak oluşan farklılaşmış ve ayrılmış mekânsal alanların varlığıdır (Köksal 1986, 11). Diğer bir deyişle, gündelik hayatın tecrübe edildiği mekânsal alan ve çalışma hayatı farklı toplumsal gruplar için ayrılmış kentsel alanları ortaya çıkarmaktadır.

Göçmen işçilerin, göç ettikleri şehirlerin belli kentsel alanlarında yoğunlaşma eğilimde olduğunu söylemek mümkündür. Bu alanlar, genellikle, niteliksiz işücüne uygun enformel sektörlerin yoğunlukta olduğu imalathane veya fabrikaların bölgeleri veya hizmet sektörünün yoğunlaştığı kent merkezleridir. Aynı zamanda bu eğilim, göçmen grupların yerli nüfustan farklı birçok niteliklerinin daha da somutlaşarak gözlemlenebileceği mekânların oluşmasına sebep olmaktadır (Köksal 1986, 24).

Bununla beraber Herbert Gans'in (1962) Boston'da yapmış olduğu etnografik çalışmadan hareketle belirlemiş olduğu kent sakinleri tipolojisi bugün hala iç-kentin çeşitli yaşamlarını anlamak yardımcı olmaktadır. Gans'a göre bu kent alanları kozmopolitler, evli olmayanlar veya çocuksuz çiftler, etnik gruplar, yoksullar ve düşkünler olmak üzere beş grup tarafından paylaşılmaktadır.

Öğrenciler, yazarlar, müzisyenler ve aydınları kapsayan kozmopolitler grubunun bu alanları tercih etmesinin sebebi şehrin sunduğu kültürel imkânlarda daha fazla faydalanma isteğidir. Bekârlar veya çocuksuz çiftler iş yerlerine yakın olmak ve çeşitli eğlence merkezlerine kolay erişim sağlayabilmek için bu bölgelerde yaşamaktadır. Bu grubun çocuk sahibi olduktan sonra merkeze uzak daha sakin bölgelere taşındığı söylenebilir. Üçüncü grup kır-kent göçü ile şehre yerleşen etnik gruplardır. Bu grupların genel olarak güçlü bir topluluk duygusu ve sosyal bağları vardır. İç kent bölgelerinde

ikamet eden dördüncü grup yoksullardır. Eğitim seviyesi önceki gruplara kıyasla düşük olan bu grup çoğunlukla düşük ücretlerle çalışan yahut işsiz kişilerdir. Gans'a göre bakımsız şartlarda yaşıyan bu grup suçun hem mefulü hem de faili konumundadır. Beşinci, yani sonuncu grup ise düşkünlerdir. Bu grup için genel olarak bu bölgelerden ayrılmak isteyen ancak bunun için kapasitesi yeterli olmayan kişiler olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan alkolik veya uyuşturucu bağımlıları ve bu bölgenin uzun zamandır sakini olan yaşlı ve engelliler bu grubun içinde sayılabilir. İlk üç grup şehrin imkânlardan istifade ederek kentin olumlu şekillerde deneyimlerken son iki grup düşük hayat şartları ve izolasyonu itibariyle kente yabancılaşmaktadır.

BÖLÜM 5

ARKA PLAN

Yeni bir yurt edinme, maddi ve manevi ihtiyaçları karşılama, baskıdan, şiddetten, ayrımcılıktan, iklim koşullarından veya ekonomik zorunluluklardan ötürü insanlar bireysel olarak veya gruplar halinde her zaman göç etmişlerdir (Erdoğan ve Kaya 2015, 4). Göç yolları üzerinde bulunan Anadolu coğrafyası gerek coğrafi, gerek iklimsel, gerek toprak üstü zenginlikleri ve gerekse de sunduğu yaşam alanları itibarıyla yüzyıllar boyunca birbirinden farklı kültürlerin, dinlerin ve toplumların var olduğu bir coğrafya olmuştur (2015, 3). “Sınır ötesine uzanan nüfus hareketleri, iç toplumsal dinamikler kadar, uluslararası ekonomik ve siyasal dalgalanmalardan da etkilenen ve sonuçları bakımından iç göç hareketlerinden çok farklı olabilen karmaşık nüfus hareketleridir. Türkiye’nin bugüne kadar yaşadığı dış göç deneyimi de, birbirini izleyen dönemlerde uluslararası arenada yaşanan dinamiklere bağlı olarak, birbirinden farklı göç türlerinin gözlemlenmesine imkân vermektedir” (Erder 2015, 101).

Göç veren ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi büyük oranda göçmenlerin yasal konumlarını, dolayısıyla hangi tür göç hareketine ait olduğunu belirlemektedir. Afrika, Asya ve Ortadoğu ülkelerinde ortaya çıkan siyasi rejim değişiklikleri ve savaşlar, pek çok insanın kısa veya uzun süreliğine Türkiye'ye gelmesine neden olmuştur (Erdoğan ve Kaya 2015, 13). Türkiye, uluslararası göçmen nüfusu içinde önemli bir yer tutan Sahra Altı Afrika bölgesinden binlerce göçmene ev sahipliği yapmaktadır.

Bu bölümde ilk önce uluslararası göçte Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin yeri sayısal veriler üzerinden incelenecek daha sonra ise ulusal ve küresel değişimler ışığında İmparatorluğun başkenti İstanbul’dan Cumhuriyetin megapolü İstanbul’a dek uzanan Sahra Altı Afrika göçünün tarihsel arka planı verilecektir.

5.1. Sahra Altı Afrika Ülkelerinden Uluslararası Göçler

Sahra Altı Afrika coğrafi olarak Sahra Çölü'nün güneyinde yer alan bölgedir. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı'na göre Sahra Altı Afrika, Cezayir, Mısır, Libya, Fas, Sudan, Tunus ve Batı Sahra dışında kıta Afrika'sındaki tüm ülkeleri ve bölgeleri içermektedir. Birleşmiş Milletler Sudan'ı Sahra Altı Afrika tanımının dışında tutarken Afrika Birliği Sudan'ı içermekle birlikte Moritanya'yı hariç tutmaktadır.

Sahra Altı Afrika ülkelerinden uluslararası göç son on yılda önemli ölçüde artış göstermiştir. 2010 yılından bu yana Avrupa ülkelerinde ve ABD'de Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin sığınma başvuru sayısı bu göçün önemini istatistiksel olarak ortaya koymaktadır. PEW Araştırma Merkezi'nin Avrupa İstatistik Ajansı Eurostat'ın verileri üzerinden yapmış olduğu analize göre 2010 ile 2017 yılları arasında Sahra Altı Afrika ülkelerinden yaklaşık 1 milyon sığınma başvurusu olduğunu göstermektedir (Connor 2018, 3).

Birleşmiş Milletler'in uluslararası göçmen sayısı verileri göç veren ilk on ülkenin sekizi Sahra Altı Afrika bölgesinde bulunmaktadır. Sahra Altı Afrika ülkelerden gelen göçmenlerin sayısı 2010-2017 yılları arasında %50'ye yakın bir artış göstermiştir. Uluslararası göçmen nüfusu verilerine göre 2017 itibarıyla ABD'de yaşayan Sahra altı Afrikalı göçmenlerin yarısından fazlası yalnızca Nijerya, Etiyopya, Gana ve Kenya olmak üzere dört ülkede doğmuştur. Avrupa Birliği, Norveç ve İsviçre'deki popülasyonun başlıca kaynağı ise Nijerya, Gana ve Kenya olarak öne çıkmaktadır (UN 2017).

Hedef ülke açısından bakıldığında, 2017 yılı itibarıyla Avrupa'daki Sahra Altı Afrikalı göçmen nüfusunun %72'sinin İngiltere (1.27 milyon), Fransa (980.000), İtalya (370.000) ve Portekiz (360,000) olmak üzere sadece dört ülkede yoğunlaştığı görülmektedir. ABD'de ise Sahra altı Afrika'dan gelen göçmenlerin %42'si Güney Amerika'da, %24'ü Kuzey Doğu'da, %18'i Orta Batı'da ve %7'si Batı'da yaşamaktadır (Connor 2018, 8).

Sahra Altı Afrika ülkelerinde göç hareketliliğinin yaygınlaşmasının arkasında birden fazla faktör etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bir yandan birçok Sahra Altı Afrika ülkesinin ekonomisi büyürken diğer yandan yüksek işsizlik oranları ve istihdamda düşük ücretlendirme göze çarpmaktadır. Bununla beraber yüksek doğurganlık seviyelerinin iş gücü piyasasında rekabeti arttırdığını da söylemek mümkündür. Öte yandan siyasi istikrarsızlık ve çatışmalar Sahra altı Afrikalı göçmenleri harekete geçiren diğer faktör olarak öne çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) tahminlerine göre, kendi ülkelerinde yerinden edilen Sahra Altı Afrikalıların sayısı 2010-2016 yılları arasında yaklaşık iki katına çıkarak 9 milyona ulaşmıştır. (Connor 2018, 9-10). Bu sebeple Sahra Altı Afrika ülkelerinin vatandaşlarının ekonomik beklentilerini geliştirmenin ve hayat standartlarını artırmanın bir yolu olarak göçe başvurdıkları söylenebilir.

Göçmenlerin Sahra Altı Afrika ülkelerinden göç etmeye yönelten faktörler ve hedeflerine varmak üzere izledikleri yollar ülkeden ülkeye ve kişiden kişiye değişiklik gösterebilmektedir. Aynı zamanda Sahra Altı Afrika bölgesinden uluslararası göç arttıkça, göçmenlerin yaşadığı yerlerin dağılımı da çeşitlilik göstermektedir. Özellikle son 20 yıllık süre içinde Türkiye'nin uluslararası alanda ekonomik ve politik açılardan etkinliğinin artmasıyla birlikte Afrika ile çeşitli düzeylerde ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin dünya genelindeki dağılımında Türkiye'nin payının arttığını söylemek mümkündür.

Yakın dönem Türkiye ile Afrika arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerinin temellerinin 1998 yılında Afrika Eylem Planı'nın kabul edilmesiyle atıldığı söylenebilir. Devam eden süreçte, 2005 yılının Afrika Yılı ilan edilmesi, 2008'de düzenlenen Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi ve Türkiye'nin 2011 yılında Az Gelişmiş Ülkeler Konferansı'na ev sahipliği yapmasıyla diplomatik ve ekonomik ilişkiler yoğunlaşarak artış göstermiştir (Baird 2011).

Ekonomik olarak, 1996-2009 yılları arasında Afrika ülkelerine yapılan ihracat yaklaşık 1.2 milyar dolardan 10.2 milyar dolara yükselmiştir (Baird 2011). Bununla birlikte Türkiye Afrika ülkelerine insani yardımı da hedeflemiş ve Somali başta olmak üzere çeşitli ülkelerde yaşanan kıtlığa destek sağlamıştır. Öte yandan Türk Hava Yolları'nın kıtaya olan doğrudan uçuşları ve insani yardım kuruluşlarının eğitim amaçlı yatırımları insani, ekonomik ve siyasi ilişkilerin pekişmesine katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinin yalnızca ticareti ve politik değil aynı zamanda göç ve iltica açısından da önemli etkileri olduğu açıktır.

5.2. Geçmişten Bugüne Afrika Kıtasından İstanbul'a Göçler

Son yıllarda küreselleşme ile birlikte ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklara bağlı olarak gelişen ve Türkiye'de giderek görünürlük kazanan Afrika göçünün tarihsel izleri Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerine dek uzanmaktadır. İmparatorluk döneminde Afrika ülkelerinden Anadolu topraklarına yönelen göçün büyük ölçüde kendi tercihlerinin dışında köle ve esir olmaya bağlı zorunlu bir göç olduğundan söz etmek mümkündür. Ancak bununla beraber bu dönem içinde, kölelik kurumunun dışında özgür Afrikalıların ticaret, hac ve eğitim gibi sebeplerle Anadolu'nun çeşitli şehirlerine yerleştiklerini belirtmek gerekmektedir (Şaul 2015, 77-78). Bu bölümde, ulusal ve küresel paradigmatik değişimler ışığında İmparatorluğun ilk dönemlerindeki İstanbul'dan günümüz İstanbul'una dek uzanan Sahra Altı Afrika göçünün tarihsel arka planı verilecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarından Geç Osmanlı dönemine kadar geçen süre içinde Afrika'dan getirilen siyahi esir ve köleler saray, ordu ve ev içi hizmetlerde çeşitli amaçlar etrafında görevlendirilmiştir (Akgündüz 2007, 24). Osmanlı'da köle edinilmesinin kaynakları, imparatorluk topraklarının genişlemesine paralel olarak, savaş esiri olarak tutma, köle ticareti ve hediye edilme olarak sıralanabilir (Parlatır 1987, 418). Afrika kıtasından getirilen köleler İstanbul, İzmir, Mekke, Medine, Cidde, Basra, Trablusgarb, Şam, Bağdat, Kahire gibi Osmanlı'nın çeşitli şehirlerinde bulunan esir pazarlarında alınıp satılmaktaydı (Akyılmaz 2004, 223). Devletin idaresinde olan bu pazarların başında

kethüda, kapısında vergilerini toplayan esirhane emini, şeyhi ve bir çavuşun emrinde çalışan kalabalık güvenlik kuvveti bulunmakta ve satılan köleler şer'iyeye sicillerien işlenerek “bac” vergisine tabi tutulmaktaydı (Şaul 2015, 98; Akyılmaz 2004, 223; Fendoğlu 1996, 183).

Şaul'a göre köleciliğin, Osmanlı İmparatorluğuna özgü sürgün veya devşirme gibi diğer zorlama göç hareketlerinden farklı olarak ele alınması gerekmektedir. Çünkü bu hareket içinde, farklı sosyoekonomik yapılarıdaki toplumlara ayrılmış olan ve bu toplumlari birbiriyle temasa iten özel ticaret ağları söz konusudur. Bu ağlar, Osmanlı şehirlerini veya kırsal alanlarını Afrika kıtasının en uzak noktalarına bağlamaktadır (Şaul 2015, 81). Toledano'ya göre Osmanlı'da köle ticareti sistemi; ihraç eden kaynaklar, köle ithal eden pazarlar ve merkez ile çevreyi bağlayan kara ve deniz ulaşımı olmak üzere üç temel öğeden oluşmaktadır. Köle ihraç eden kaynakların imparatorluğun sınırlarının dışında kalmasına karşın sistemin diğer bileşenleri imparatorluğun topraklarında faaliyet göstermekteydi (1994, 17-25). Siyahi köleler Mısır ve Kuzey Afrika'daki Osmanlı eyaletleri vasıtasıyla Sudan ve Sahra Altı bölgelerden getirilmekteydi. İkinci olarak, Etiyopyalı siyahi köleler Hicaz ve Mısır yolları kullanılarak Habeş eyaletinden temin edilmekteydi. Üçüncü olarak doğu vilayetleri ise Basra körfezi ve Irak yoluyla Doğu Afrika'dan beslenmekteydi (1994, 7).

Osmanlı'nın çeşitli şehirlerinde kurulan esir pazarlarından temin edilen kadın ve erkek köleler büyük ölçüde ev içi hizmetlerde kullanılmaktaydı (Toledano 1994, 7). Bununla birlikte, 16. yüzyılda siyahi kölelerin harem ağalığı görevini akağalardan devralmasıyla sarayda ve haremdede çalışmakla görevlendirilmiş kadın ve erkek siyahi kölelerin sayıları artmıştır. (Davis 2009, 36). Çocuk yaşta esir pazarlarından temin edilen ve çeşitli yöntemlerle hadım edilen siyahi harem ağalarının sayıları dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Penzer'in çeşitli dönemlerde haremi ziyaret eden Avrupalı seyyahların eserlerinden aktardığına sayılara kronolojik olarak bakacak olursak; seyyah Menavio 1571'de siyahi harem ağalarının sayısını 40 olarak belirtmiş, 17. yüzyılın başlarında Valide

Sultan'ın kapısına kadar giden seyyah Bon ise 30 olarak belirtmiştir (1998, 166-167). İngiliz seyyah Charles White ise 19. yüzyılın ortalarında haremde görev yapan kadınların üç yüz elliden fazla olduğunu ve bu sayının yarısını vasıfsız işlerde görev yapan siyahi kadınların oluşturduğunu belirtmiştir (1845, 23).

Aynı zamanda İstanbul surlarının dışında yer alan Galata ile Boğaz'ın karşı yakasındaki Üsküdar'da da şer'îye sicillerinden edinilen bilgilere göre 16. yüzyıldan beri Afrikalı köleler ev içi hizmetlerde kullanılmıştır. (Şaul 2015, 81; Seng 1996, 138). Bununla beraber 15. yüzyılın son dönemlerinden itibaren Bursa'da sanayi işlerinde çalışan siyahi kölelere de rastlamak mümkündür (Sahillioğlu 1985; Şaul 2015, 81). Bu sektörlerin dışında tersanelerde ve gemilerde çalıştırılan siyahi erkekler ve yaşlılık dönemine kadar ev içi hizmetlerde çalışan siyahi kadınlardan ve azatlı olarak kendi hesabına çalışan zanaatkâr ve tüccarların varlığından söz etmek mümkündür (Şaul 2015, 81).

Köleliğin ve esirliğin dışında eğitim ve hac vazifesi için İstanbul'a gelen ve yerleşen özgür Afrikalılar da bulunmaktadır. Şaul'un Avrupalı kaşif ve seyyahların eserlerinden aktardığına göre bugün Nijerya'nın kuzeyinde kalan bölgelerden Arabistan'a giden hacılar önce Osmanlı İmparatorluğuna, İstanbul'a uğramaktaydı. Dönemin şartları itibariyle hac yolculuğunun uzun dönemler içinde tamamlandığını belirten Şaul'a göre Afrika'dan Mekke'ye ulaşmak için bu denli uzun bir yol tercih edilmesi denenmiş ve güvenilir yollar olarak bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Bugün Gana, Gine ve Senegal toprakları içinde kalan bölgelerden yola çıkan Afrikalı hacı adayları ilk önce Nijerya'nın kuzey bölgesine ulaşmakta, daha sonra burada kervana katılarak Büyük Sahra çölünü geçmekteydi. Daha sonra kafiiledaki hacı adaylarının bir kısmı Trablusgarp veya Bingazi limanlarından Cezayir ve Tunus'a gemi vasıtasıyla ya da Mısır veya Filistin'e ulaşmaktaydı fakat büyük bir çoğunluğu gemilerin daha sık olarak gittiği İstanbul'a gelerek buradaki hac kervanlarıyla Hicaz'a ulaşmayı tercih etmekteydi. Aynı zamanda bu uzun güzergâh Sahra Altı Afrikalıları için Osmanlı âlimlerinden ders almanın fırsatı olarak da görülmekteydi. Bununla beraber, bu uzun soluklu güzergâh boyunca insanlar varış noktalarında bir süreliğine yerleşiyor ve

yolun kalan kısmını tamamlamak üzere birikim yapmak için çeşitli işlerde çalışıyorlardı. Kafile içinde bazen bulundukları yerlerde iş kurarak veya evlenerek yerleşikleşen ve hac planını erteleyen Afrikalılar da bulunmaktaydı (Şaul 2015, 78-79).

Son olarak, Abdulmecid'in 1846 yılında İstanbul'daki ve Üsküdar'daki esir pazarlarının kapatılmasını bildiren fermanlar yayınlamıştır (Akyılmaz 2004, 231). Ancak Osmanlı hukukunda padişah şer'i hukuk maddelerini değiştirme yetkisine sahip olmadığından kölelik 1924'te şer'i kanun kaldırılana kadar resmi ve kanuni olarak devam etmiştir. Türkiye'de köleliğin bitmesi şer'i kanunu kaldırılıp medeni kanunun gelmesiyle gerçekleşmiştir (Şaul 2015, 26). Ahmet Lütfi'ye göre Abdulmecid'in fermanı yayınlamasının nedeni esirlerin daha insanî bir biçimde satılmasını arzu etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan esir pazarlarının kapatılması, şehirdeki köle ticaretini engellemek için yapılmış bir hamle değildir (Erdem, 2004, 123-127). Bu tarih itibarıyla Osmanlı Devleti, Dersaadet zenciye rüsumu olarak adlandırılan köle satışları vergisini iltizam yoluyla toplamaya devam etmiştir. Esir pazarlarının kapatılma kararı Avrupa baskısı olmadan alınmış olmasına karşın Şaul'a göre bu hamle Avrupa kamuoyunda sempati yaratma beklentisi olarak yorumlanabilir (2015, 26). Ancak köle ticareti bir süre daha evlerden devam etmiş ve yirmi-otuz yıl sonra Fatih'te, Tophane'de ve Galata'nın bazı yerlerinde yeniden pazar benzeri satış alanları ortaya çıkmıştır (2015, 26). Daha sonra tüccarların elinde bulunan mevcut köleler azat edilerek askeri alanlarda veya tersanelerde istihdam edilmiş yahut İzmir'de siyahi esirler için misafirhane olarak tahsis edilen eski Sanayi Mektebi binasına yerleştirilmiştir (Güneş 1999, 5). Bununla birlikte Güneş'e göre siyahi esirlerin iskân ve iâşelerinin karşılanması için tadilata alınıp düzenlenen Sanayi Mektebi siyahilerin tekrar esaret altına girmemeleri, mağdur olmamaları ve mal ve canlarının korunabilmesi için dönemin Zaptiye Nazırlığı tarafından korunmuştur. Aynı zamanda Güneş'in aktardığına göre Aydın Valisi'nin 1890 yılında hazırladığı rapora göre İzmir ve çevresinde bulunan azatlı köleler ilkokullara, Bahriyenin sanayi alaylarına veya askeriye bağlı bandolara gönderilmiştir. Geç Osmanlı dönemi itibarıyla İzmir ve çevresinde yerleştirilen azatlı Afrikalı kadınlar hamamlarda çalışarak ve pazarlarda çerez ve kendi yaptıkları takıları

satarak geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Kol gücü gerektiren işlerde çalışan siyahi erkekler ise ziraat işlerinde, incir ve palamut bahçelerinde çalışmıştır (1999, 6). Bugün İzmir'in Bayındır ilçesinde onlarca haneden oluşan ve bölgenin yerel şivesiyle konuşan Afro-Türk bir nüfus yaşamaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle 1990'lı yılların sonlarından tekrar gündeme gelen Afrika göçü uluslararası arenada ekonomik ve siyasi konjonktürel gelişmelere bağlı olarak nedenleri ve sonuçları itibariyle çeşitlendirilebilir. Profesyonel işgücü göçü ve öğrenci göçünün yanı sıra transit göç, iltica, sığınma, yabancı kaçak işçilik, bavul ticareti, kargo ticareti ve uzun vadeli işgücü göçü Sahra Altı Afrika'dan Türkiye'ye yönelen temel göç hareketlerini teşkil etmektedir. Bugün Türkiye'de Sahra Altı Afrika'nın çeşitli ülkelerinden gelerek kalıcı veya geçici sürelerle farklı göç türlerini tecrübe eden büyük bir göçmen nüfus bulunmaktadır. Yüksek Öğretim Kurumu'nun 2018 verilerine göre Türkiye üniversitelerinde 11.378 Sahra Altı Afrikalı öğrenci eğitim görmektedir. Bununla beraber, İstanbul'da ikamet eden Afrikalı göçmenlerin büyük bir çoğunluğunu Zeytinburnu, Osmanbey, Sultangazi, Koca Mustafa Paşa gibi şehrin çeşitli muhitlerinde tekstil, deri, çanta, ayakkabı ve benzeri atölyelerde ucuz emek gücüne katılan işçiler oluşturmaktadır. Aynı zamanda şehrin işlek sokak ve caddelerinde saat, tespih, kolye, cüzdan, kemer gibi ürünler satan siyahi seyyar satıcılar bulunmaktadır. Öte yandan profesyonel futbolcu olmak amacıyla Feriköy, Gayrettepe ve Fatih'in çeşitli bölgelerinde haftanın birkaç günü düzenli olarak antrenmanlar yapan 16-25 yaş arası Afrikalı göçmenler de önemli bir nüfusa sahiptir. Türkiye'deki üniversitelerden mezun olmuş yahut görece iyi bir sermayeyle Türkiye'ye gelmiş işletmecilere ait küçük, orta ve büyük ölçekte uluslararası kargo işletmeleri bulunmaktadır. İstanbul'da yoğunlaşan Afrika nüfusu yöresel restoran, kafe, bakkal, kuaför gibi kendi hesabına çalışan işletmecilerin sayısını da artırmıştır. Aynı zamanda göçmen nüfusun artışına paralel olarak kiliseler, tekkeler ve hemşeri derneklerinin sayısı da her geçen gün artmaktadır.

Şaul’a göre Osmanlı İmparatorluğunda 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan göç akımı ile 20. yüzyılın son çeyreği itibariyle tekrar gündeme gelen Afrikalı göçü arasında anlamlı bir neden-sonuç ilişkisinden söz etmek olanaksızdır (2015, 77). Ancak bununla beraber alan araştırmamız sırasında yaptığımız görüşmelerde Afrikalı göçmenlerin bir kısmının Ege bölgesinde yaşayan Afro-Türklerden haberdar oldukları gözlemlenmiştir. Her ne kadar farklı dönemler itibariyle Sahra Altı Afrika ülkelerinden Türkiye’ye yönelen göçün mahiyeti ve biçimleri farklı olsa da her iki grup için de sosyal ve kültürel açılardan algısal bir bağın varlığından söz edilebilmesi mümkündür. Aynı zamanda İzmir’de yaşayan Afrika kökenli Türkleri ziyaret eden veya ziyaret etmeyi planlayan görüşmecilerin aktardıkları bu baği destekler niteliktedir.

“Eğer imkanım olursa onları ziyaret etmek istiyorum. Sizin gibi konuşuyorlar, sizin gibi giyiniyorlar. Ama Afrika her zaman... Onlar belki de benim atalarım. Irkımız aynı. Anladın mı? Afrika her zaman baskılandı, onlar beni ben de onları tanımıyorum ama hepimiz bir şekilde Afrika’dan geldik.”

Bununla beraber Aynı zamanda Türkiye’de yaşayan Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin bir anlamda çatı derneği olarak görev yapan African Community in Turkey derneğinin başkanı Jelani Ege illerinde yaşayan Afro-Türkler ile olan bağları şöyle ifade etmektedir:

“Aslında onlarla buluşmayı planlıyoruz. İlginç bir şey söyleyeyim, ben ve Yalçın aynı muhasebeciyle çalışıyoruz. Bunu öğrenince muhasebecimden beni onlarla tanıştırmasını istedim ve irtibata geçtik. Geçenlerde iletişim sağladık. Biz aynı insanlarız, aynı kıtadan geldik ve şuan aynı ülkede yaşıyoruz. Bizim atalarımız aynı. Birbirimize ihtiyacımız var. Birlikte Afro Festival düzenlemek istiyoruz. Onlar da bunu memnuniyetle karşıladı. Onları İstanbul’a davet edeceğiz ve yakından tanışacağız. Bilgi ve tecrübelerimizi, hikayelerimizi birbirimizle paylaşmamız gerekiyor. Paylaşacak çok fazla şeyimiz var.”

BÖLÜM 6

AFRİKALI GÖÇMENLERİN SOSYAL KATILIMI

Göçmen grupların kent mekânı içindeki dağılımları ve kentin sunduğu potansiyel kaynaklara erişimleri sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerin paylaşım biçimlerinin etkileriyle çeşitli farklılaşmaları beraberinde getirmektedir. Kent mekânı; farklı sınıf, etnisite, cinsiyet, hukuki statüye sahip göçmenlerin sermaye alanları içindeki konumu ve devingenlik kanallarını kullanımları açısından çeşitli ilişki ağlarının ve sosyal grup oluşumlarının seyredilebileceği toplumsal bir uzam olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel sistemin içindeki çeşitlenme farklı düzeylerde sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeleri paylaşan göçmen gruplar arasında toplumsal bir katmanlaşmayı da meydana getirmektedir. Bu katmanlaşmanın izleri sosyal sermayenin kullanımı içinde göçmen grupların ürettikleri hayatta kalma stratejileri ve gündelik yaşam pratikleriyle takip edilebilir.

Göçmen bireylerin yaşamak için tercih ettikleri mekânın fiziki ve sosyal koşulları toplumsal alanlara katılım biçimlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Aynı zamanda kent mekânında, etnik ilişki ağlarına bağlı olarak kurulan göçmenlere özgü toplanma mekânları sözüne ettiğimiz farklılaşmaların yapısını şekillendirmektedir. Bu fiziksel mekânlarda kökene dayalı ilişkilerle örülen sosyal ağlar göçmen gruplar arasında yeni karşılaşmalara, etkileşimlere ve ilişkilere zemin hazırlamaktadır. Bu açıdan güven ilişkileri ve etnik bağlar göçmen gruplar arasında sosyal sermayenin kullanımı ve üretimi açısından yoksulluğun devredilme ve bölüşme süreçlerine etkilerde bulunmaktadır. Bu farklılaşmaları var eden doğrudan veya dolaylı etkiler göçün mahiyeti, aylık gelir, yaşanan hanenin yapısı ve niteliği, hane içinde sosyal düzenin tesisi, konut ve istihdam alanlarına erişim süreçleri, köken toplumu ile ilişkiler, aile birleşimi ve mekânsal hareketlilik eğilimi gibi değişkenler üzerinden takip edilebilir.

Bu bölümde Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy ve Aksaray olmak üzere megapolün çeşitli bölgelerinde farklı yoksulluk ve göçmenlik hallerini tecrübe eden Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin yer seçim pratikleri ve gündelik hayata eklemelenme çabaları sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerin paylaşımı ve aktarımı açılarından karşılaştırmalı olarak incelenecektir. İlk olarak Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin konut piyasalarına erişim süreçleri ve yer seçim pratikleri etnik ilişki ağları odağında semtlerin sosyal coğrafyası ve yerleşim alanlarının mekânsal konumları göz önünde bulundurularak çözümlenmeye çalışılacaktır. İkinci olarak, Afrikalı göçmenlerin yaşadıkları bölgelere göre çeşitlilik arz eden toplumsal konumlarının sınırlarını çizen yahut geçişkenliklere kapı aralayan etkenler sosyal sermayenin üretim ve yeniden üretim süreçleri içinde incelenmeye çalışılacaktır. Son olarak, Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin grup içi ve gruplar arası ilişkileri ve günlük yaşam rutinlerine katılma biçimleri göçmenlere özgü toplanma mekânları üzerinden keşfedilmeye çalışılacaktır.

6.1. Yoksulluk ve Göçmenlik Halleri: Yer Seçim Pratikleri ve Sosyal Düzen

Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy ve Aksaray bölgeleri hem formel hem de enformel iş ve konut piyasalarına erişim açısından sunduğu imkanlar itibariyle Afrikalı göçmenlerin yoğunluklu olarak yaşadıkları alanlar olarak öne çıkmaktadır. Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy ve Aksaray semtlerinin tarihsel arka planı, mekânsal konumları, yapılı çevresi, sosyal coğrafyası ve şehir ağları içindeki konumları arasındaki farklılıklar bu bölgelerde ikamet eden Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin mekânsal alanı kullanım biçimlerinin ve istihdama katılım türlerinin farklılaşmasına etkide bulunmaktadır.

Öte yandan, göçmen grupların kent mekânı içindeki dağılımı etnik ilişki ağları içinde sosyal sermayenin kapasitesine bağlı olarak incelenebilir. Ev sahibi ülkede, sosyal sermaye ağlarına dâhil olan göçmen, parçası olduğu sosyal grup içinde kimi zaman yoksulluğun yeniden üretildiği mekânlara dâhil olurken kimi zaman devralabildiği birikimler vesilesiyle dikey toplumsal harekete imkân tanıyan düzlemler içinde kendine yer bulabilmektedir.

Buna bağı olarak göçmen gruplar arasında sosyal sermayenin üretim süreçlerinin çeşitliliği göçmenlik hallerinin ve kent yoksulluğunun çeşitli veçhelerinin izlenebileceği toplumsal bir çerçeve sunmaktadır.

Bu bölümde, Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin ikamet alanlarının kent sistemi içindeki mekânsal konumları, göçmenlerin barındıkları hanelerinin yapısı ve niteliği detaylandırılacaktır. Daha sonra ise göçmen haneleri içinde sosyal düzeninin tesisi, göçmenlerin konut alanlarına erişim süreçleri ve yer seçim pratikleri etnik ilişki ağları ve sosyal sermayenin kullanımı odağında incelenecektir.

6.1.1. Tarlabası'nda Göçmen Haneleri

Çözülmüş konut yapısı, bakımsız ve hijyensiz fiziksel çevresi ile Tarlabası semti sosyal ve ekonomik sermayeden görece yoksun birçok Afrikalı göçmen için göçün ilk durağı niteliğindedir. Kentin merkezinde çöküntü mekanı olarak ele alabileceğimiz Tarlabası, Gana, Gine Gambiya Nijerya, Uganda ve Sierra Leone başta olmak üzere Sahra Altı Afrika bölgesinden gelen birçok göçmen için ucuz barınma fırsatları ve enformel istihdam olanakları sunması itibariyle göçmen bekarhanelerinin bu alanda kümelenebilmesini mümkün kılmaktadır. Tarlabası'nda ikamet eden Afrikalı göçmenlerin büyük bir çoğunluğu emek-yoğun iş kollarında güvencesiz işçi olarak çalışmaktadır. Enformel iş kollarının düzensizliği ve göçmen emeğinin ucuzluğu Afrikalı göçmenleri giderlerini paylaşarak hayatlarını idame edebilecekleri alanlara sürüklemektedir.

Tablo 6.1. Tarlabası'nda Bekarhane Başına Düşen Kişi Sayısı

<i>Odada Kaç Kişi Kalıyor</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
-3	7	%16
4-6	24	%63
7+	8	%21
<i>Toplam</i>	39	%100

Tarlabası'nda ikamet eden Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin bekarhaneleri paylaştıkları kişi sayısına bakıldığında çoğunlukla hanenin 4 ila 6 kişi arasında paylaşıldığı görülmektedir.

Hanelerin metre karesine de bağı olarak 3 veya daha az göçmenin birlikte yaşadığı tek göz odalara da rastlamak mümkündür. Bununla beraber 7’den fazla göçmenin yaşadığı haneler de bulunmaktadır.

Birden fazla göçmenin masrafları bölüşebilmek adına bir araya gelerek oluşturdukları bekârhaneler kolektif yaşam biçiminin ön planda olduğu yaşam alanları olarak ele alınabilir. Kentin merkezi bölgelerindeki çöküntüleşmiş ve marjinalleşmiş alanlarda varlık gösteren bu barınma biçimi hem ulus içi hem de ulus ötesi birçok göçmen grup için yaşama bağlanma alanlardır (Şen vd. 2016, 48).

Tablo 6.2. Tarlabası'ndaki Afrikalı Göçmenlerin Medeni Hali

<i>Medeni Durum</i>	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Toplam</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Bekar</i>	23	3	26	%67
<i>Evli ve Ailesi Yanında</i>	0	1	1	%2
<i>Evli ve Ailesi Ülkesinde</i>	11	1	12	%31
<i>Toplam</i>	34	5	39	%100

Tarlabası’ndaki Afrikalı göçmenlerin büyük bir kısmı genç ve bekâr göçmenlerden oluşmaktadır. Ancak bunların dışında nişanlılarını, eşlerini, çocuklarını ve ailelerini kaynak ülkelerde bırakan evli erkeklerin sayısı da fazladır. Tarlabası’nda görüşme yapılan 39 göçmeden 26’sı bekar göçmenlerden oluşurken 13’ünün evli olduğu görülmektedir. Evli olan 12 erkeğin tamamı ise ailesi ve çocuklarının memlekette olduğu ifade etmektedir. Ekonomik durumları iyileştirme motivasyonu ile gelişen göç ve buna bağı olarak şekillenen bekâr odası sakini olma hali birçok Afrikalı göçmen için mecburi bir sorumluluktur. Gana’nın en kalabalık ikinci şehri Kumasi’den 2014 yılında eşi ve iki çocuğunu bırakarak İstanbul’a gelen 31 yaşındaki Ali bu sorumluluğu şöyle dile getirmektedir:

“Sana insanı erkek yapan şeyin ne olduğunu söyleyeyim mi? Görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirmek seni erkek yapar. Benim ülkem altın ülkesi ama benim

için orada bir iş yok. Çocuklarıma bakmak zorundayım, anneme ve eşime bakmak zorundayım. ... Bunun için yeteri kadar genç ve güçlüyüm.” (Ali, 1988, Gana, 2017)

Muhitin fiziksel bakımsızlaştırılma sürecine paralel olarak çözölen konut yapısı bekar erkek göçmenlerin pahalı metropol şartları altında varlık gösterebileceğı hanelerini ihtiva eden sığınma yerleri olarak öne çıkar. Bu sebeple Tarlabası, ortak yaşam öyküsüne ve sosyo-ekonomik arka plana sahip göçmenler için benzer şartların, imkânsızlıkların, çaresizliklerin ve mecburiyetlerin kesiştiğı toplanma mekânı olarak vuku bulur.

Çoğunluğu 19. yüzyılda Rum ve Ermenilerin inşa etmiş olduğı evlerin her bir odası veya katı ayrı birer hane olarak ulus içi ya da ulus ötesi göçmenlere kiralanmaktadır. Ortalama 10 metrekareden oluşan bu alanlar rutubet kokusunun hâkim olduğı bakımsız, hijyensiz ve sağlıksız göçmen ikamet alanlarıdır. Hem maddi yetersizliklerden hem de yasal bariyerlerden dolayı ruhsatsız olarak bölünmüş bu bakımsız hanelerin büyük bir çoğunluğunun doğalgaz olanaklarından yoksun olması ısınma ihtiyacının elektrikli sobalarla, yemek yapma ihtiyacının ise piknik tüpleri ile karşılanmasına neden olmaktadır. Muhitin altyapı olanaklarının yetersizliğı çoğı zaman elektrik ve kanalizasyon gibi temel ihtiyaçların sekteye uğramasına da sebep olmaktadır. Yapısal etmenler sebebiyle tadilat ve tamirat imkânın sınırlı olduğı metruk binaların duvarlarına sarmaşık gibi dolanan elektrik kabloları fiziksel bakımsızlığı gözler önüne sermektedir. Hayati riskler barındıran bu geçici çözümler yaşam koşullarını çoğı zaman olumsuz etkilemektedir. Ruhsatsız olarak bölünen hanelerin elektrik ihtiyaçlarını temin etmek için sonradan çekilen bu hatlar kimi zaman yağmurdan etkilenererek yangın risklerini doğurmakta kimi zaman altyapıdaki yetersizliklerden kaynaklı olarak sık sık sigortaların atması ve aşırı yüklenmeden dolayı elektrik tesisatlarının yanmasına sebep olmaktadır.

Tarlabası'nda sekiz metre karelik bir bodrum katını lise arkadaşı Kerim ile paylaşan Abayomi 20 yaşında Gana'dan ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Havasız ve bakımsız bu bekârhanenin tavan yüksekliğinin neredeyse hane üyelerinin boyundan 15 santimetre kadar alçak olması dik bir şekilde ayakta durmalarına imkân tanımamaktadır. Yalnızca

uyumak ve dinlenmek için kullanılan, bir kilim, iki yer yatağı, birkaç valiz ve gelişi güzel dağıtılmış birkaç mutfak eşyasından müteşekkil penceresi olmayan bu bekârhanede geçim mücadelesi veren Abayomi alt yapı problemlerinden kaynaklanan elektrik sorununu şu şekilde anlatmaktadır:

“Merdiven boşluğunda bir priz var. Oradan buraya bir uzatma kablosu (üçlü priz) çektim. Elektrikli ısıtıcıyı çalıştırdığımda ışık yeteri kadar aydınlatmıyor. Burası gündüz vakti bile karanlık, bu yüzden sürekli açık tutmam gerekiyor. Aynı anda hem ısıtıcıyı çalıştırıp hem de telefonumu şarj edemiyorum, voltlar buna izin vermiyor.” (Abayomi, 1995, Gana, 2015)

Öte yandan kanalizasyon giderleri de aynı ölçüde etkilenmekte ve muhitin sağlıksız ve hijyensiz koşullarını pekiştirmektedir. Kanalizasyonların kısa süreli yağışlardan kolayca etkilemesi sokakların ve hane içlerinin farelerle dolup taşmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda belediyenin sorumluluğunda olan çöp toplama işlemi ise yalnızca haftada bir kez gerçekleşmekte, işlevsiz ve yıkılmış binalar ve dar sokaklar çöplerle dolup taşmaktadır. Kentin merkezinde ve fakat çöküntüleşmiş bir karaktere bürünen Tarlabası bölgesi barınma, ısınma, yeme içme gibi asgari düzeydeki ihtiyaçların dahi doğrudan etkilendiği tüm bu altyapısal sorunlarıyla sosyal ve ekonomik sermayeden yoksun göçmenler için bedele rıza gösterilen hayata bağlanma mekânları olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 6.3. Tarlabası'ndaki Göçmenlerin Hane Kiraları

<i>Hanenin Aylık Kirası (TL)</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
500 ve altı	4	%10
500-999	14	%36
1000-1199	13	%33
1200+	8	%21
Toplam	39	%100

Kirli sokakları ve metruk yapılarıyla sefalet ve yokluk görüntüsü sunan Tarlabası'ndaki binaların bodrum ve giriş katlarında bulunan odalar genellikle enformel iş kollarında çalışan düşük gelirli Afrikalı göçmenlere kiralanmaktadır. Tarlabası'nda ikamet eden

görüşmecilerin yalnızca 4'ü 500 lira ve altında ücret öderken 14'ü 500 ila 1000 lira arası, 13'ü 1000 ila 1200 lira arası, 8'i ise 1200 liradan fazla kira ödemektedir.

Kiralar çoğunlukla aylık periyotlarla ödenmektedir ancak az da olsa mülk sahibinin tercihi doğrultusunda haftalık ödemelerin olduğu hanelere de rastlamak mümkündür. Diğer yandan çoğu ev sahibi hanede kalan kişi sayısından bağımsız olarak oda üzerinden kira alırken bazı ev sahipleri kişi sayısına göre kira almaktadır. Bununla birlikte hanelerin ruhsatsız olarak bölünmüş olmaları sebebiyle faturalar hanelere ayrı olarak değil toplu olarak binaya kesilmektedir. Tüm binaya kesilmiş olan elektrik, su ve internet faturaları binada kalan kişi sayısına bölünerek ödenmektedir.

6.1.1.1. Göçmen Hanelerinde Sosyal Düzen

Çoğunluğunu 2 ila 4 katlı binaların oluşturduğu Tarlabası'nda Afrikalı göçmenler kiralalarını ev sahibi ile aynı konut içinde oturuyorlarsa ya da bağlantıları varsa doğrudan ev sahibine; ev sahibi ile doğrudan bağlantıları yoksa emlakçıya ya da bina sorumlusuna ödemektedirler. Kira ve fatura ödeme işlemini doğrudan mülk sahibi ile yapmak Afrikalı göçmenler için büyük ölçüde tercih edilen bir durumdur. Yapısal koşullar dolayısıyla enformel yollarla, kontrat olmaksızın sözlü beyanlara dayalı olarak, yapılan anlaşmalar zorunlu güven ilişkileri içinde devam etmektedir. Faturaların ve kiralaların dolaylı yollarla ödeniyor olması ev sahibi ülkenin dilini bilmeyen ve dökümentsiz olmaları itibarıyla hukuki hakların dışında kalan Afrikalı göçmenlerin mağdur edilmesine neden olmaktadır.

2017 yılının Temmuz ayında iki arkadaşı ile Gana'dan göç eden Habib İstanbul'da yaşayan hemşerileri sayesinde eşyalı bir ev bularak Tarlabası'na yerleşmiştir. Kendisini ev sahibi olarak tanıtan bir şahısla sözlü beyana dayalı olarak kontratsız şekilde kiraladığı hanede yaşadığı tecrübeyi şöyle aktarmaktadır:

“Ev sahibim başlangıçta (evi yeni tuttuğum zaman) ilk ayın kirasını ödemem gerektiğini söyledi. Neden olduğunu anlamadım ama ödedim. Birkaç ay daha aynı adama ödeme

yapmaya devam ettim. Sonra bir gün bir adam geldi ve bağırıp çağırmaya başladı. Bu adamı daha önce görmemiştim ve ne söylediğini anlamadım. Google tercümanı açması için telefonumu verdim. Bana burada 3 aydır kira ödemededen oturduğumu söyledi. Yalan söylüyordu, hem de koca bir yalan. Çünkü ben ödemiştim. ... Hangi adam ev sahibiydi bilmiyorum. Belki de o adam (sonradan gelen adam) yalancıydı ama kirayı ödemediğim gerekçesiyle evden atıldım. Türkçe bilseydim ya da siyahi olmasaydım ne olurdu bilmiyorum. O adamı bir daha da görmedim.” (Habib, 1993, Gana, 2017)

Yasal belirsizliklerden kaynaklanan problemler Afrikalı göçmenler tarafından çeşitli olaylarla tecrübe edilmiş ve geliştirdikleri yollarla farklı tedbir ve kontrol mekanizmalarını oluşturmuştur. Afrikalı göçmenlerin önünde duran yasal bariyerler, ten renginde dayalı ayrımcılıklar ve ekonomik gelir durumu gibi kısıtlamalar karşısında çeşitli kolektif stratejiler üretilmektedir. Afrikalı göçmenlerde her hane için seçilen bir sorumlu kiranın ve faturaların ödemesinin takibini yapmaktadır. Ay sonunda gelen su, elektrik ve internet faturaları binada kalan toplam kişi sayısına ya da binadaki hane sayısına bölünerek bireylere düşen miktar hane sorumlusu tarafından toplanarak bina sorumlusuna ödenmektedir.

Tarlabaşı’nda yaptığım saha boyunca en sık ziyaret ettiğim hanelerin başında gelen bir bekarhane diğer birçok göçmen yerleşkesi gibi enformel yollarla bölünmüş 3 katlı bir binanın yaklaşık 20 metre karelik giriş katında 2 oda ve bir koridordan oluşmaktaydı. 7 Sierra Leoneli erkek göçmen tarafından paylaşılan bu hane, burada kalan ya da daha önce kalmış göçmenlerden dinlediğim kadarıyla Tarlabaşı’nda Sierra Leoneli göçmenler tarafından açılan ilk ev olarak nam salmıştı. Daha önceki tecrübelerden hareketle geliştirdikleri strateji sayesinde benzer problemlerle karşılaşmamak adına aralarından birini sorumlu tayin ederek ödemelerin takibini yaptıklarını aktarmışlardı. Hanenin eski üyelerinden Hafez fatura ödeme dönemlerinde yaşadıkları sorunlara karşı izledikleri yolu şöyle aktarmaktadır:

“Elektrik faturası için istedikleri ücreti ödemek benim için zordu. ...Burada kimse İngilizce bilmiyor ve ben de Türkçe bilmiyorum. Bu faturanın neden bu kadar yüksek olduğunu sormaya çalıştım. Çok sinirliydim ama o anlamadı, ya da anlamamış gibi davrandı. Binadaki diğer Afrikalılara sordum ve onların ödediği ücretin neredeyse iki katını ödediğimi söylediler. Odada toplamda sadece 3 tane priz var. Bu fatura imkansızdı. Başka bir gün (bina sorumlusu) fatura için tekrar geldi, Google tercümana faturayı görmek istediğimi ve fotoğrafını çekeceğimi yazdım ve ona gösterdim. Ve o da bana faturanın olmadığını söyledi. Ben de olmayan faturayı neden ödeyecekmişim diye sordum. O da ‘tamam bu seferlik yarısını ver’ diye cevap verdi. Anladın mı!? Bu ne demek oluyor!? Şimdi (öncekine göre) daha az ödüyoruz, galiba onu korkuttuğum için. (Ödeme için) Geldiklerinde kapıyı açan kişi sadece benim. Yalnızca benden para istiyorlar. Evdekiler parayı bana veriyor ben de ödemeyi yapıyorum.” (Hafez, 1992, Sierra Leone, 2016)

Tarlabaşı’nda bulunan yapıların mülk sahibi tarafından enformel yollarla hanelere bölünerek kiralanması kaçınılmaz olarak mutfak ve tuvalet bölümlerinin ortak kullanımda olmasını beraberinde getirmiştir. Afrikalı göçmenler sınırlı sayıda mutfak gereçlerini ortak kullanım alanlarında yıkamakta ve yemeklerini sanayi veya piknik tüpleri ile kendi haneleri içinde yapmaktadır. Bölgede bulunan Afrikalılara ait yöresel gıda ürünlerinin satıldığı dükkânlarından temin ettikleri besinleri nöbetleşe olarak pişirmekte ve belli bir düzen içinde bulaşık görevlerini paylaşmaktadırlar. Bunla birlikte, Tarlabaşı’nda, ulus içi ve ulus ötesi birçok göçmen bekâr erkeğin bölgedeki yoğunluğuna paralel olarak çok sayıda çamaşırhane bulunmaktadır. Afrikalı göçmenler nadir de olsa çamaşırlarını bu dükkânlar sayesinde temizleyebilmektedir.

Birden fazla kişinin birlikte yaşadığı bu haneler göçmenlerin uyuma, ısınma, yeme-içme, dinlenme, duş alma gibi temel gereksinimlerinin yanı sıra sosyalleşme alanları olarak da öne çıkar. Uyuşturucu ticareti, fuhuş sektörü ve suç oranının hayli yüksek olduğu Tarlabaşı’nın iç içe geçmiş karanlık ve karmaşık sokaklarının yarattığı tekinsizlik Afrikalı göçmenlerin önünde bulunan sosyal, kültürel ve hukuki bariyerleri yeniden inşa etmekte

ve sosyalleşme pratikleri için kapalı mekânları tercih sebebi haline getirmektedir. Dolayısıyla İstanbul'un içinde marjinalleşmiş ve izole olmuş Tarlabası, içinde yaşayan Afrikalı göçmen bireyleri de aynı süreçlere maruz bırakarak göçmen marjinalliğini yeniden üretmektedir. Zorbalığın ve baskının yer yer fiziksel ve çoğu zaman sosyopsikolojik etkileri sosyal ve ekonomik sermayeden yoksun, devingenlik kanalları büyük ölçüde tıkanmış Afrikalı göçmenlerin hayatta kalma stratejilerini şekillendiren etkenlerin başında gelir.

Tarlabası'nda yaptığım saha boyunca dikkatimi çeken en önemli durumlardan biri Afrikalı göçmenlerin semt içinde asla yalnız sokağa çıkmadıklarını görmek olmuştur. Eski Emniyet Sokağı olarak bilinen Tarlabası'nın geceleri aydınlık olan nadir sokaklarından birine yakın bir yerde oturan Ganalı Zev diğer birçok Afrikalı gibi gasp edilerek parasını ve telefonunu çaldırılmış. Zev, semtin tekinsiz koşullarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Burada yaşamak zorundayım. Zordu ama gittikçe alıştım. Çocukluğumda ülkemde çok fazla zorluk çektim. ...Burada dışarıya tek başıma çıkmak istemiyorum. Yani karşı kaldırımdaki bakkala bile (yalnız) gitmek istemiyorum. Bana bir şey yapılmasını istemiyorum, belaya karışmak istemiyorum. Paramı kazanıp yoluma devam etmek istiyorum. ...[Tarlabası'nda] dışarıda ek başıma takılmıyorum, eğer sokakta yalnız değilsen bela da senden uzak durur.” (Zev, 1984, Gana, 2017)

Erkek mekanı olarak öne çıkan böylesi bir sosyal coğrafya içinde Afrikalı kadın göçmenler ile sokakta karşılaşmanın neredeyse olanaksız olmasını maruz kalınan bir takım cinsel zorbalıklara açıklamak mümkündür. Tarlabası'ndaki saha araştırmamın üçüncü ayında göçmenlerin isteği üzerine doktor bir arkadaşım ile genel sağlık taraması yapmak üzere göçmen hanelerini ziyaret etmeye karar verdim. Çalışan birçok göçmen için tatil olan Pazar günü yaptığımız sağlık kontrol için ziyaret ettiğimiz dört hanenin üçünde Afrikalı göçmen erkeklerle birlikte kadın göçmenlerin de kaldığını görmüş oldum. Ömer Hayyam Caddesine yakın bir sokakta 25 metre kare kadar bir hanede bir erkek ve bir kadın kuzeniyle yaşayan Kasım'a bu şaşkınlığımı anlatınca başından geçen şu olayı aktardı:

“Bir gece her zamanki gibi evde otururken kapı yumruklanmaya başladı. Neredeyse kıracaklardı. Korkmuştum, bu yüzden açmadım. Ne yapacağımı bilemedim ve Mehmet’i aradım. ... Konuşulanları anlamaya çalıştım ama anlayamadım. Bağırıyorlardı. Bizden ‘siyah kadın’ istiyorlarmış. Burayı genel ev mi zannediyorlar !? Eğer Mehmet’i tanımıyor olsaydım tecavüzcüler kapıyı kıracaklardı ve neler olacağını biliyorsun. ... Bu çılgınca. Ben bile bir erkek olarak sokakta tedirgin oluyorum. Burası (Tarlabaşı) kadınlar için de erkekler için de tekinsiz bir yer. Siyahlar için her yer tehlikeli. Bu olaydan sonra nasıl rahatça evden çıkabiliriz? Polise gitsem (belgesiz olduğum için) sınır dışı edilirim.” (Kasım, 1992, 2016)

Bu ve benzeri olaylar sebebiyle Afrikalı kadınlar ev içi mekânlara hapsolmakta ve kentsel kamusal alanlardaki görünürlüklerinin kısıtlanması itibariyle şehrin sunduğu imkânlarla olan erişim yolları tıkanmaktadır. Aynı zamanda kentsel alanlara erişebilirliğin önünde duran engellerin sosyo-psikolojik etkileri Afrikalı erkek göçmenler için de benzer neticeler vermektedir. Hafta sonları da dâhil olmak üzere çalışma zamanını dışında kalan süreler büyük oranda kapalı ve korunaklı alanlarda değerlendirilmektedir.

Güç yaşam koşullarıyla başa çıkmaya çalışan Afrikalı göçmenler yasal bariyerler, ten rengi ve ekonomik gelir durumları gibi kısıtlamalara maruz kalarak zaman zaman pasif bir konuma sürükleniyor olsalar da kendilerine ait var olma stratejileri çoğu zaman etnik örgütlenmelerle birlikte bir takım devingenlik kanallarını açmalarını sağlayabilmektedir. Buna bağlı olarak üretilen stratejiler göçmen gruplar arasında ağ örgütlenmelerini de beraberinde getirmektedir. Göçmen grupların kökene dayalı ilişkilerle yeniden ürettikleri kamusal tecrübesi ilerleyen bölümlerde detaylandırılacaktır.

6.1.1.2. Sosyal Ağlar ve Konut Alanlarına Dahil Olma Süreçleri

Göçmenlerin geliş amacı, başlangıç sermayesi ve ev sahibi ülkede bulunan göçmen çevrelerle ilişkisi konut piyasalarına ulaşım biçimini doğrudan etkilemektedir. Ekonomik ve sosyal sermayeden görece yoksun göçmenler için ekolojik bakımsızlığın hâkim olduğu, beslenme ve temizlik gibi temel insani ihtiyaçların asgari düzeyde idare edildiği Tarlabaşı bölgesi şehir hayatında ilk tutunma mekânları olarak öne çıkar.

2018 yılının Ağustos ayında eşini ve 3 çocuğunu Gambiya’da bırakarak İstanbul’a gelen 30 yaşındaki Ekon Aksaray’da bir pansiyonda birkaç ay kaldıktan sonra Tarlabası’na yerleşmiş. Tespih ve kolye satarak hayatını idame eden Ekon Ali ile paylaştıkları 6-7 metre karelik tek göz odada yaptığımız görüşmede Tarlabası’na gelişini şu şekilde anlatmıştır: “Buraya (İstanbul’a) daha önceden gelen arkadaşlarım vardı. Ama (ben geldiğimde) onlar çoktan İstanbul’dan Avrupa’ya gitmişti bile. Bana Aksaray’a gitmemi söylediler. Orada iş de ev de bulabilirsin dediler. Orayı (Aksaray’ı) buldum ve bir süre pansiyonda kaldım. Pansiyonda benden başka insanlarda vardı, Afganlar, İranlılar ve diğerleri. Yani aynı odada. Bir sabah uyandım ve cüzdanımın çalındığını fark ettim. ...İki aydır işsizdim. Bütün param gitmişti. Ne yapacağımı bilmiyordum. Pansiyonu da terk etmek zorundaydım. Etraftaki diğer Afrikalılara ne yapmam gerektiğini sordum. Taksim’e git dediler. Birkaç gece Gezi Parkı’nda kaldım (sabahladım). Daha sonra orada bir Afrikalı beni buraya (Tarlabası’na) getirdi. Onun evinde birkaç gün kaldıktan sonra beni Ali ile tanıştırdı. Ali de Gambiyalı ama burada pek fazla Gambiyalı yok. Sonra da onun (Ali’nin) evine taşındım.” (Ekon, 1988, Gambiya, 2018)

Üniversite eğitiminin ilk senesinde okulu bırakarak İstanbul’a gelen Muhammed Aksaray’da bulunan Ugandalıların işlettiği bir restoranında birkaç hafta kaldıktan sonra Tarlabası’na yerleştirilmiş. Saha araştırması süresince hem restoranda hem de evinde görüşme fırsatı bulduğum 19 yaşındaki Muhammed İstanbul’ gelişini ve etnik ağlar vesilesiyle Tarlabası’na bir bekarhaneye yerleştirilme sürecini şöyle anlatmaktadır:

“Birkaç seçeneğim vardı. Ama orada (Uganda’da) kalacak kadar salak değilim. Üniversiteyi bitirmek isterdim ama diploma para getirmez. 3 senemi daha harcayarak hayatı ıskalamak istemiyorum. Buradakilerin çoğu Uganda’dan tanıdığım insanlar ya da onları tanıyanları tanıyorum. Babam buradan birileriyle konuştu. Geleceğimi haber verdik, internetten İstanbul’u araştırdım. Güzel, çok güzel. Nerede kalacağım önemli değil. İster Taksim ister Aksaray. 15 günden fazla burada restoranda kaldım sonra Tarlabası’nda benim için bir yer olduğunu söylediler.” (Muhammed, 2000, Uganda, 2019)

Nijerya'nın Enegu eyaletinden 2016 yılında göç eden Adisi İstanbul'da yaşayan arkadaşları ile irtibata geçerek Tarlabası'na yerleşmiş. Ülkesinde geçirdiği uzun işsizlik döneminin ardından çevresinin ve yakın arkadaşlarının teşvikiyle Avrupa'ya gitme fikri zihnini meşgul etmeye başlamış. 2015 yılında Türkiye üzerinden Almanya'ya geçiş yapan arkadaşı Isacc, Adisi'yi ikna etmiş ve İstanbul'a geldiğinde kalacak yer bulabilmesi için yardımcı olmuş. Birkaç aylık araştırmanın sonunda ailesinden borç olarak aldığı bir miktar para ile turist vizesine başvurarak Türkiye'ye giriş yapmış. Isacc'ın verdiği irtibat bilgileriyle Tarlabası'ndaki Nijeryalı göçmenlerle iletişime geçmiş. Şuan Isacc'ın Avrupa'ya gitmeden önce yaşadığı bekârhane'de 4 Nijeryalı göçmenle birlikte kalan Adisi Tarlabası'na gelişini şöyle anlatmaktadır:

“Isacc'ı uzun yıllardır tanırım ama yakın bir arkadaşım değildi. Neukölln'e gitmeden önce İstanbul'da olduğunu Facebook gönderilerinden biliyordum. İstanbul'da çok Nijeryalı olduğunu da biliyordum. Zaten işsizdim. Arkamda çok bir şey yoktu. Düşüncelerimi ona anlattım. O da bu evde kalanların numarasını verdi. Onlarla da konuştum. Uçaktan indikten sonra ne yapmam gerektiğini, hangi otobüse binmem gerektiğini, yanımda ne getirmem gerektiğini falan... Hepsini anlattı. Whit'le meydanda buluştum. 3 yıl oldu. Hala Isacc'ın evindeyim. Burada hayat iyi mi, bilmiyorum. Avrupa'da iyi mi, onu da bilmiyorum. Ama Nijerya'dan iyi, bunu biliyorum.” (Adisi, 1991, Nijerya, 2016)

Tarlabası'nda etnik ilişki ağlarını kullanarak ya da bu ağlara sonradan dâhil olarak yerleşen göçmenlerin konut alanlarına erişim biçimleri üç başlık altında sıralanabilir. (1) hiçbir bağlantısı olmaksızın İstanbul'a geldikten sonra kendi imkânlarıyla bu alanları keşfedenler; (2) İstanbul'a geldikten sonra irtibatta olunan hemşeriler veya sosyal çevreler vesilesiyle hanelere yerleştirilenler; (3) Kaynak ülkeden göç etmeden önce İstanbul'da yaşayan veya daha önce yaşamış bir tanıdığın yönlendirmesi doğrultusunda yerleşenler.

Çoğunluğunu başlangıçta transit niyetlerle yola çıkan ve ucuz emek gücü olarak enformel iş kollarına çalışan Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin ikamet ettiği bu alanlarda göçmenler büyük ölçüde birikimlerini ardıllara devredememektedir. Yasal ve toplumsal konumları itibariyle sıkışmışlığın içinde kalan göçmenler dâhil oldukları sosyal çevrelerin sermayelerini aktarımındaki sınırlılıklar yeni gelen göçmenlerin de benzer patikaları tekrar kat etmelerine neden olmaktadır.

6.1.2. Kurtuluş'ta Göçmen Haneleri

Kurtuluş bölgesinin Dolapdere Caddesine inen güney doğu bölgesi ile Pangaltı'ya doğru uzanan kuzey bölgesi arasında gerek mekânsal gerekse de fiziksel açıdan önemli farklılıklar bulunmaktadır. Geçirdiği tarihsel süreçler ve fiziksel konumu itibariyle Kurtuluş, Tarlabası ile büyük ölçüde benzerlikler taşır.

Semtin güney cephesine bakan kısmının Dolapdere ve Tarlabası gibi ekolojik bakımsızlığın hakim olduğu ve suç oranlarının yüksek olduğu çöküntü mekanları olarak tanımlanabilecek bölgelere olan fiziksel yakınlığı muhitin sosyal coğrafyasını ve buna bağlı olarak kira oranlarını da etkilemektedir. Dolayısıyla Tarlabası'na benzer şekilde sosyal ve ekonomik sermayeleri görece düşük olan Afrikalı göçmenler Kurtuluş semtinin Dolapdere bölgesi ile yakınlaşan alanlarında ucuz kira imkânları barındıran hanelere yerleşebilmektedir.

Kurtuluş semtinde ikamet eden Afrikalı göçmenler çoğunlukla kiraların daha düşük olduğu Eskişehir Mahallesi ve Bozkurt Mahallesi'nde yaşamaktadır. Bu mahalleler fiziksel şartları itibariyle enformel iş kollarında çalışan düşük gelirli kadın ve erkek Afrikalı göçmenlerin ucuz kira bedeli karşılığında ikamet edebileceği alanlar olarak önce çıkmaktadır. Akağalar Caddesinin doğusunda kalan Dolapdere, Rum ve Ermeni yapılarının bir kısmının halen ayakta olduğu ve bakımsızlığı itibariyle metruk bir tablo sunmaktadır. Caddenin batı kısmı ise 70li yıllardan bu yana müteahhitlerin inşa ettiği çok katlı çarpık yapılaşmalarıyla karmaşık ve yokuş sokaklarla örülüdür. Aynı zamanda çevrede bulunan enformel istihdam

alanlarına olan yakınlık bu bölgeyi tıpkı Tarlabası gibi ekonomik sermayeden yoksun Sahra Altı Afrikalı göçmenler için sığınma ve ilk durak mekanı olarak öne çıkarmıştır.

Tarlabası ile Feriköy semtlerinin arasında kalan bu bölgede Afrikalı göçmenlerin konut piyasalarındaki konumları büyük ölçüde Tarlabası'na benzemektedir. Mekânsal benzerlikleri ve fiziksel yakınlıkları itibarıyla bu iki bölge sosyo-ekonomik açılardan benzer arka plana sahip Afrikalı göçmenlerle karşılaşılabilir bir alan olarak öne çıkar. Binaların daha ucuz olan bodrum, giriş veya çatı katları Afrikalı göçmenlere kiralanmakta, kira ve fatura gibi masraflar yine benzer yöntemlerle ödenmektedir.

6.1.2.1. Göçmen Hanelerinde Sosyal Düzen

Bölgedeki yapıların ortalama 30-40 yıllık geçmişi Tarlabası'nda olduğu gibi elektrik, su ve kanalizasyon gibi altyapı problemleri sebebiyle yaşam standartlarını düşürmektedir. Bununla birlikte buradaki konutların Tarlabası'na kıyasla daha yakın tarihlerde inşa edilmiş olması belli ölçülerde Tarlabası'nda olduğu gibi karmaşık kira ve fatura ödeme işlemlerinin önüne geçmektedir. Kurtuluş'taki eski yapılar Tarlabası'na benzer şekilde bir katın odaları bölünerek pansiyon şeklinde göçmenlere ayrı haneler olarak kiralanmakta, görece daha yeni tarihlerde inşa edilmiş binaların ise kira ücretleri düşük olan giriş, bodrum veya çatı katları Afrikalı göçmenlere kiralanmaktadır. Ev sahibi ülkenin vatandaşlarının dökümsüz ve güvencesiz pozisyonda olan göçmenlere karşı takındıkları fırsatçı durumlara karşı göçmenlerin geliştirdiği stratejiler tasarruf ve birikim hususunda kısıtlı ölçülerle de olsa bir takım devingenlik kanallarını açmalarına yardımcı olabilmektedir.

Kurtuluş Son Durak olarak bilenen semt meydanına yakın bir konumda sonradan bölünmüş dubleks bir dairenin çatı katında kiralayan Bobo'nun fatura paylaşım konusundaki belirsizlik karşısında bulunduğu yöntem benzer durumdaki diğer göçmen Afrikalıların da mağduriyetlerinin giderilmesine yardımcı olmuştur. Oturduğu dubleks dairenin yasal olmayan biçimlerle iki ayrı haneye ayrılmış olması elektrik, su ve doğalgaz

faturalarının tek bir abonelikte faturalandırılması sebep oluyordu. Bu sebeple kendisi az elektrik harcıyor olsa dahi alt katta oturan komşusu ile ücreti ikiye bölerek eşit olarak paylaşmak zorunda kalıyordu. Çalıştığı tekstil atölyesinde aynı muhitte yaşayan Afrikalı bir iş arkadaşının tavsiyesi üzerine “süzme sayaç” olarak bilinen, odada kullanılan elektriği ayrı olarak hesaplama yarayan bir aparat sayesinde bu karmaşıklığın önüne geçebilmiş ve toplam faturadan yalnızca kendi tüketimini hesaplayarak ödeme yapma yolunu sağlamıştır. Yasal olarak asıl sayacın abonesinin ikinci bir sayaçla aboneliği olmayan başka bir kişiye elektriği kullandırması, yani satması, sözleşmeye aykırı olmasına karşın bulunan bu yöntem sayesinde kısıtlı olan birikim ve tasarruf kapasitesini genişletebilmiş ve benzer durumdaki göçmenlere yardımcı olabilmektedir.

Bununla birlikte, Tarlabası’ndan farklı olarak Kurtuluş’ta yaşayan Afrikalı kadın göçmen nüfusun fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu bölgede kadın ve erkek Afrikalı göçmenlerin bir arada kaldığı yahut yalnızca kadın göçmenlerin birlikte kaldığı haneler mevcuttur. Muhitin Tarlabası’nın ekolojik şartlarına kıyasla daha iyi durumda olması, bölgeyi kesen caddeler ve çevresinde bulunan alanların işlek olması gibi durumlar Kurtuluş bölgesinin izole olmasının önüne geçmiştir. Böylece her ne kadar eski ve yıpranmış binalarıyla ve karmaşık sokaklarıyla fiziksel olarak bakımsız bir görüntüsü veriyor olsa da hane yapılarındaki çözümlerin ve çöküntüleşme süreçlerinin Tarlabası kadar yoğun olmadığını söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak bu bölge görece daha iyi şartlarda olan fiziksel çevresi ve sosyal coğrafyası Afrikalı kadın göçmenlerin ev içi alanlar dışındaki görünürlüğü artmıştır. Kurtuluş’ta bulunan bir Afrikalı kadın kuaföründe tanıştığım Ugandalı Marima, dört kadın arkadaşıyla birlikte 2015 yılında İstanbul’a geldiklerinde ilk önce Tarlabası’na taşınmışlar. Ancak burada geçirdikleri bir yıllık süre içinde maruz kaldıkları karşısında diğer Ugandalı hemşerileri sayesinde Kurtuluş’a yerleşmişler. Bu kuaför salonunu yalnızca saç bakımı veya kesimi değil boş vakitlerini geçirmek için de kullanan kadın göçmenler Tarlabası’nda kadın olmayı şöyle anlatmaktadır:

“Tarlabaşı’nda dışarı çıkmak tehlikeli. Çocuklar bana bakıyor, ısıklık yapıyor. Sürekli beni takip ediyorlar gibi hissediyorum. İşten dönünce evden dışarı çıkmıyordum. Sağda ve solda her yerde erkekler var. Dükkanların önünde. Dükkanların içinde. Bu kadar erkek sadece geziyor mu?” (Marima, 1991, Uganda, 2015)

6.1.3. Feriköy’de Göçmen Haneleri

Feriköy’deki göçmen hanelerinin yapısı gerek yapısal çevresi gerek sosyal coğrafyası itibarıyla önemli farklılıklar barındırmaktadır. Feriköy bölgesinin şehir sisteme entegre yapısı konut yapılarının ve buna bağlı olarak hayat standartlarının göreceli olarak yükselmesini beraberinden getirmiştir. 2000 yılında açılan metro hattı ve Halaskargazi, Ergenekon gibi caddelere olan yakınlığı Feriköy bölgesini benzer tarihsel süreçler geçirmiş olan Tarlabaşı ve Kurtuluş bölgelerinden ayırmaktadır.

Feriköy’de, konut piyasalarının ve faturalandırma süreçleri diğer bölgelerin aksine formel süreçlere tabii olarak işlemektedir. Büyük çoğunluğunu oturum izni olan Afrikalı göçmenlerin ikamet ettiği bu alan aynı zamanda belli ölçülerde müstakil dairelerde bekar göçmenlerin kolektif yaşam pratiklerini ihtiva eden haneler barındırmaktadır. Aynı zamanda Feriköy, aile bileşimi yoluyla ev sahibi ülkede hane kuran veya köken toplumdan ailesini getiren Afrikalı göçmenlerin yaşadığı bir bölge olarak da öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Feriköy’deki Afrikalı göçmenlerin ev sahibi ülkedeki sosyo-ekonomik durumları ve yasal pozisyonları tecrübe edilen yoksulluk ve göçmenlik halinin farklı bir boyutu olarak öne çıkmaktadır.

Feriköy bölgesinde ikamet eden Afrikalı göçmenlerin büyük ölçüde oturum izni veya çalışma izninin bulunuyor olması konut piyasalarına dolaysız şekillerde katılabilmelerini önünü açmaktadır. Buradaki konutlar kira kontratları ve elektrik, su, doğalgaz aboneliklerinin hanede kalan şahsın adına kayıtlı olduğu formel mekanizmalar ile sürdürülmektedir.

Ortalama 75-80 metre karelik 2+1 evlerde yaşayan Afrikalı göçmenler 1500 ila 2000 Türk Lirası arasında kira ödemektedir. Formel mekanizmaların işleyişi hem mülk sahibinin hem de kiracı pozisyonundaki Afrikalı göçmeninin hesap verilebilirlik ve denetlenebilirlik açısından karşılıklı mağduriyet ihtimalini minimize etmektedir. Diğer göçmen yerleşkelerine kıyasla Feriköy’de ikamet eden göçmenlerin yasal pozisyonu konut piyasalarındaki yerlerini teminata dayalı bir zeminde almalarını sağlamaktadır.

Bu hanelerde kadın ve erkek bekar Afrikalı göçmen bireylerin mahremiyet alanları görece daha korunaklıdır. Tarlabası ve Kurtuluş bölgelerinde ruhsatsız olarak bölünen bir veya iki göz odalardan oluşan pansiyon benzeri hanelerde ortalama 5 kişi kalırken Feriköy’deki ise hem hanelerin metrekare olarak daha geniş olması hem de kalan kişi sayısı düşük olması kişi başına düşen kullanım alanının artmasını sağlamıştır. Aynı zamanda bu bölgede yaşayan göçmenler genellikle aileleriyle birlikte ikamet etmektedir. Bununla birlikte hanede bulunan çamaşır makinesi, buzdolabı gibi beyaz eşyalar göçmenlerin sağlık ve hijyen olanaklarının genişlemesine yardımcı olmuştur.

Hane içi organizasyonun biçimsel farklılığı ev içi mekânın mahiyetini de biçimlendirmektedir. Tarlabası’nda koğuş mantığıyla organize olan bekârhanelerde banyo ve mutfak ortak kullanım alanlarında iken Feriköy’de her hanenin kendine ait mutfak ve banyoları bulunmaktadır. Aynı zamanda maddi olarak avantajlı durumda olan göçmen ailelerin yanı sıra sosyo-ekonomik olarak Tarlabası ve Kurtuluş’ta ikamet eden göçmenlerden görece daha iyi durumda olan Afrikalı bekâr erkek göçmenler de bulunmaktadır. Afrikalı bekâr erkek göçmenlerin ev içi sorumlulukları paylaşım biçimleri diğer bölgelere benzer şekillerde kendi içinde düzene tabii şekilde idare edilmektedir.

6.1.3.1. Göçmen Hanelerinde Sosyal Düzen

Feriköy’de ikamet eden Afrikalı göçmenlerin sosyo-demografik kompozisyonu Tarlabası ve Kurtuluş bölgelerinin aksine önemli çeşitlilikler arz etmektedir. Etnik ağlar ve güven ilişkileri mekânsal alanlara yerleşimin süreçlerinin belirleyici etkisinin büyük olduğu bir

evrende Afrikalı göçmenlerin hem ev sahibi ülkede bulunan potansiyel kaynaklara erişimi hem de grup içindeki sosyal ve kültürel sermayelerin aktarımında payları kendine özgü hayatta kalma stratejilerini de üretmektedir. Bu stratejiler belli düzeylerde ekonomik veya sosyal sermayeleriyle megapol hayatına katılan Afrikalı göçmenlerin ev sahibi ülkede oluşturdukları devingenlik kanallarının da genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Kira ücretlerinin görece yüksek olduğu bu bölgede yaşayan kadın ve erkek Afrikalı göçmenlerin istihdam sahaları kendi hesabına çalışan işletmeciler, uluslararası ticaret yapan kargocular ve hünerye gelen yahut ev sahibi ülkede hünerye edinenler olarak sıralanabilir.

Afrikalı göçmenlerin ekonomik gelirleri veya göç etmeden önceki birikimleri ve başlangıç sermayeleri çeşitli devingenlik kanallarının da havzasını genişletmektedir. Aile birleşimi yoluyla ev sahibi ülkede evlenen göçmenlerin yahut belirli bir birikimin ardından memleketindeki ailesini İstanbul'a getirmiş göçmenlerin Feriköy'deki yoğunluğu ekonomik sermayenin yanı sıra göçmen gruplar arasındaki sosyal sermayenin aktarımı ve paylaşımı açısından önemli bir husus olarak öne çıkar. Bu devingenlik kanallarının açılmasıyla ilk göze çarpan Feriköy bölgesinde örgütlü bir sosyal çevrenin oluşması ve buna bağlı olarak kadın göçmenlerin kamusal alanlara erişim olanaklarının diğer bölgelere kıyasla daha geniş olmasıdır. Dolayısıyla Feriköy'deki Afrikalı göçmenlerin ev sahibi ülkedeki sosyo-ekonomik durumları ve yasal pozisyonları tecrübe edilen yoksulluk ve göçmenlik halinin farklı bir katmanı olarak karşımızda durmaktadır.

Göçmen gruplarının kent mekânında kurdukları ağlar ve oluşturdukları sosyal çevreler ev sahibi ülkede kalış süresinin uzamasına paralel olarak aile sahibi göçmenlerin köken toplumdan eşlerini ve çocuklarını getirme süreçlerini beraberinde getirir. Göçmen grupların ibadethaneler, dükkanlar ve formel veya enformel dernekler oluşumları göçmen grupların sosyal ve ekonomik altyapılarının genişlemesine katkı sağlamaktadır (MiReKoç Proje Raporları 1/2014: 43). Buna bağlı olarak göçmen grupların dâhil oldukları çevreler içinde bilgi akışının ve dayanışma pratiklerinin var ettiği karşılıklı ilişkiler ve oluşan sosyal gruplar sosyal ve ekonomik sermaye ağlarının kapsamını genişletmesi

hasebiyle aile birleşimi (family reunification) ve aile oluşumu (family formation) sürecini hızlandırmaktadır.

Öte yandan, Feriköy’de ikamet eden Afrikalı göçmenlerin ekonomik, toplumsal ve yasal konumları kamusal alandaki görünürlüklerini biçimlendirdiği gibi ev içi mekânların kullanım pratiklerini de önemli ölçülerde etkilemektedir. Tarlabası ve Kurtuluş’un aksine sığınma, gizlenme veya geçiş mekânı olarak değil hane halkının yerleşik düzeninin kurulu olduğu ve buna bağlı olarak “misafirlik” pratiklerinin de sosyalleşme süreçlerine dâhil olduğu mekânlar olarak anlamlandırılmaktadır. Aile birleşimi yoluyla ev sahibi ülkede evlenenmiş yahut belirli bir birikimin ardından memleketindeki ailesini İstanbul’a getirmiş Afrikalıların Feriköy’deki varlığı grup içi ilişkilerin komşuluk ilişkileriyle de örülmesine zemin hazırlamıştır.

Niky ile evlenip çocuk sahibi olduktan sonra Feriköy’e taşınan Nijeryalı Tom’un daveti üzerine bir yaşına basan oğlunun doğum günü kutlaması için Baruthane Caddesi üzerinde bulunan evini ziyaret ettiğimde ev mekanın kullanımı ve anlamlandırılmasına ilişkin farklılıkları gözlemlene fırsatı bulmuş oldum. Tarlabası ve Feriköy olmak üzere her iki muhitte de farklı göçmenlik hallerini tecrübe eden Tom bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Tarlabası’nda 3 seneye yakın süre yaşadım. Galiba şanslı sayılırım, yani diğerleri ile kendimi kıyaslırsam işsiz olarak geçirdiğim vakit çok değil. Bazen gözlerini kapatıp yaşamak gerekiyor. Tanrı senin için en iyisini seçiyor. ... Tarlabası’nda 7 kişiyle kalıyordum, hepsi Nijerya vatandaşıydı. Evin sorumlusu kargo işi yapıyordu kalan herkes de atölyelerde çalışıyordu. Biliyorsun, Afrikalılar çok hırslı değil. Bir kaç ay çalışıp bir kaç ay işsiz kalırsa geçimini idare edemez. Parayı kontrol etme gücünü kaybeder. Ama eğer bir amacın varsa bunun uğrunda çabalaman gerekir. Evlenmek de aynı şekilde. Çünkü erkek kadını mutlu etmelidir. Para kazanmalıdır. Diğer türlü çocuk sahibi de olamazsın mutlu da olamazsın. Bütün bunlar sana bir amaç verir. Yani evlilik de öyle. Ev arkadaşlarının tembellik ettiğini ve yalnızca senin çalıştığını düşün. Senin konsantrasyonunu etkilemeye başlarlar. Niky ile evlenmeden önce oradan taşınmalıydım. Tanrıya şükür bunu başardım.

mdi misafirlerimi evimde ağırlayabilirim, Adaku (kızı) için özel bir alan yaratabiliyorum. Uyuduğum yer ve oturduğum, vakit geçirdiğim yer aynı yer değil artık.” (Tom, 1992, Nijerya, 2016)

6.1.3.2. Sosyal Ağlar ve Konut Alanlarına Dahil Olma Süreçleri

Sahra Altı Afrikalı göçmen grupların kent mekânı içindeki konumlanışı sosyal ve ekonomik birikimlerin devredilme kapasitesine bağlı olarak biçimlenmektedir. Göçmen gruplar, ev sahibi ülkede dahil oldukları grupların sosyal ve ekonomik sermayelerini devralabildikleri ölçüde çeşitli devingenlik kanallarını kullanım kapasitelerini genişletebilmektedir. Dolayısıyla belirli düzeylerde ekonomik gelirleri veya birikimleri olan göçmenlerin ev sahibi ülkede kurdukları etnik ağlar bilgi aktarım ve dayanışma süreçlerinin farklı boyutlarını var etmektedir.

Feriköy’de bulunan göçmenlere ait bir kilisesinin aktif bir üyesi olan ve aynı zamanda bir spor kulübünde 2017 yılından beri antrenörlük yapan Nijeryalı Mablevi İstanbul’da düzenini kurduğundan emin olduktan hemen sonra başkent Abuja’daki ailesini yanına alarak Feriköy’e yerleşmiştir. 2005 yılından bu yana İstanbul’da ikamet eden bir başka Afrikalı antrenör arkadaşının davetiyle Türkiye’ye gelen Mablevi nitelikli hünerye itibarıyla oturum ve çalışma izni işlemlerini kısa bir süre içinde halletmiş ve eşi ve oğlunu yanına getirebilmiştir:

“Ülkemde futbol antrenörü olarak çalışıyordum. İstanbul’a ilk geldiğimde henüz 2 yıllık evliydim. Karar vermek biraz zor oldu çünkü yeni evlenmiştim. Ama biraz araştırma yaptım. Türkiye’de zaten çok arkadaşım var. Onlardan biri sayesinde burada iş imkanı buldum. Geldiğimde işim hazırды. Evi de kısa sürede buldum. Bir sene olmadan işleri yoluna koydum. Mesleğim olduğu için vize sürem bitmeden oturma izni de çalışma izni de aldım. Eşim ve çocuğum yanıma gelince burada zorluk çekmedi. ... Benim için iş bulan ve buraya gelmeme yardımcı olan eski dostum sayesinde eşimin görüşebileceği insanlar bunu kolaylaştırdı diyebilirim.” (Mablevi, 1989, Gana, 2017)

Bununla birlikte bekâr olarak İstanbul’a göç ettikten sonra evlenerek Feriköy’e taşınan Afrikalı göçmenler de bulunmaktadır. Mablevi ile tanıştığım kiliseye yapmış olduğum düzenli ziyaretlerin birinde girişte bulunan panoya asılı düğün davetiyesini görünce kilisenin Pastörü’nden merasime katılmak için izin istediğimde bunu memnuniyetle karşıladı. Bu davetten birkaç gün sonra yine kilisede müstakbel damat ile tanışma fırsatı buldum. Hristiyan göçmenlerin sosyalleşmek için kullandığı bu mekân aynı zamanda damat adayı William’ın düğün töreninin yapacağı yerd. Kilise cemaatin uzun yıllardır üyesi olan William yaklaşık 6 senedir Türkiye’den satın aldığı tekstil ürünlerini Afrika’nın çeşitli ülkelerine satarak uluslararası kargo işletmesi kurduğunu ifade etmişti. Düğün töreninden birkaç hafta sonra William’ın eşi Doris ile yaptığım görüşmede İstanbul’a gelişini ve Feriköy’deki yeni hayatını şöyle ifade etmektedir:

“İstanbul’a 2017 yılında geldim ve Kurtuluş’ta yaşamaya başladım. Benimle birlikte 4 kişi daha kalıyordu. Buraya gelmeden önce arkadaşlarımdan çok şey dinlemiştim ve bebek bakıcılığı veya ev hizmetlerinde çalışacağım bir iş bulmak istiyordum. ... William’la kilisede tanıştım ve doğru kişi olduğunu anladım. İyi bir işi var, uzun zamandır burada. Açıkçası Türkiye’ye geldiğimde Kanada’ya gitmenin hayalini kuruyordum ama şimdilik böyle bir hayalim yok. İyi bir evde oturuyorum ve başarılı bir adamla evliyim artık.” (Doris, 1994, 2017)

Feriköy muhitinin tekstil sektörünün yoğun olduğu Osmanbey’e olan mekânsal yakınlığı uluslararası kargo ticareti yapan varlıklı Afrikalıların da bölgeyi tercih etmesinin sebeplerinden biri olarak öne çıkar. Şuan Afrika’nın çeşitli ülkelerine mobilya ihracatı yaparak geçimini sağlayan Nijeryalı iş adamı Zain ilk kez 10 yıl önce Türkiye’ye gelmiş ve 2009 yılı itibariyle iki seneye yakın süre boyunca Nijerya ile Türkiye arasında mekik dokuyarak tekstil ürünleri satmış ve ekonomik birikimini oluşturmuştur. Devam eden süreç içinde işlerini daha kolay yönetebilmek için Osmanbey’e yakın olması hasebiyle yaşamak için Feriköy’ü tercih etmiştir. Başlarda yalnızca iş amacıyla yaptığı sık ve kısa süreli Türkiye ziyaretlerinin ardından ticaret hacmini ve ekonomik sermayesini büyüten

Zain iki senenin sonunda Feriköy'e yerleşmiştir. Uzun yıllardır yaptığı ziyaretler neticesinde Türkiye'ye yerleşen Zain Feriköy'ü tercih etme sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

"2009 yılında İstanbul'a ilk geldiğimde Zeytinburnu, Laleli ve Osmanbey'de kadın ve çocuk giyim ithalatı yapıyordum. İki sene gidip geldim. Osmanbey'de güvenilir iş adamlarıyla çalışıyordum. Bir kısmı Afrika ülkelerine özellikle benim ülkemle ticaret yapıyordu. Türkiye'nin tekstil ürünleri Afrika için çok önemli. Burada tanıştığım güvenilir insanlarla Osmanbey sektörünü iyi öğrendim. 2010-2011 yılına kadar gidip geldim. Daha sonra burada bir ofis açtım hala yılın bazı dönemlerini Nijerya'da ve başka Afrika ülkelerinde bazı dönemlerini Türkiye'de geçiriyorum. ... İşleri kolay yönetebilmek için sektöre yakın bir yerde ofis tuttum ve hem depo olarak hem de müşterilere göstermek için kolay bir yer olmasını istedim. Evim Feriköy'de. İş yerime yakın bir yerde. Eşim Türk ve onunla birlikte hala bu evde yaşıyorum. Şimdi ofisi Mecidiyeköy'e taşıdım buradaki dükkan sadece depo ve Türk ortağımla Afrika'nın birçok ülkesine mobilya satıyoruz." (Zain, 1983, Nijerya, 2009)

Ekonomik birikimler ile göç eden veya ev sahibi ülkede bulunan formel/enformel hemşeri örgütlenmeleriyle dolaysız ilişkiler kurarak gelen göçmenler sosyal ve ekonomik sermayeleri devralabilmeleri hasebiyle yaşam standartlarının görece yüksek olduğu Feriköy bölgesine yerleşmektedirler. Buna bağlı olarak etnik ilişki ağları ve sosyal çevrelerin yanı sıra ekonomik birikimleri ile Feriköy bölgesinde megapol hayatına katılan göçmenlerin konut alanlarına erişimleri 3 başlık altında sıralanabilir. (1) ev sahibi ülkede yapacağı mesleği daha önceden belli olarak gelenler; (2) İstanbul'da bulunan göçmen bireyler ve örgütlenmelerle dolaysız ilişkiler geliştirerek gelenler; (3) Birkaç kez kısa süreli ziyaretler neticesinde göç kararı alanlar.

6.2. Yoksulluk ve Göçmenlik Halleri: Sınırlar ve Geçişkenlikler

Afrikalı göçmenlerin kent mekânı içindeki dağılımları sosyal, kültürel ve ekonomik birikimlerin kullanımına paralel olarak çeşitli göçmenlik ve yoksulluk hallerini biçimlendirmektedir. Göçmen bireylerin karar alma süreçleri, göçün mahiyeti, ev sahibi ülkeden beklentileri, konut piyasalarındaki konumları, köken toplum ile kurdukları ilişkileri, tasarruf, birikim veya yatırım gibi ekonomik gelirini değerlendirme biçimleri ve ev sahibi ülkedeki yasal statüleri bireylerin toplumsal konumlarını etkileyen faktörlerdir. Buna bağlı olarak Afrikalı göçmenlerin toplumsal konumları, metropolün ihtiva ettiği sosyal, kültürel ve ekonomik potansiyel kaynaklara erişim olanaklarını biçimlendirmektedir. Kimi göçmen için bu kaynaklar dikey toplumsal bir hareketlilik imkânları doğururken kimi göçmen içinse yoksulluğu ve göçmenliği sıradanlaştırarak kronikleştirmektedir.

Önceki bölümde Afrikalı göçmenlerin yaşadıkları mekânların tarihsel gelişimi, yapıları çevresi, sosyal coğrafyası ve mekânların şehir ağları içindeki konumları tartışılarak göçmen bireylerin hane içi düzenin tesis edilmesinde ve yerleşim alanlarını tercih etmede kullandıkları devingenlik kanalları ve hayatta kalma stratejilerinin çerçevesi çizilmeye çalışıldı. Bu bölümde, Afrikalı göçmenlerin yaşadıkları bölgelere göre çeşitlilik arz eden toplumsal konumlarının sınırlarını çizen yahut geçişkenliklere kapı aralayan yapısal ve öznel etkenlerin karşılıklı ilişkileri göçmen gruplar arasında sosyal sermayenin üretimi ve paylaşımı açısından incelenmeye çalışılacaktır.

6.2.1. Göçün Mahiyeti ve Dönüşen Beklentiler

Sahra Altı Afrika ülkelerinden Türkiye'ye yönelen göçler tarihsel süreçlerin etkisiyle karar alma süreçleri ve göçün mahiyeti itibarıyla çeşitlilik arz etmektedir. Türkiye, 90'lı yılların sonundan itibaren Asya, Ortadoğu ve Afrika'dan gelen göçmenler için transit bir geçiş noktası olarak gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak İstanbul, Avrupa'ya geçmek isteyenler düzensiz göçmenler için önemli bir geçiş noktası olarak öne çıkmıştır (İçduygu ve Kirişçi 2009; Danis vd. 2009, 462). Bu kategorilere uygun düşen Sahra Altı Afrika

bölgelerinden gelen göçmenlerin sayısı, Afganistan ve Irak gibi yakın Asya ve Ortadoğu ülkelerinden gelen göçmenlere kıyasla daha azdır (Danış vd. 2009, 462). Bununla beraber Türkiye ve Sahra Altı Afrika ülkelerinin son yirmi yıllık süreç içinde geliştirdikleri siyasi, ticari ve insani politikalar transit göçün dışında İstanbul'u hedef destinasyon olarak gören Afrikalı göçmenlerin de sayısının artmasına zemin hazırlamıştır.

Bu bölümde ilk olarak Avrupa ülkelerine geçmek üzere Türkiye'ye giriş yapan göçmenlerin çeşitli yapısal kısıtlamalar ve zorunluluklar karşısında tecrübe ettikleri yoksunluk ve göçmenlik biçimleri incelenecektir. İkinci olarak metropol hayatına transit göçmen olarak katılan ancak ilerleyen süreçte çeşitli devingenlik kanallarını kullanarak ve ürettikleri çeşitli hayatta kalma stratejileriyle sosyal sermaye kapasitelerini genişleten göçmenlerin dönüşen beklentileri tartışılacaktır. Son olarak ise belli ölçülerde kültürel ve ekonomik sermayeleriyle hedef ülke olarak Türkiye'ye gelen Afrikalı göçmenlerin metropol hayatına katılmada ürettikleri geçim stratejileri aktarılacaktır.

6.2.1.1. Çifte Yokluk

Transit niyetlerle Türkiye'ye gelen göçmenler Avrupa ülkelerine geçmeden önce maddi birikim yapmak üzere birkaç yıl İstanbul'da kalmaktadır. Enformel iş piyasalarına emek gücünü arz ederek Avrupa'ya geçiş için gerekli birikimi yapmaya çalışan göçmenlerin büyük bir kısmının vize süresi bitmekte ve bu nedenle düzensiz göçmen statüsüne düşmektedir. Dolayısıyla bu nitelendirmeye dahil olan Afrikalı göçmenler temel sosyal haklara ve formel iş fırsatlarına erişemedikleri için sosyal refah alanının dışında güvencesiz koşullarda yaşamak zorunda kalmaktadır (Büdel 2013, 6). Buna bağlı olarak dökümanlı göçmenler, güvencesiz durumları itibarıyla hayatta kalmaya çalışan kırılgan gruplar olarak metropol hayatı içinde debelenmektedir (Danış 2009, 448). Bu göçmenlerin büyük bir kısmı İstanbul'da uzun bekleyiş süreleri geçirmekte ve bir anlamda takılı kalmaktadırlar (Brewer ve Yüksek 2011).

İç savaş, siyasi istikrarsızlık, iktisadi geri bırakılmışlık, yoksulluk gibi sebeplerle hayat standartlarını iyileştirme motivasyonu ile memleketlerini terk eden Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin Türkiye'yi geçiş bölgesi olarak görmesi gerek literatüre katkı yapan araştırmacıların yazılarında gerekse de saha araştırmasından edindiğimiz ampirik verilerle sıklıkla karşılaşılan bir durum olarak öne çıkmaktadır. Ev sahibi ülkede dökümanlı veya illegal statüleri sebebiyle ekonomik ve sosyal olanaklara olan erişimleri kısıtlanan göçmenler kentsel ilişki ağlarına olan izolasyonları itibarıyla büyük ölçüde Tarlabası, Kurtuluş ve Aksaray gibi muhitlere hapsedilmektedirler. Çöküntüleşmiş dokusuyla gizlenme ve saklanma mekanı olarak tanımlanabilecek bu mekanlar ucuz barınma koşulları ve enformel istihdam alanlarına yakınlığı dolayısıyla benzer sosyoekonomik statüdeki göçmenler için yoksulluğun kronikleştiği toplanma mekanları olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 6.4. Üç İlçedeki Afrikalı Göçmenlerin Oturum İzni Durumları

<i>Oturum İzni</i>	<i>Tarlabası</i>	<i>Kurtuluş</i>	<i>Aksaray</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Var</i>	6	5	2	%20
<i>Yok</i>	33	6	14	%80
<i>Toplam</i>	39	11	16	%100

Avrupa'ya gitmek için yola çıkan göçmenlerin büyük bir kısmı Türkiye'deki konumlarının geçici olduğunu düşüncesiyle oturum iznine başvurmamaktadır. Buna bağlı olarak Avrupa ülkelerine geçmek üzere Türkiye'ye gelen Afrikalı göçmenlerin önemli bir kısmının İstanbul'da uzun süre geçirmiş olmaları göç öncesi beklentilerini büyük ölçüde dönüştürmektedir. Yasal konumları itibarıyla sosyal hakların ve sosyal güvencelerin dışında kalan bu göçmen grubunun devingenlik kanalları tıkanmakta ve sosyal ve ekonomik birikimlerin devredilmesinin önünde önemli engeller bulunmaktadır. Sosyal refahın dışında kalarak kentin bu alanlarına hapsedilen göçmenlerin pozisyonu Harvey'in ifadesiyle seçenек yoksunluğudur (1993, 170). Metropolün sunduğu potansiyel kaynaklara ve imkânlara erişmek için göçmenlerin önünde duran yasal ve ekonomik kısıtlayıcılar mülk edinme ya da başka bir yerde yaşama şansı olmayan Afrikalı göçmenleri düşük konut kalitesi ve düşük yaşam koşullarının yoğunlaştığı alanlara sıkıştırılmaktadır.

Cezayirli sosyolog Sayad “La double absence. Des illusions de l’émigré aux souffrance de l’immigré (1999)” isimli eserinde göçmenin ev sahibi ülkenin toplumsal düzene uyum süreçlerine ve ev sahibi ülkede kabul görme bağlamlarında geliştirilen paradigmayı “immigre” ve “emigre” tanımlamalarının farklılığı üzerinden eleştirmektedir. Sayad’a göre göçmen immigré (göç eden) olmadan önce emigré (evini terk eden)’dir. Bu açıdan, tektipleştirici bir kategori olan immigré’den önce “emigré” kavramı, göçmen bireylerin farklı toplumsal aidiyetlerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Dolayısıyla göçmen, göç ederken kurduğu hayaller ve beklentileri itibarıyla farklı bir düşünce dünyası içindedir. Fransa’da yaşayan güvencesiz ve yoksul Cezayirli göçmenlerin sosyal ve hukuki alanlarda tecrübe ettikleri çelişkileri ve güçlükleri ifade etmek için kavramsallaştırdığı çifte yokluk tanımını İstanbul’daki Afrikalı göçmenler içinde kullanmak mümkündür. Çifte yokluk tanımı, göçmenin hem dahil olmaya çalıştığı ev sahibi toplumdan hem de ayrıldığı köken toplumdan faydalanabileceği tüm potansiyel kaynaklardan yoksunluğu ifade etmektedir (Sayad 2003, 23-25). Buna bağlı olarak “bir yandan kökeninde ait olduğu toplumsal düzeni, diğer yanda göçle tanışılan yeni topluluğun moral bağları, gurbetçiyi geçmişinden kopardığı gibi yeninin marjlarında bir tür sürgün olarak yaşamaya zorlar (Şen vd. 2016, 77)”. “Gurbetçiliğin yeni şekillinde göçmenler, şehir hayatına daha dezavantajlı koşullarda başlar. Mevut yoksullukların telafisi için geliştirdikleri geçim ve örgütlenme stratejileri tüm geleceği ipotek altına alınmış farklı sosyal mahrumiyet biçimlerine gönüllü boyun eğmekle iç içedir. Ancak bu da potansiyel kültürel ve sosyal sermaye birikiminden gönüllü olmayan bir vazgeçişle mümkün olabilmektedir. (Şen vd. 2016, 79)”

2016 yılının Nisan ayında insan kaçakçıları aracılığıyla İstanbul’a gelerek Tarlabası’na yerleşen Jahi uzun süren işsizlik döneminin ardından arkadaşları aracılığıyla Tarlabası Bulvarı üzerinde bulunan bir kentsel dönüşüm projesinin inşaatında çalışmaya başlamıştır. Günlük ve haftalık ücretlerle sigortasız olarak vasıfsız emek gücüne katılan Jahi inşaatın hafriyat işlerinde iki aya yakın süre çalışmıştır. Tarlabası ve çevresinin kentsel dönüşüm projeleri sebebiyle hafriyat bakımından zengin olduğunu hesaba katarsak Jahi’nin geliş tarihlerinde bir çok göçmen için günlük yahut haftalık ücretlerle inşaatta

çalışmak kolay ulaşılabilecek bir enformel iş kolu olarak öne çıkmaktadır. İstanbul’da bulunduğu 3 yıllık sürenin neredeyse yarısına yakını işsiz olarak geçirdiğini söyleyen Jahi inşaat işçiliğinin dışında Zeytinburnu, Fatih gibi semtlerde bir kaç farklı tekstil atölyesinde çalışmıştır. Çalıştığı dönemlerde aylık ortalama kazancının 750-1000 tl⁵ olduğunu ifade eden 25 yaşındaki göçmen günde 12 saate yakın süren çalışma koşulları altında kazandığı para önceden diğer ev arkadaşlarının da yaptığı gibi üçe bölmeye çalışmış; bekârhanenin masrafları, aileye gönderilen para ve Avrupa’ya gitmek için biriktirilen para. Ancak ilerleyen süre içinde kazandığı paranın ancak yaşamaya yettiğini belirtmektedir.

“Burada Afrikalılar beni “scientist” diye çağırıyor, biliyorsun. Ülkemde üniversite okudum ama eğer bir bağlantın yoksa iş bulman imkânsız. Sosyal bilim okursan bu iş para getirmez. Hatta mühendis bile olsan önemli adamı tanımıyorsan bir işe yaramaz. Buradaki herkes Avrupa’ya gitmek için geldi. Bunun için çok para kazanman gerek. Sadece kiramı ve faturalarımı ödeyecek parayı ancak kazanabiliyorum. Para biriktirme, eve para göndermek, maalesef hayır. ...Tekstilde iş bazen var bazen yok. Kışın cebindekini yiyorsun. Bu durumda nasıl birikim yapacaksın? 3 sene daha geçse yine birikmez. ...Çalışkanlık? Benim durumunda biri için bir şey ifade ediyor mu?” (Jahi, 1991, Gine, 2016)

Nijerya’da işletme fakültesi mezun olan Tibor ülkesinde geçirdiği uzun işsizlik döneminde sonra Avrupa’ya göç etme kararı almış. 2014 yılında ablası ve eniştesi Almanya’ya yerleşen Tibor aynı hedef uğruna, ablasından 3 yıl sonra 2017 yılında, para biriktirmek için turist vizesiyle İstanbul’a giriş yapmış. Koca Mustafa Paşa’da bir düğme atölyesinde 16 saat aralıksız çalışma şartları altında ayakta durmaktan bacakları ödem toplayan ve yürümekte güçlük çeken Tibor’un anlattığına göre kendisi için artık ne Avrupa’ya gidebilmek ne Türkiye’de yaşayabilmek ne de ülkesine geri dönebilmek mümkün gözükmemektedir. Tibor bu sıkışmışlığını şöyle ifade etmektedir:

⁵ Bu ücret asgari ücretinin yaklaşık olarak %30 ila %40’ına tekabül etmektedir.

“B planım yok. En fazla 7-8 ay kalacaktım. Sonra gidecek parayı biriktirebilirsin dediler. Neredeyse iki yıl geçti. Gelmeden önce ailem ve akrabalarından bin dolar borç aldım. Bunu geri ödeyebileceğime inanmıştım. Bazı şeyleri hesaba katamazsın. ...Şimdi çalışmıyorum, [bacaklarını göstererek] görüyorsun. Çalışmadan para da biriktiremem. Çalışsam ne olur? Haftalık 200-300 lira... Defteri kapatıp geri dönmek istiyorum. Ama Nijerya’da insanlar kıskanç. Bu başarısızlıkla orada da yaşayamam. Burada kalırsam nasıl iş bulurum? Bunu da bilmiyorum.” (Tibor, 1993, Nijerya, 2017)

Tablo 6.5. Afrikalı Göçmenlerin Eğitim Durumları

<i>Eğitim Durumu</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Hiç Okula Gitmeyen</i>	2	%3
<i>İlkokul Mezunu</i>	7	%10
<i>Ortaokul Mezunu</i>	2	%3
<i>Lise Mezunu</i>	43	%62
<i>Üniversite Mezunu veya Üniversite Terk</i>	15	%22
<i>Toplam</i>	69	%100

15 görüşmecinin kaynak ülkelerinde üniversite eğitimini yarıda bıraktığı yahut tamamlamadığı görülmektedir. Kaynak ülkelerinde üniversite eğitimi görmüş olan göçmenler hukuki konumları itibariyle mevcut hünelerlerini nitelikli işlerde kullanamamaktadır. Kısıtlı maddi gelirleri sebebiyle kendi hesaplarına çalışabilecekleri işletmeleri kuramadıkları gibi geçici süreli ve güvencesiz yapıdaki iş kollarına yönelmek mecburiyetinde kalmaktadırlar. Önemli bir kısmının üniversite mezunu olmasına karşın yasal bariyerlerden dolayı uzmanlaştıkları alanlarda istihdam imkânı bulamamaktadırlar. Enformel iş kollarındaki istikrarsızlık Afrikalı göçmenlerin çoğunlukla ev sahibi ülkede hünere edinebilme veya çalıştıkları sektörlerde terfi edebilme olanaklarını da daraltmaktadır. Büyük ölçüde ailesinden veya yakınların borç para alarak oluşturdukları sermayelerle İstanbul’a ulaşan göçmenler ekonomik yetersizlikleri itibariyle Tarlabası, Aksaray, Esenyurt, Sultangazi gibi ucuz kira koşullarının olduğu alanlara yerleşmek durumunda kalmaktadır.

Yasal ve toplumsal konumu itibariyle Tarlabası'na sıkışıp kalan onlarca göçmenden biri olan Ganalı Ayel illegal yollarla İran üzerinden 2016 yılında Türkiye'ye giriş yapmış. 3 sene içinde neredeyse 10 farklı işte çalıştığını ifade eden Ayel şuan çalıştığı yerin evine yakın olması sebebiyle yol masraflarından kurtulduğunun belirtmektedir. Şişhane'de bulunan bir avize imalathanesinde günlük 30 liraya çalışan Ayel durumunu şu şekilde anlatmaktadır:

"İş yok, iş bulsan da para az. Günde en az 10 saat çalışmak zorundasın. Pazar günü dahil. İki hafta çalışırsın, üç hafta çalışırsın sonra iş yok derler. ... Avrupa benim için bir hayaldi ve hala öyle. Benim için artık hayal (kurmak) yok. İşleri berbat edeli çok zaman oldu. Gana'ya geri dönebilecek olsam dönerim. Ama durumum çok açık görüyorsun. Vize yok, ikamet yok anladın mı? Pasaportum da yok. Pasaportum olsa bile para yok." (Ayel, 1994, Gana, 2016)

İlk kez 2013 yılının Şubat ayında Türkiye'ye gelen Rashidi beş senelik İstanbul macerasının ardından hayallerini yarıda bırakarak Nijerya'ya geri dönmüştür. Ancak memleketinde geçirdiği bir senenin sonunda tekrar İstanbul'a gelmeye karar vermiştir. Tarlabası'nda yürüttüğüm alan araştırmasında 2018 yılında İstanbul'dan ayrılmadan birkaç hafta önce ve 2019 yılının son aylarında tekrar ülkeye giriş yaptığında görüşme fırsatı bulduğum Rashidi göç ederken kurulan hayaller ve göçmen olmanın sorunlarını tasvir eden en önemli örneklerden biri olarak öne çıkmaktadır. İstanbul'dan ayrılma kararı almanın arefesindeyken Tarlabası'nda gerçekleştirdiğimiz görüşmede bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"2013'te futbolcu olmak için İstanbul'a geldim. Turist olarak gelmiştim. Yani turist vizesiyle. Altı aylık oturma iznim vardı. Yüklü bir miktar borç alarak geldim. Bir sene boyunca düzenli idamlar yaptım. Kendi göstermek için elimden geleni yaptım ancak, yaşıma büyük olduğu için sanırım, bu hayalimi gerçekleştiremedim. ...Tarlabası'ndaki herkes gibi benzer işlerde çalıştım. Şimdi işsizim. Biriktirdiğim bütün paralar borçlarıma

gitti. Borçlarıma ve kaldığım yerin masraflarına... Buradaki işler bana göre değil. Ben futbolcu olmak istiyordum. Bazen var bazen yok. Burada (Tarlabaşı'nda) hayat acımasız. Tıpkı ülkem gibi. Başka alternatiflerin yolu kapalı. Artık yoruldum, hem de çok. 32 yaşındayım, Nijerya'da hasta bir annem ve okula giden kardeşlerim var. Afrika'da doğmanın bedeli çok fazla. Tarlabaşı'nda yaşamamanın bedeli çok fazla. Uyumak için yatağa uzandığımda eksileri ve artıları hesaplamaya çalışmaktan uyuyamıyorum. ... Kışın çok zor geçiyor. Soğuk bir tarafa kışın iş bulmak da çok zor. Zeytinburnu, Mustafa Paşa, Merter, Şişhane... Beş senedir her yerde çalıştım. Hayallerimin peşinden koşmak artık çok yorucu. Beni çok yoruyor.” (Rashidi, 1989, Nijerya, 2013)

Bu konuşmadan yaklaşık 13 ay sonra Aralık ayında tekrar İstanbul'a gelen Rashidi ile Nijerya'da olduğu süre boyunca düzenli aralıkla Facebook üzerinden irtibatımı sürdürdüm. Sık sık İncil'den sabrı ve umudu tavsiye eden pasajlar paylaşan Rashidi Ekim ayında yaptığımız konuşmada tekrar İstanbul'a geleceğini ve evrak işleri için gerekli parayı tamamlamaya çalıştığını ifade etmişti. İstanbul'a ikinci gelişinde tekrar Tarlabaşı'na yerleşen Rashidi ülkesinde yaşadığı zorlukları ve yeni göç kararını şöyle anlatmaktadır:

“Bunu konuşmayı hiç sevmiyorum. Yani başkasıyla değil kendimle bile konuşmayı sevmiyorum. Çevremdekilerin bana bakışlarına dayanacak gücüm kalmadı. Bu utançla annemin yüzüne bakamıyorum. Borç aldığım insanların benim hakkımda neler söylediğini bir yerlerden duyuyordum. Burada geçirdiğim sürenin ardından Nijerya benim için yeni bir başlangıç olacaktı. Böyle düşünmüştüm. Ama konuşulanlar... Konuşmasalar bile bakışları, bana karşı davranışları... Abarttığımı düşünüyor olabilirsin. Belki de haklısın. Belki de abartıyorum, belki de sadece zihnimde kuruyorum. ... Oraya dair bir beklentim ya da merhametim kalmadı. ...Bunu sürekli düşünüyorum, yani gerçekten her zaman düşünüyorum ülkem 26 yaşında genç bir erkek olarak terk ettim. Buraya geldim. Sonra 32 yaşında oraya geri döndüm. İnsanların bana yönelttiği 5 sene boyunca ne yaptın sorusuna cevap vermek bu yaşta bir erkek için ne kadar kolay olabilir? Şimdi tekrar

buradayım ve burada her şeyden uzaktayım. Bir tercih yaptım, şuan buradayım.” (Rashidi, 1989, Nijerya, 2019)

2014 yılında turist vizesiyle İstanbul’a giriş yapan Ganalı Sunday ile Tarlabası’nda Afrika’dan getirdiği ürünleri satan Mudiwa’nın dükkânında tanışma fırsatı buldum. Küçük bir bakkal olmasına karşın Tarlabası’nda yaşayan birçok Ganalı göçmenin sosyalleşmek için kullandığı bu dükkânın müdavimi olan Sunday İstanbul’da geçirdiği 5 senelik zaman diliminin neredeyse son iki senesini işsiz olarak geçirdiğini ifade etmişti. Mudiwa’nın dükkânına yaptığım ziyaretler boyunca Sunday’ın arkadaşlarıyla olan ilişkisinde dikkatimi çokça çeken bir yönü vardı. Müdavimlerin arasında en sık gördüğüm kişi olmasına rağmen en az konuşurken rastladığım kişi de oydu. Dükkânın müdavimleriyle zaman içinde gelişen diyalogum neticesinde öğrendiğime göre Sunday’ın ciddi bir alkol sorunu bulunmaktaydı. Gana’da oldukça popüler olan Akpeteshie isimdeki alkollü içkinin bağımlısı olan 35 yaşındaki göçmen gözle görülür şekilde fazla alkol tüketiminden kaynaklanan tremor (el titremesi) problemi yaşamaktaydı. Alkol oranı %40’ın üzerinde olan bu "merdiven altı" içki, dükkânın müdavimlerinin aktardığı üzere Gana’da “Kill Me Quick (*Beni Hemen Öldür*)” sloganı ile nam salmış güçlü bir alkol.

Sunday’ın bu sorunu ve konuşmayı sevmeyen tavrı sebebiyle mülakat teklifimi kabul etmeyeceğini düşünerek onun benimle iletişime geçmesini beklemeye karar verdim. Tanışmamızın üzerinden geçen iki buçuk ayın sonunda Tarlabası’ndaki dükkâna yaptığım ziyaretlerin birinde nihayet konuşmayı gerçekleştirebildim. Sunday’ın göç hikâyesini dinlediğim ve eğer isterse tedavi süreci için araştırma yapabileceğimi belirttiğim yarım saat kadar süren diyalogumuzda durumunu şöyle anlatmıştı:

“Bugün aynı, dün aynı. Mudiwa’nın orada ilk gördüğün günle aynı. Yaptığım bir şey yok, yapmak istediğim bir şey yok. Bazen aracılık işi olursa yapıyorum. Onun dışında bir atölyeye girip çalışmayalı iki seneden fazla oldu. ...Tarlabası’ndan en son ne zaman çıktığımı bilmiyorum. Günlerim evde ya da burada geçiyor. Tek işsiz ben değilim burada

gördüğün herkes işsiz. Tek alkol kullanan da ben değilim. Bunun için kimse beni suçlayamaz. Bu durum bende bir kaygı yaratmıyor. Hırsızlık mı yapıyorum? Uyuşturucu ya da kadın mı satıyorum? Katil miyim? Hepsinden uzaktayım, başkasının için kaygı yaratacak bir iş yapmıyorum. ...35 yaşında bekâr bir erkeğim, hesap vereceğim bir başkası yok. ...Bully (ev arkadaşı) kirayı ödeyemediğimizi söylerse ya da Mudiwa borcunu öde derse o zaman çaresine bakarım. ...Gana'dan ayrıldığımda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne gireceğini söylüyorlardı. Benim için bir imkân olacağını düşünüyordum. Tarlabası'na geldiğimde burada bir arkadaşım ile buluştum ve onun evine yerleştim. 6 sene içinde hatırlamıyorum ama galiba 5 ev değiştirdim. Kısa bir süre Aksaray'da kalmıştım geri kalan hepsi Tarlabası'nda. İlk sene ekonomi iyiydi ve iş de vardı. Benim kadar eski birine kolay rastlayamazsın burada. Onların hepsi gitti. Benim neden burada olduğumu sorma. ...Burada bulunduğum süre boyunca hiç Gana'ya gitmedim. Gana'da bulunan kimseyle görüşmüyorum. Açıkçası çoğu nerede olduğumu dahi bilmiyor. Geri dönmeyi düşünmedim diyemem. Buraya geliş sebebim işsiz olmaktı geri dönmek bir anlama gelmiyor. Cenazem bile geri dönmek istemez [gülerek].” (Sunday, 1984, Gana, 2014)

İllegal yollarla yahut geçici süreli vizelerle İstanbul'a ulaşan göçmenler önlerinde duran yasal, toplumsal ve ekonomik bariyerler iş ve konut piyasalarına enformel kanallar aracılığıyla ulaşmaktadır. Bu yapısal kısıtlayıcılar sebebiyle üniversite mezunu göçmenler profesyonelleştikleri alanlarda istihdam imkânı bulamamaktadır. Aynı zamanda bu kısıtlayıcılar göçmenlerin mekânsal hareketlilik eğilimlerinin negatif yönde etkilemekte ve nitelikli iş gücüne katılım için gereken sosyal sermaye olanaklarının önünü kesmektedir. Yoğun mesai şartları altında vasıfsız emek gücüne katılan göçmenler son yıllarda döviz kurunda yaşanan dalgalanmaların da etkisiyle hem gerekli birikimleri yapamamaktadır. Yapılan birikimlerin büyük ölçüde göçten önce alınan borçların ödemesine ayrılması ve bakmakla yükümlü oldukları ailelerinin masraflarına gitmesi hayat şartlarının asgari düzeyde idame edilmesini zorunlu kılmaktadır. Yasal ve toplumsal açılardan dezavantajlı durumda olan göçmenlerin yaşadıkları şartlar ve buna sebep olan kurumsal etkiler metropol koşulları altında var olan sosyal dışlanmışlığı ve gelir eşitsizliğinden kaynaklanan

sınıfsal ayrışmaları yeniden üreterek mekânsal ayrışmanın hatlarını belirginleştirmektedir. Buna bağlı olarak sınıf, ırk ve cinsiyet itibariyle damgalanmış bir toplumsal uzamda var olan dezavantajlı koşulların tesiri altında kalan toplumsal grubun kronikleşen göçmenlik hali tek başına kendi bireysel yetersizlikleriyle açıklanamaz (Wacquant 2011, 28).

Dolayısıyla sosyal ve ekonomik sermayeden yoksun olan göçmenler belli bir eğitim seviyesinin üzerinde olsalar dahi ev sahibi ülkedeki konumları itibariyle formel iş olanaklarının dışında kalarak güvencesiz istihdam alanlarına itilmektedir. Öte yandan niteliksiz iş gücüne katılan göçmenler enformal piyasalardaki istikrarsızlık ve süreksizlik sebebiyle çok sık iş değiştirmekte ve buna bağlı olarak terfi edebilme şanslarını da yitirmektedir. Aynı zamanda kentin ekolojik ve fiziksel açıdan çöküntüleşmiş alanlarında beslenme, barınma ve temizlik gibi gereksinimlerini asgari seviyede sürdürmeye çalışan göçmenlerin memleketlerindeki ailelerinin masraflarını karşılanma ve göç öncesinde alınan borçları ödenme gayreti dikey toplumsal hareketliliğin olanaklarını önemli ölçüde kurturmaktadır. Buna bağlı olarak hem ev sahibi ülkede göçmeni çevreleyen yoksunluk hali hem de köken toplum ile mecburi olarak devam ettirilmeye çalışan ekonomik bağ göçmen bireyler üzerinde iki taraflı bir baskıyı var eder (Şen vd. 2016, 77).

6.2.1.2. Dikey Toplumsal Hareketlilik

Afrikalı göçmenlerin büyük bir kısmı belli mekânsal alanlara hapsolarak kentsel ilişki ağlarının dışında kalmaları gurbetçiliğin sıradanlaştığı bir göçmenlik tipini tecrübe etmelerine zemin hazırlamaktadır. Buna bağlı olarak kentin potansiyel kaynak ve fırsatlarına erişme olanaklarının görece yoksun olduğu mekânsal alanların dışına çıkmayan göçmenlerin geçim ve var olma stratejileri üretme kapasiteleri daralmaktadır. Mekânsal hareketlilik eğiliminin ve kendi sosyal çevresinin dışındaki çevrelerle irtibatlanan göçmenlerin ise bu sıkışmışlığın üstesinden gelebildiğini söylemek mümkündür.

Türkiye'ye ucuz iş gücü olarak gelen ancak daha sonra etnik ilişki ağları sayesinde üretilen hayatta kalma stratejilerinin bir biçimi olarak çeşitli devingenlik kanallarının yardımıyla oturum veya çalışma izni alan Afrikalı göçmenler bulunmaktadır. Sosyal ve kültürel sermaye aktarımı ve birikimi açısından önemli bir gösterge olan bu değişim Afrikalı göçmenlerin ev sahibi ülkede dönüşen pozisyonunu bir başka vechesi olarak öne çıkarmaktadır.

Gambiya'nın Serekunda şehrinden 2014 yılında henüz 18 yaşındayken ailesine haber vermeden ülkesini terk ederek resmi olmayan yollarla İstanbul'a gelen Alex hayallerini süsleyen mankenlik mesleğini uzun soluklu bir çabanın ardından icra etme imkanı bulabilmiştir. 2016 yılına kadar Kurtuluş'ta ikamet eden Alex Zeytinburnu'ndaki konfeksiyon atölyesinden dünyaca ünlü tasarımcıların ve marka temsilcilerinin katıldığı Antalya'da yapılan uluslararası moda defilesine uzanan yolculuğunu şöyle anlatmaktadır: "Ben modelim, benim mesleğim bu. 2014'te ülkemden ayrıldım. Giderken kimseye haber vermedim, model olmaya karar verdiğimde 15-16 yaşlarımdaydım. Gambiya'da bu mesleği düşünmek, yani erkek olarak bu mesleği yapmak iyi karşılanan bir şey değil. Her şeyden önce bu benim için bir meydan okumaydı. Aynı zamanda sektör erkeklere pek uygun değil. Bunun için tepki alacağımı biliyordum. Kendimi ispat etmenin tek yolu kaçmaktı. ... İstanbul'a ilk geldiğimde hızlı bir şekilde bunun zor olacağını fark ettim. Hem de çok zor. ...Fabrikada çalışırken de modeldim, hiçbir zaman işçi değildim... Zeytinburnu'nda bir fabrikada (konfeksiyon atölyesi) çocuk kıyafetleri yapan bir fabrikada işe başladım. Burada üretilenler yurtdışına gidiyordu. Zeytinburnu'nda başka fabrikalarda da çalıştım. Daha sonra buradan Merter'e giden ürünler olduğunu öğrendim. Belki bende yurt dışına gönderebilirim diye Merter'deki dükkânları ziyaret ettim. Yüzlerce giyim dükkânı vardı. Patronum olan kişiyle bu dükkânları ziyaret ettiğimde ihracat yapan tüccarlardan biri bana katalog çekimleri için teklifte bulundu ben de kabul ettim. Daha sonra o zamanlar çok popüler olmadığı için başka dükkânlar da bu tüccar sayesinde bana teklifte bulundu. ... Daha sonra Merter'deki çevrem sayesinde siyah kadınları da bu çekimler için oralara götürmeye başladım. Tabi onlardan komisyon da aldım. Yani ajans

gibi onları götürüyordum. ... Kısa sürede manken olmak isteyen birçok siyah kadın ve erkek bana ulaşmaya başladı. Gambiya, Kamerun, Sierra Leone, Senegal, her ülkeden modelim var. ...Ben de artık fabrikada çalışmak yerine hem çekimlere gitmeye hem de aracılık yaparak para kazanmaya başladım. Bunu ilk yapan benim şimdi bu işi yapan başka Afrikalılar da var. Uluslararası modellerin olduğu büyük bir whatsapp grubum var. Bütün işlerimi buradan yönetiyorum. İlk olmanın avantajı bu, herkes beni tanıyor ve saygı duyuyor. ... Defilelere veya yarışmalara katılmak için bir ücret ödemek gerekiyor. Büyüklüğüne göre değişir bazen 100 Türk lirası bazen 250 Euro. Bu aralara sponsorlarım var bu da biraz güç ve prestij gerektiriyor, uçak ve otel masraflarımın karşılanması için.” (Alex, 1996, Gambiya, 2014)

Alex, İstanbul ve Antalya olmak üzere çeşitli prestijli defilelerde boy göstererek bir yandan hayalindeki mesleği yapmakta bir yandan da kendi ağı içinde enformel bir ajansa yöneticiliği yapmaktadır. Hem ev sahibi ülkenin vatandaşları ile hem de Sahra Altı Afrikalı birçok göçmen ile kurmuş olduğu bağlar sayesinde altı kişilik bir bekârhaneden Ataköy’de lüks bir sitede kendine ait bir daireye taşınabilmiştir.

2015 yılında üniversite eğitimini yarıda bırakarak Gana’nın Akra kentinden turist vizesi ile Türkiye’ye gelen Salim 4 yıla yakın süre Tarlabası’nda kaldıktan sonra Türk bir kadınla nişanlanarak Florya’ya taşınmıştır. Tarlabası’nda geçirdiği süre zarfında Akralı hemşerisi Abdulkarem ile aynı 10 metrekarelik haneyi paylaşan Salim diğer birçok Afrikalı göçmen gibi çevre semtlerde bulunan atölyelerde çalışarak Avrupa ülkelerine gidebilmek için sermaye oluşturmaya çalışmış ancak 2017 yılının Temmuz ayında tanıştığı kız arkadaşı ile aldığı evlilik kararı üzerine Türkiye’de kalmaya karar vermiştir. Türkiye’deki dökümanlı konumu itibarıyla hukuki prosedürlerin dışında kalan Salim kız arkadaşının ve Türkiye’de evlilik yapan Afrikalı tanıdıklarının yardımıyla 6 aylık bir sürenin ardından yasal gereklilikleri yerine getirerek nikâh işlemlerini gerçekleştirebilmiştir. Tarlabası’ndaki arkadaşı Kerim’i ziyarete geldiğinde tanıştığım Salim bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Biliyorsun Afrikalılar resmi işleri çok fazla kafaya takmazlar, özellikle Tarlabası’ndakiler. Ben de aynı durumdaydım. Türkiye’ye turist vizesiyle ya da bazı gizemli yollarla [gülerek] gelmenin bazı zorlukları var. ...Evlenebileceğimden emin değildim. Belediye bu işleri halleden yer ama ikametinin olması gerekiyor. ... Ece iyi bir kız ve ailesi onu hem maddi olarak hem de manevi olarak (ikimizin ilişkisini) destekliyor. ...Vize ihlal ücretimi ödedik ve ardından doğum belgem ve bekarlık belgem Gana’dan Beyoğlu noterine geldi, onlar da onayladılar. ...Kerim’in patronu Aksaray’daki Nijeryalı patronu iyi bir adam ve (bu süreçte) bana çok yardımı dokundu. Normalde işlerin bu kadar hızlı çözüleceğini beklemiyordum, 5-6 ayda çözüldü. Şimdi durum bu, [gülerek] eğer beni evden atmazsa belki vatandaşlık bile alırım.” (Salim, 1994, Gana, 2015)

2014 yılında 21 yaşındayken dört arkadaşı ile Uganda’dan futbolcu olmak için İstanbul’a gelen Aren etnik ilişki ağlarını kullanarak açtığı kanallar itibarıyla önemli bir örnek olarak öne çıkar. İstanbul’a geldikten birkaç hafta sonra yeteneklerini göstermek için çıktığı bir gösteri maçında çapraz bağları koparak futbol defterini kapatan Aren uzun bir süre arkadaşlarıyla enformel işlerde çalışarak geçimini temin etmeye çalışmıştır. Tarlabası’nda aynı haneyi paylaşan Nijeryalı grubun tamamı Avrupa’ya gitmiş olmasına rağmen Aren İstanbul’da kalmayı tercih etmiştir. Geçirdiği sakatlığın ardından antrenörünün tavsiyesi üzerine vize süresi dolmadan oturma iznine başvurarak kısa bir süre içinde resmi belgelere sahip olabilmıştır. Oturma izni olması hasebiyle şehir ağları içinde esnek hareket edebilme imkânı bulan Aren kendi ifadesiyle “akıcı İngilizcesi ve dış görünüşü”nün yardımıyla Mecidiyeköy’de bir otelde resepsiyonist olarak iş bulmuş ve çalışma izni edinebilmiş. İstanbul’da tanıştığı eşiyle Kasımpaşa’da yaşayan Aren durumunu şöyle anlatmaktadır:

“Sakatlıktan sonra ameliyat olamadım. Ücreti karşılamak benim bütçemin kaldırabileceği bir şey değildi. Futbol çoğu Afrikalı gibi benim için de bir kurtuluş yolu, para kazanmak ve yoksulluktan kurtulmak için. Kendimi kulüplere ve acentalara göstermeyi umuyordum. Böylece Avrupa’nın yolları benim için açılacaktı. Ama olmadı, Allah izin vermedi. Yani

benim için başka bir yol varmış demek. ...Çoğu Afrikalının belgesi yok. Zaten gideceğim diye düşünüyor. Pastor ve diğerleri benim çocukluk arkadaşım, onlar giderken ben kalmayı tercih ettim. Allah yardım etti, çalışkan olursan iş var. İlk geldiğimde gösteri maçına çıkmama yardımcı olan antrenör benim için çok uğraştı ama belgeler olmadan ameliyat masraflı. Bana gösterdiği yolu izledim ama kimse bunu uğraşmaya değer görmedi. Bu kadar vakit ve parayı göç idaresine vermek onlara göre önemsiz. Planların yoksa kimse yardım etmez. Hayat böyle bir yer. Belgelerimi tamamladım şimdi iyi bir patronum var, belgelerimi takip ediyorum, benim için sorun çıkarmıyor... Oğluma da yardım ediyor.” (Aren, 26, Uganda, 2014)

Bununla birlikte belli ölçülerde ekonomik sermayeleriyle veya hüneleriyle başlangıçta Avrupa’ya geçmek üzere İstanbul’a gelen göçmenlerin çeşitli etnik ilişki ağlarını kullanarak dâhil oldukları sosyal çevrelerin yardımıyla Türkiye’de yerleşikleşebilmişlerdir. Kuaför, bakkal veya restoran gibi Sahra Altı Afrikalı göçmen gruplara hizmet veren etnik dükkânların işletmecisi veya sahibi konumunda olan bu göçmenler devingenlik kanallarını kullanarak kendilerine özgü geçim stratejilerini üreterek sosyal ve kültürel sermayelerin aktarım süreçlerine de katkıda bulunabilmektedir.

Uganda’nın başkenti Kampala’dan 2015 yılında İstanbul’a gelen Sabrina bir süre geçici işlerde çalıştıktan sonra Kurtuluş’ta Afrikalı kadınlara hizmet veren bir kuaför salonu açarak Avrupa ülkelerine geçme planını askıya almıştır. Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında uluslararası kargo ticareti yapan iş adamı akrabası ile ortak olarak açmış olduğu bu dükkânda 2 Ugandalı kadın istihdam etmektedir. Memleketinde 8 yıla yakın süre kuaförlük yapan Sabrina İstanbul’a ilk geldiğinde çevre semtlerde bulunan atölyelerde çalışmış daha sonra ise şimdilerde kuaför salonuna ortak olan tüccar akrabasının yardımıyla Türk bir iş adamının çocuklarına İngilizce dersleri vermiş. İstanbul’da geçirdiği süre içinde yakın çevresinde bulunan Afrikalı kadınların talepleri üzerine ücretsiz olarak saç kesim, boyama, örgü ve makyaj gibi kişisel bakım işlerine yardımcı olan 32 yaşındaki Ugandalı göçmen süreci şu cümlelerle ifade etmektedir:

“16 yaşımdan beri çalışıyorum. Erken bir evlilik yaptım ama çok uzun sürmedi. Uganda’dayken 6 sene bir yerde 2 sene de başka bir yerde kuaförlük yaptım. Birisi unisex diğeri ise sadece kadınlara özeldi. ...İstanbul’a geldiğimde aklımda bu mesleği yapmak hiç yoktu. İş yerinde ya da burada (Kurtuluş’ta) eylemek için ve vakit geçirmek için bazen kendi evimde bazen başka yerlerde kadınlara yardımcı oluyordum. Yerliler bizim saçımıza alışık değil, buradaki kadın kuaförlerini kullanamıyoruz açık olmak gerekirse bazen rahatsız edici bile olur. Önceden bildiğim kadarıyla Mecidiyeköy’de Afrikalı kuaförler vardı. Son birkaç senede burada da kuaför sayısı artıyor. Yerliler de ilgi duyuyor. ...Kampala’dan geldiğimde Adrew sayesinde kiliseye gelip gitmeye başlamıştım. Kuaför olduğumu duyduklarında hem erkek hem kadın birçok kişiye yardımcı oldum. Adrew bana kuaför salonu için ortaklık teklif edene kadar aklımda böyle bir düşünce yoktu. ‘Neden olmasın’ dedim. Yeteneğim var, 8 yıla yakın tecrübem de var. O salonun masraflarının 4’te 3’ünü ödedi, ben de kalan kısmını. Benim zaten her millettten müşterim hazır ve bu işi zaten ücret almadan yapıyordum, şimdi neden ücreti karşılığında olmasın? Şimdi yanımda iki kız çalıştırıyorum. Çok fazla ödeme yapamıyorum ama kuaförlüğü öğretiyorum ve bana yardım ediyorlar.” (Sabrina, 1987, Uganda, 2015)

Afrikalı göçmenlerin ev sahibi ülkede bulunan potansiyel kaynaklara erişimleri sosyal ve kültürel sermayelerin aktarımının yanı sıra göçmen gruplar arasında ekonomik sermayenin birikimi ile çeşitli geçim stratejilerinde yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır. Mekânsal hareketlilik eğilimine paralel olarak genişleyen sosyal sermaye kapasitesi başlangıçta dezavantajlı konumda olan göçmenlerin farklı yapısal kısıtlayıcıları aşabilmelerine olanak sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, göçmen bireylerin yasal konumları itibarıyla bulundukları dezavantajlı konumların üstesinden gelme stratejileri yine göçmen bireyin ilişki ağlarını kullanarak çeşitli olanaklara erişimini ve belli ölçülerde geçişkenliklerini mümkün kılabilir. Aynı zamanda ev sahibi ülkede bu kapasiteleri kullanarak aile birleşimi veya köken toplumdan aile getirme yoluyla İstanbul’da yerleşikleşen göçmenlik türü mahiyet ve işlev açısından yeni bir boyut olarak da karşımızda durmaktadır. Sonuç olarak göçmen bireylerin sosyal ve ekonomik sermaye

alanlarının doğru orantılı artışı dikey toplumsal hareketliliğin olanaklarını genişletmektedir.

6.2.1.3. Hedef Ülke Olarak Türkiye

1990'lı yılların sonu, 2000'li yılların başı itibariyle Türkiye'nin ekonomisinin göstermiş olduğu istikrar ve dış politikadaki etkinliği Türkiye-Afrika ilişkilerinin yeniden biçimlenmesine zemin hazırlamıştır. Buradan hareketle Türkiye'nin dış politika tutumu ile göçmen politikaları arasındaki bağlantının Afrikalı göçmenlerin karar alma süreçlerini etkilediğini söylemek mümkündür (Fait 2013, 26). Bu etki yalnızca transit ve işçi göçmen grubu için değil aynı zamanda doğrudan hedef ülke olarak Türkiye'yi tercih eden önemli bir Sahra Altı Afrikalı nitelikli personeli de kapsamaktadır (Brewer ve Yüksekler 2006, 57). Afrika ve Türkiye arasında geliştirilen siyasi, ticari ve insani politikalar bu bağın kurulmasında önemli rol oynamaktadır.

Türkiye'nin "Afrika'ya Açılma Politikası" ile 1998 yılını Afrika yılı olarak duyurmasının ardından Afrika ülkeleriyle tarım, inşaat ve savunma alanlarındaki gelişmeleri desteklemeyi taahhüt eden ekonomik ve siyasi ilişkiler geliştirilmeye başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte Sahra Altı Afrika ülkeleri ile Türkiye'nin ithalat ve ihracat kapasitesi artmaya başlamıştır. Aynı zamanda TİKA gibi kurumlar aracılığıyla kıta ülkeleriyle olan diplomatik iş birliği çalışmaları artırılmıştır. Devam eden süreçte Türkiye, Sahra Altı Afrika ülkeleriyle diplomatik ilişkilerini pozitif yönde seyretmiş, sekiz yeni büyükelçilik açarak diplomatik temsilcilik sayısını yirmiyeye çıkarmıştır. Bununla birlikte 2008 yılında dönemin Dış İşleri Bakanı Türkiye Afrika işbirliği zirvesinde kıtada 15 yeni büyükelçiliğin açılacağı haberini vermiştir. Aynı zamanda Türk Hava Yolları'nın Sahra Altı Afrika ülkelerine doğrudan uçuşlar yapması ve çift taraflı kısa süreli vize kolaylığının sağlanması ilişkileri pekiştiren etkenler olmuştur (Fait 2013, 27; Özkan ve Akgün 2010, 525). Bu gelişmeler itibariyle Türkiye'ye yönelen göç kıta ülkeleriyle kargo ticareti yapan Afrikalı girişimci iş insanlarının yatırım miktarını ve ticaret hacminin her geçen gün artmasına zemin hazırlamıştır.

Brezilya’da ve Mısır’da 2 sene kaldıktan sonra 2015 yılında İstanbul’a yerleşen Sierra Leoneli Amari Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında 2015 yılından beri uluslararası ticaret yapmaktadır. Aynı zamanda Aksaray’da Sierra Leone mutfağına özgü bir restoran işletmekte olan girişimci Türkiye’deki Sierra Leoneli göçmen topluluğunun başkanlığını yürütmektedir. 36 yaşındaki Amari Latin Amerika ve Kuzey Afrika tecrübesinden sonra Türkiye’ye yerleşme kararını şöyle anlatmaktadır:

“Mısır’da iki sene kaldım. Orada ticaretten ziyade eğitim için bulunmuştum. Arapça öğrendim ve Fransızcamı geliştirdim. Daha sonra Brezilya’ya giden tanıdıklarımla bir süre orada kaldım. Ancak Rio’da işler biraz zordu. ...Türkiye’de bulunup Afrika ülkeleriyle ticaret yapmak daha cazip geldi. Zaten Afrika’ya ulaşan mallar büyük ölçüde Türkiye’den temin ediliyor. Gelmeden önce daha önce internetten Türkiye’yi araştırdım ve ticaret yapmanın olanaklarını öğrendim. ...Burada hem işlerim yerinde hem de birçok vatandaşımın sorumluyum. Maddi durumu iyi olanlarla partnerlik kurduğum oluyor bazen onlarla birlikte yapıyorum bazen alan kiraliyorum. İş adamı olmak isteyen Sierra Leonelilerin de işlerine yardımcı oluyorum. ...Burada vergi levham var, işçi çalıştırıyorum ve faturalar ve ikametim benim adıma. Sonra iki oğlumu yanıma getirmeyi düşünüyorum. Burası onların eğitimi için en verimli yer. Afrika’da eğitim nitelikli değil, burayı ben Sierra Leone’den sonra ikinci evim olarak görüyorum en yakın zamanda yanıma alacağım.” (Amari, 1985, Sierra Leone, 2015)

Teknoloji, mobilya ve ambalaj sektörü başta olmak üzere birçok ihracat firması bünyesinde bulunduran bir ticaret merkezinde Türk bir ortağıyla ihracat yapan Sanah 2006 yılından beri İstanbul’da bulunmaktadır. İstanbul’daki en kalabalık Sahra Altı Afrika uluslarından birinin derneğinin de başkanlığını yürüten Sanah aynı zamanda 2008 yılında Türkiye’de yaptığı evlilik sonrasında vatandaşlık almıştır. İyi derecede dil bilgisi sayesinde Türkçe olarak gerçekleştirdiğimiz görüşmede ülkesinde ve Türkiye’de saygın bir iş adamı olan iki çocuk babası Sanah Türkiye’yi tercih etme durumunu şöyle anlatmaktadır:

“Ülkemde yerel bir iş adamı iken bürokraside etkin tanıdıklarım sayesinde devlet teşvikiyle Türkiye’ye yönelerek işlerimi büyüttüm. Burada güvenilir iş adamlarıyla çalışan vatandaşlarımın bağlantısının yardımı çok önemli. 2006’da ve bu tarihlerde Türkiye ve Afrika ilişkileri tekstil ihracatı için çok önemli tarihler oldu. Bu piyasaya erken girdiğimi söyleyebilirim. Doğru kişilerle planlı ve disiplinli çalışmak bir tüccarın yapacağı en doğru davranıştır. ...13 yıldır aynı ortakla çalışıyorum. Kendisi Türk, bu dostum sayesinde Türk bir hanımla evlendim.”

2000’li yılların başında futbolcu olarak İstanbul’a gelen Ganalı Jelani Türk bir kadınla evlilik yaparak vatandaşlık almıştır. İki çocuk babası olan Jelani eşi ile 2005’te kurmuş oldukları Gana Yardımlaşma Derneği bünyesinde Türkiye’ye gelen Afrikalı ebeveynlerin çocuklarına uzman psikolog ve pedagoglarla eğitim imkânı sunmaktadırlar. Afrika ülkelerinden futbolcu olma umuduyla İstanbul’a gelen gençlere antrenörlük ve menajerlik yapan Jelani aynı zamanda Gana ve Türkiye arasında tekstil ihracatı yaparak geçimini temin etmektedir. 2017 yılında 7 farklı Afrika ülkesinden göçmen ile birlikte kurmuş oldukları ACT (African Community in Turkey) derneğinin kurucu başkanlığını yürütmektedir. Öte yandan belagatiyle takdir toplayan Jelani Feriköy’de bulunan Pentakostal kilisesinin Pastörlüğünü yapmaktadır. Çok yönlü karakteri sayesinde Afrikalı göçmenler arasında oldukça saygın bir konuma sahip olan Jelani Türkiye’yi tercih etme sebebini şöyle ifade etmektedir:

“Doğu Avrupa ve Kuzey Afrika ülkelerinde profesyonel futbolculuk yaptım. Kariyerimin son yıllarında Türkiye’ye gelmeyi tercih ettim. Buradaki imkanların benim için elverişli olacağına karar vermiştim. Burada yaşayan tanıdıklarım ile yaptığım görüşmeler hem de burada tecrübe ettiğim hayat bu kararımın doğru olduğunu ispat etti. ...Uluslararası ticaret yapan bir şirkette eşimle tanıştım ve 2005’te aşk evliliği yaptım. O zaman Türkiye’de Gana konsoloslugu olmadığı için Gana’ya giderek evlendik. ...Türkiye’yi kendi vatanım olarak görüyorum. Türkiye’ye geldiğimden beri başka bir yerde yaşamayı düşünmedim. Burada Afrika’nın bütün ülkelerinden gelen dezavantajlı göçmenler var.

Onların hikayesi benim hikayem. Kendimden ayırmıyorum ve geldiğim tarihten beri elimden gelen her şeyi yapmaya çalışıyorum. Bunun başında onları motive etmek var. ...Ama yasal olarak herkes şansı değil. Büyük bir kısmının belgeleri yok. Düşük ücretlerle çalışıyorlar ve uzun süre çalışıyorlar. Günde 10 saat bazen 12-13 saat. ... Eşim ile birlikte Gana'ya gidip geliyoruz aynı zamanda kargo ticareti yapıyoruz. ...Türkiye benim ikinci vatanım. ... Türkiye Afrika'daki topluluklar için çok iyi çalışmalar yapıyor. Bunları takdir ediyoruz. Biz de buradaki Afrikalılar için aynı şeyi yapmaya çalışıyoruz ama biraz daha prosedürlerin düzenlemesine ihtiyaç var. ...Bu derneklerimizle futbol organizasyonları, yardım ve eğitim destekleri yapmaya çalışıyoruz.” (Jelani, Gana, 2004)

Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilere paralel olarak geliştirilen insani politikalar çeşitli STK ve yardım kuruluşlarının kıtadaki etkinliğini de artırmıştır. Buna bağlı olarak uluslararası kurumsallaşma süreçler hem Türkiye'den Afrika ülkelerine hem de Afrika ülkelerinden Türkiye'ye uzman personeller için istihdam alanı yaratmıştır. STK ve yardım kuruluşlarının kıtalar arası işbirliği neticesinde Sahra Altı Afrika ülkelerinden gelen nitelikli göçmenleri de hedef ülke olarak İstanbul'a gelen göçmenler kapsamında değerlendirebilmek mümkündür. 2011 yılında Türkiye merkezli bir insani yardım kuruluşun Burkina Faso'da başlatmış olduğu faaliyetler vesilesiyle İstanbul'a gelen Abdullah 7 yılı aşkın süredir bölge uzmanlığı pozisyonunda profesyonel STK çalışanı olarak çalışmaktadır.

“Türkiye'den gelen doktorlar ile bizim derneğimiz ortak bir faaliyet yürüttük. Bu kurum ile irtibatım devam etti. ...Burkina Faso'daki temsilcilik bana Türkiye'de bir pozisyon açıldığını anlattı. Yaptıkları görüşmeden sonra davet ettiler. Bu kurum sayesinde bölge uzmanı olarak projelerde çalışıyorum. Şimdi sadece Burkina Faso değil Mali, Nijer gibi başka bölgelerle de çalışmalar var. ...Sağlık en önemlisi bununla birlikte kurslar ve okul projeleri de var. Buradaki okullarda, üniversitelerde okumaya gelen öğrencilerimiz için de burs çalışması yapıyoruz. Kurumun çok önemli ve hayati çalışmaları var. ...Uzun yıllardır burada sigortalı olarak çalışıyorum. Türkçeyi de iyi derecede öğrendim. Tercüme ve resmi

yazışmaları yönetiyorum. ... İstanbul'da ve Konya'da üniversite öğrencisi olan Burkina Fasolu kardeşlerimle düzenli olarak görüşüyorum. Ülkemizde şartlar bildiğiniz gibi burası gibi iyi değil. Bu çocuklar da bizim yardımlarımızla Afrika'ya ve tabii ki Türkiye'ye faydalı olmanın peşinde." (Abdullah, 2011, Burkina Faso)

Sahra Altı Afrika ülkelerinden hedef ülke olarak Türkiye'ye yönelen göçmenlerin karar alma süreçlerin ucuz emek gücüne katılan göçmenlerden farklı olarak görece güçlü temeller üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. Göç öncesinde Türkiye'ye dair kapsamlı bilgi sahibi olduğu görülen bu göçmenler istihdam alanlarına enformel kanallardan ziyade formel yollarla dahil olmuşlardır. Aynı zamanda göçten önce ev sahibi ülkeye dair edinilen bilgilerin kurumsal düzeylerde olması bu sürecin rasyonel izahlarla desteklendiğini göstermektedir. Buna bağlı olarak ev sahibi ülkenin vatandaşlarıyla dolaysız olarak kurulan ilişkiler çalışma izni, oturma izni, vize süresi gibi göçmen olmaktan doğabilecek potansiyel engellerin minimize edilmesine yardımcı olmuştur. Buna bağlı olarak kentsel ilişki ağlarına ve kentin sunduğu kaynaklara erişimlerinin kapsamının genişlediği söylenebilir.

Görece erken tarihlerde şehir hayatına katılan göçmenlerin İstanbul hayatına dair tecrübeleri ve vatandaşlık haklarından yararlanabilmeleri anayasal teminat altına alınan dernekler kanununa bağlı olarak formel örgütlenmelerin kurulabilmesini de kolaylaştırabilmiştir. Öte yandan İstanbul'a bu göçmenlerin ev sahibi ülkedeki yasal konumları, sosyal ve hukuki haklardan yararlanabilmeleri itibarıyla, ait oldukları sosyal çevrelerdeki etkinliklerinin de artmasına katkıda bulunmuştur. Bu açıdan ev sahibi ülkede bulunan göçmenlerin konsolidasyonu, göçmen bireyler ve gruplar arasındaki bilgi akışları ve çeşitli dayanışma pratiklerinin kapsamı genişleyebilmiştir. Nitelikli personel olarak yahut girişimci olarak istihdam alanlarına katılan bu göçmenlerin etnik ilişkilerin yeniden üretilmesine zemin sağlayan kurumsal yapıların merkezinde durduğunu söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak göç öncesinde belirli hedefler dahilinde şehir hayatına

katılan göçmenler ekonomik açıdan avantajlı oldukları gibi göçmen gruplar arasında sahip oldukları sembolik sermayeleri itibarıyla da önemli bir noktada durmaktadırlar.

6.3. Yoksulluk ve Göçmenlik Halleri: Göçmenlere Özgü Toplanma Mekanları

Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin İstanbul'un çeşitli bölgelerinde inşa ettikleri formel veya enformel kurumları ve dükkanları göçmen grupların etnisite temelinde inşa ettikleri kamusal alanlar olarak ele almak mümkündür. Bu mekânlar göçmen grupların oluşturduğu kolektif stratejilerle çeşitli devingenlik kanallarının önünü açmaya yardımcı olabilmektedir. Lefebvre'e göre "bir grup, bir sınıf ya da sınıf fraksiyonu ancak bir mekân doğurarak (üreterek) "özne" haline gelebilir ve kabul görebilir" (2014, 413). Diğer bir deyişle, yeni alanların inşa edilmesi grup oluşum sürecinin doğasında var olan sosyal bir boyut olarak öne çıkmaktadır (Özdil 2008: 286). Grup olarak bir araya gelen bireylerin kendi alanlarını yaratma ihtiyacı bu alanlarda dayanışma pratiklerinin yeniden örülmesine zemin hazırlamaktadır. Bu alanlarda oluşan yeni tür sosyal ilişkiler kolektif örgütlenmeleri beraberinde getirerek Afrikalı göçmen bireyler arasında sosyalleşme pratiklerini ve grup oluşumu süreçlerini biçimlendirmektedir. Dolayısıyla, Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy, Aksaray gibi Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerde açılan formel yapıdaki derneklerinin yanı sıra kuaför, restoran, bakkal, kargo ofisi gibi mekanlar ticari mübadele alanları olmanın ötesinde kültürel kimliğin inşa edilmesi, hayatta kalma stratejileri ve topluluk örgütlenmeleri süreçlerine etkilerde bulunmaktadır.

Bu bölümde, göçmenlere özgü toplanma mekânları üzerinden Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin ev sahibi ülkede sosyal sermayeleri üretim, aktarım ve kullanım süreçleri, günlük yaşam rutinlerine katılma şekilleri, dayanışma ilişkileri, problem çözme mekanizmaları Tarlabası, Kurtuluş, Aksaray ve Feriköy bölgelerinin kentsel ilişki ağları içindeki konumu ekseninde keşfedilmeye çalışılacaktır.

6.3.1. Yeni Kamusal Alanlar Yaratmak

Tarlabaşı ve Kurtuluş gibi muhitlere sıkışmış dökümsüz Afrikalı göçmenler formel alanların dışında kalarak kentin sunduğu imkanların marjlarında kalmaktadır. Kent yoksulluğunun ve göçmen marjinalliğinin çetin koşullarının tecrübe edildiği bu alanlarda bulunan etnik dükkânlar birçok göçmen için yaşamsal önem taşımaktadır. Yasal ve toplumsal engeller sebebiyle kamusal alana erişim imkânları kısıtlı olan göçmenlerin kökene dayalı ilişki ağları etrafında inşa ettikleri toplanma mekânları kamusal alanın yeniden üretimi sürecine zemin hazırlamaktadır. Buna bağlı olarak, çöküntüleşmiş ve damgalanmış bir sosyo-mekansal alanda güvencesiz durumları itibariyle kırılgan yapıda olan göçmenler benzer sosyo-ekonomik arka plana sahip hemşerileriyle bu tür alanlarda kolektif stratejiler üretebilmekte ve sosyalleşme pratiklerini icra edebilmektedir.

Tıpkı konut alanlarının enformel mekanizmalarla idare edilmesi gibi Kurtuluş ve Tarlabaşı'nda göçmenler tarafından işletilen dükkanlar da vergi levhası olmaksızın gayri resmi bir zeminde varlık göstermektedir. Bu muhitte ikamet eden ve çevre muhitlerde enformel sektörlerde çalışan göçmenler gibi işletme sahiplerinin de çalışma izinlerinin olmaması göçmen işletmecilerin iş yeri açma ve çalıştırma ruhsatı olmadan faaliyet göstermelerine sebep olmaktadır.

Tarlabaşı'nda Ganalı göçmenlerin çalışma saatlerinin dışında kalan vakitlerini değerlendirmek için en sık kullandığın dükkanlardan biri Gana'dan 4 yıl önce kocası ile birlikte İstanbul'a gelen Mudiwa tarafından işletilmektedir. Uluslararası kargo işletmecileri vasıtasıyla Afrika'ya özgü gıda ürünleri ve kişisel bakım malzemelerini tedarik ederek başta Tarlabaşı'nın Ganalı sakinleri olmak üzere birçok muhitten ve etnik arka plandan Afrikalı göçmene hizmet sunmaktadır. Aynı zamanda Mudiwa'nın Afrika ülkelerinden tedarik ettiği ürünlerle yapmış olduğu fufu, banku, jollof rice gibi Gana mutfağına özgü yemekler Türk mutfağına aşina olmayan göçmenler için önemli bir yerde durmaktadır.

Bununla beraber Kurtuluş'ta Nijeryalı Sakine'nin işlettiği restoran Mudiwa'nın bakkal dükkanına benzer şekilde çok amaçlı bir toplanma mekanı olarak öne çıkmaktadır. Salgın hastalık sebebiyle eşini kaybettikten sonra erkek kardeşinin yardımıyla İstanbul'a yerleşen 52 yaşındaki Sakine 3 seneye yakın süredir Kurtuluş'ta ve çevre muhitlerde ikamet eden Nijeryalı göçmenlere hizmet vermektedir. Giyim ve takı malzemeleri gibi Afrika'dan ithal edilen ürünlerin satıldığı ve Nijerya mutfağından yemeklerin pişirildiği bu mekan aynı zamanda kuaför salonu olarak da işlev görmektedir.

Öte yandan fiziksel açıdan dar bir alana sahip olmasına karşın bu dükkânlar göçmenlerin sosyal çevre oluşumlarının izlenebileceği toplumsal bir uzamı meydana getirmektedir. Alışveriş yapmanın ya da bir şeyler yiyip içmenin mecburi olmadığı bu dükkânlarda toplanan göçmenler özellikle hafta sonları vakitlerinin büyük bir kısmını bu mekânlarda geçirmektedir. Bu durumu işletme sahibi Mudiwa şöyle ifade etmektedir:

“Burada kimse bir şey almak zorunda değil, gelen istediği gibi oturabilir. Zaten başka bir yere gidip oturacak parası mı var? Evinde kimse mutlu değil. ... Internet problem, rutubet problem, kalabalık problem.” (Mudiwa, 1985, Gana, 2015)

Metropol yaşamında küçük esnafın işletiminde olan bakkalların yerini kurumsal yapısı olan zincir marketlere bırakması karşılıklı güven ve teminata dayalı veresiye (borçlanma) ilişkilerini ortadan kaldırmaya başlamıştır. Bununla birlikte şehrin diğer bölgelerine göre Tarlabası'nda hala küçük esnaf tarafından işletilen bakkallar yerli sakinlere borçlanma kredisi tanırken Afrikalı göçmenlere aynı müsamahayı göstermekten imtina etmektedir. Bu durumu Tarlabası'nda bakkal dükkanı işleten yerli bir esnaf şöyle ifade etmektedir:

“Abi ben bunlara neden veresiye yapayım. Bu da garibanadır biliyom ama ben de garibanım. Zaten bunlar ödemiyor, parası yok zaten nasıl ödesin. Hem zaten sana bir şey söyleyeyim? Şimdi deftere yazsam yarın burada olacak mı nerden bileceğim. Hepsi de birbirine benziyor ha ben ayırt edemem.”

Kurtuluş ve Tarlabası'nda ikamet eden dökümansız göçmenlerin yasal ve sosyal haklardan mahrum olmalarının yanı sıra ev sahibi ülkenin kendine özgü enformel geçim ve borçlanma pratiklerinin de dışında kaldığını söylemek mümkündür. Bu sebeple yılın büyük bir çoğunluğunu işsiz olarak geçiren ve ekonomik açıdan kırılgan bir nüfus olan Afrikalılar için bu dükkanlar satın alınan malların ücretlerini daha sonra ödeyebilme imkanı vermektedir. Bu durumu işletme sahibi Nijeryalı Sakine şöyle ifade etmektedir:

“Ben yaşlı ve dul bir kadını. Kocam 4 yıl önce vefat etti. Hiç çocuğum olmadı ama yalnız kalmanın ve yoksul olmanın ne demek olduğunu biliyorum. Çok çile çektim. Hiç çocuğum olmadı ama biz hepimiz Afrikalıyız ve onlar benim çocuğum sayılır. Onlara bakmak zorundayım bu benim sorumluluğum. ...Büyük bir kısmı şimdilik parasız ama bu sorun değil. Paraları olduğunda öderler.” (Sakine, 1967, Nijerya, 2010)

Her iki işletmenin müdavimleri de bu mekanları alışveriş yapmanın ötesinde boş vakitleri değerlendirmek amacıyla kullanıyor olmalarını ev mekanının elverişsizliği ve sokağın problemlerinden uzaklaşma çabalarıyla ilişkilendirmektedir. Tarlabası'nda ikamet eden 31 yaşındaki Jengo bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Evi sadece uyumak için kullanabiliyorum. Biliyorsun, nem ve rutubet... Hasta ediyor. İşe gitmediğim zamanlarda evde durmak hapisneden farksız. Evimi daha önce gördün, o küçük yerde üç kişi kalıyoruz. Pencere yok, temiz hava yok. Bu şartlar altında orada oturamazsın (dinlenemezsin/vakit geçiremezsin). Para olmadığı için... Ve oturduğumuz yerde internet bağlantısı da yok. Burada Mudiwa bazen interneti kullanmamızı sağlıyor ve evdekileri arayabiliyorum.” (Jengo, 1988, Gana, 2015)

8 ay önce Nijerya'dan İstanbul'a gelerek Kurtuluş'a yerleşen İsmail ile Sakine'nin restoranında yapmış olduğum görüşmede sokakta maruz kaldığı ayrımcılıktan kaçış yeri gördüğü bu mekanı şöyle ifade etmektedir:

“Türkiye’deki insanların hepsinin ırkçı olduğunu söyleyemem ama biliyorsun etrafta kötü (niyetli) insanlar var. Sokaklarda, iş yerlerinde, her yerde var. sokakta yürürken çocuklar ve yetişkin adamlar arkamdan “şşt zenci! Gel buraya!” diye bağıyorlar. ... Yürümeyi seviyorum ama burada değil, Taksim buradan daha iyi ama orada da benzer insanlar var. Çok belaya da bulaşmak istemiyorum. ... Daha önce şiddete maruz kalmadım ama bir arkadaşım dövüldü. Çok kötü bir durum bu. Neden olduğunu (dahi) bilmiyoruz, düşünebiliyor musun? Her zamanki gibi “zenci buraya gel” demişler sonra da yüzüne bir yumruk yerleştirmişler. ... Tanrı’ya şükür burada (Sakine’nin dükkanında) rahatça oturabiliyoruz. Burası güzel bir mekan bir şey satın almak zorunda değilsin. Benim için başka bir yere gidip oturmak ve bir şeyler sipariş vermek (maddi olarak) imkansız.” (İsmael, 2000, Nijerya, 2019)

Bununla birlikte sosyal çevrelerin ve ağ örgütlenmelerinin inşa edilmesine zemin hazırlayan bu mekanlar istihdam ve konut alanlarına erişim açısından önemli bir yer tutmaktadır. Yasal ve sosyal imkansızlıklarla çevrelenen göçmenlerin inşa ettikleri bu gibi yeni alanlarda oluşturdukları sosyal çevreler kendine özgü geçim stratejilerini yaratmaktadır. Uzun işsizlik süreçleri sebebiyle kira yahut faturaları ödeyememesi halinde mülk sahibi veya hane sorumlusu tarafından konutlardan çıkarılması sonucunda evsiz kalan göçmenler geçici süreliğine bu dükkanlarda kalabilmektedir. 2 ay boyunca kirasını ödeyemediği için evden çıkarılan Nijeryalı Prince Sakine’nin dükkanının depo kısmında bulunan çekyatta birkaç hafta konaklamıştır. Kurtuluş ve Tarlabası’nda ikamet eden birçok göçmen gibi Sakine’nin dükkanı etrafında inşa olan sosyal çevrenin bir parçası olan Prince ücret ödemeksizin bu dükkanda kalış sürecini şöyle anlatmaktadır: “Eğer yabancıysan, eğer Afrikalıysan senin için en önemli şey ev sahibindir. Çünkü iyi bir ev sahibin varsa seni tolere eder. Ama kötüyse (işler değişir)... Yapacağı ilk şey polisi aramakla tehdit etmektir. (Bu durumda) Seni için pek fazla seçenek kalmaz. ... Ben ve ev arkadaşlarım evi terk etmek zorunda kaldık. Onlar Esenyurt’a gitti. Ben burada kaldım, Sakine benim için bir süreliğine burayı açtı. ...Ona ödeme yapamıyorum. Ama beni tanıyor, uzun zamandır buradayım.” (Prince, 1994, Nijerya, 2018)

Afrikalı göçmenlerin ekonomik açıdan dezavantajlı konumları ve maruz kaldıkları ten rengine dayalı ayrımcılıklar karşısında kökene dayalı ilişkilerle var olan bu mekânların grup olarak hayatta kalma pratiklerinin ve grup içi dayanışma kapasitesinin artmasına zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Yasal ve toplumsal konumları itibariyle marjinal konumundaki göçmenler bu mekânlar sayesinde çeşitli hayatta kalma stratejileri üretmektedirler. Ticari mübadele alanı olmanın ötesinde birçok işleve sahip olan bu mekânların müdavimi olan göçmenlerin iş ve konut piyasalarına erişim konusunda görece avantajlı konumda oldukları söylenebilir. Buna bağlı olarak bu mekânlar, Kurtuluş ve Tarlabası'nda konut alanlarının düzensizliğinden kaynaklanan mağduriyetler karşısında geçici çözümler üretebilmektedir. Son olarak, enformel sektörün düzensizliği itibariyle yılın belli bir kısmını işsiz ve buna bağlı olarak parasız olarak geçiren göçmenlerin güvene dayalı ilişkilerle geliştirmiş oldukları gerek kendi içlerinde gerekse de işletmeciler ile sağlamış oldukları borçlanma pratikleri üretilen geçim stratejilerine örnek verilebilir.

Sosyal konumları ve hukuki statüleri itibariyle kentsel kamusal alanın marjlarında kalan göçmenler için önemli bir sosyalleşme alanı olarak işlev gören bu mekanlar sayesinde var olan grup içi dayanışma ilişkileri dışsal baskılar karşı kolektif kimliği ve buna bağlı olarak kolektif stratejileri pekiştirmektedir. Dolayısıyla ev sahibi ülkenin dışlayıcı mekanizmaları karşısında bu mekânlar varlığın yeniden tesisi için bir çaba olarak ele alınabilir (Özdil 2008, 296). Bu açıdan göçmenlerin oluşturduğu bu kamusal alanlar merkezi bir öneme sahiptir.

6.3.2. Merkez Olarak Aksaray

Afrikalı göçmen topluluklarının formel ve enformel ekonomik ilişkilerinin biçimlendiği Aksaray bölgesi bir diğer önemli toplanma alanını olarak öne çıkar. Çeşitli otobüs hatları, metro, tramvay ve Marmaray gibi kitlesel ulaşım ağlarının kesişim noktasında bulunan bu bölge şehrin çeşitli alanlarında ikamet eden Afrikalı göçmenlerin en kolay erişim merkezlerinin başında gelir. Aynı zamanda Afrikalı göçmenlere ait kargo işletmelerinin mekânsal yoğunluğu, sokak satıcılarının ürünlerini temin ettiği bir bölge olması, günü

birlik iş olanaklarının fazlalığı ve semtteki emek-yoğun iş kollarının çeşitliliği bu bölgeyi Afrikalı göçmenler için önemli kılan noktalardır.

Aksaray bölgesinin, İstanbul gibi çok merkezli bir metropolde, ana ulaşım akslarının kesişiminde bulunuyor olması birçok göçmen grubun formel veya enformel hemşeri dernekleri olarak tanımlanabilecek kökene dayalı dayanışma oluşumları için elverişli bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Afrika kıtasından birçok farklı etnik çeşitliliğinin var olduğu bu “merkez”, göçmen gruplarının hemşeri dernekleri olarak tanımlanabilecek resmi ve resmi olmayan birçok kurumun faaliyet göstermek için bu alanları tercih etmesinin sebebini oluşturmaktadır.

Bu dernekler, Afrikalı göçmenlerin göç sonrasında dahil oldukları toplumun yasal ve toplumsal kısıtlayıcıları karşısında bir yandan yardımlaşma, dayanışma ve kolektif bilincin alanını genişletirken diğer yandan da köken toplumun örf, adet, gelenek, görenek gibi sosyal ve kültürel değerlerin de devamını sağlamaktadır. Erder’in belirttiği üzere göç süreci, büyük ölçüde kentsel kurumların da yetersizliği nedeniyle, kişilerin kendilerini kökenleriyle tanımladıkları, daha çok güvene ve dayanışmaya dayalı ve farklı toplumsal katmanlardan kişi ve grupları kapsayıcı hemşerilik türü, kent mekanında yeni ilişkilerin kurulup sürmesine uygun bir ortam yaratmaktadır (2015, 7-9). Diğer bir deyişle, farklı sosyal ve ekonomik düzeylerden göçmenlerin bir araya geldiği bu mekanlar kentte karşılaşılan fırsatlar ve sorunlar karşısında kolektif stratejilerin ve kolektif bilincin üretilmesi açısından önemli bir yerde durmaktadır.

Yenikapı Marmaray istasyonu ile Aksaray tramvay istasyonu arasında bulunan Amari’nin restoranı İstanbul’da ikamet eden Sierra Leoneli göçmen topluluğunun toplantılarını yapmak için kullandığı bir mekan olarak öne çıkar. Merkezi konumu itibarıyla Avcılar, Esenyurt, Sultangazi, Mecidiyeköy, Taksim ve Şişli olmak üzere şehrin bir çok ilçesinden göçmenin kolayca ulaşabildiği bu mekanın asıl işlevinin restoran olmasına karşın Sierra Leoneli göçmenler için dernek lokali olarak işlev görmektedir. Birçok Sahra Altı Afrikalı

göçmenden farklı olarak çalışma ve oturma izni olan Amari'nin 2015 yılından beri işlettiği 50 metre karelik bu dükkân vergi levhası olan yasal bir işletmedir. Stew, cassava leaves, jollof pilavı, egusi çorbası ve ginger beer gibi Sierra Leone mutfağına özgü yemeklerin satıldığı restoranda tıpkı Tarlabası'ndaki etnik dükkânlarda olduğu gibi müşteriler alışveriş yapmadan vakit geçirebilmektedir. Aynı zamanda bu alanda göçmenler internete erişebilmekte ve Avrupa'nın beş büyük liginde yayınlanan maçları ücretsiz olarak izleyebilmektedir.

Tarlabası'nda başlamış olduğum Türkçe derslerinin Amari'nin teklifi üzerine bu mekana taşınması sayesinde 6 aylık bir süre içinde toplamda yirmiye yakın Sierra Leoneli göçmen ile haftanın iki günü restoranda vakit geçirme şansını elde etmiş oldum. Hafta içi ve hafta sonu olmak üzere haftanın en az iki günü ziyaret ettiğim bu mekanda geçirdiğim uzun soluklu vakit boyunca bir yandan yoğun bir gözlem imkanı bulurken diğer yandan da Sierra Leone'nin en yaygın yerel dili olan Kriro'yu az da olsa öğrenme şansı edindim. Restoranın sahibi ve aynı zamanda Türkiye'deki Sierra Leoneli göçmenler arasındaki karizmatik bir konuma sahip olan Alfa ile kurduğumuz dostluk sayesinde hem mekanda kurulan sosyal çevre ve aidiyet ilişkilerini derinlemesine gözlemleme hem de İstanbul'da yerleşik olan diğer Afrikalı etnik örgütlenmelerin liderleriyle irtibatlanma imkanı bulmuş oldum.

Amari'nin ifade ettiğine göre İstanbul'da 500'e yakın Sierra Leoneli göçmen yaşamaktadır. Bu göçmenlerin tamamının demografik bilgilerinin ve iletişim bilgilerinin bilgisayarında kayıtlı olduğunu belirtmektedir. Topluluğun iki haftada bir Pazar günleri saat 19:00'dan sonra sorunlarını konuşmak üzere Amari'nin restoranında toplantı yapmaktadır. Amari, restoranının mekânsal konumu ve topluluk için önemini şöyle ifade etmektedir:

“Yaklaşık 400'ye yakın Sierra Leoneli göçmen İstanbul'da yaşıyor. Tam bir sayı şuan söyleyemem son gelenler ve gidenlerden sonra listeyi güncellemedim. Ama kim yeni gelirse zaten ilk işi buraya gelmek oluyor. Bunu çeşitli sebepleri var tabii ki ama en

önemlisi kendi yemeklerini yiyebileceği bir yer burası. ...İstanbul'un birçok yerinden buraya insan gelir. Tarlabası ve Sultangazi'den gelen var. Çünkü en çok Sierra Leoneli buralarda yaşıyor. Bunun dışında Fındıkzade, Avcılar, Zeytinburnu, Esenyurt, her yerde var. Neredeyse hepsi işçi, bazıları kargoda çalışıyor ama durumu iyi olanlar çok değil. ...Burası çok kolay bir yerde, nerede oturuyorsa otursun fark etmez kolayca gelebilir. Bir ya da iki araç kullanarak gelebilir. ...İki haftada bir Pazar günleri sizin Türkçe derslerinden sonra saat 19:00'da toplantı yapıyoruz. Sana dersleri Pazar günü yapmak daha iyi olur dememin sebebi bu. Çünkü hepsi atölyelerde çalışıyor ve Pazar günü tatil hem de bizim toplantıdan önce buraya geliyorlar. Yani en kalabalık olduğumuz gün Pazar günü. ...Bizim toplantılar genelde gürültülü geçer (gülerek). Çünkü her zaman bir problem var. Evde yaşanan sorunlar, bazen evdekiler kavga eder sorunu çözemez. Afrikalıların oturum izni yok o yüzden hastaneye gitmek çok büyük bir sorun. En çok gündem olan şeylerden biri de bu. Biri problem yaşarsa bu problemleri de birlikte çözmek zorundayız. Bazen iş yerinde sorunlar olur çalışır ama parasını alamaz. ...Bu sorunlarla ilgilenen bir tek ben değilim. Bir yönetici ekip var, başkan, başkan yardımcısı, sekreter, yönetim ekibimiz var. Seçimler demokratik olarak yapılıyor.” (Amari, 1985, Sierra Leone, 2015)

Ayda en az iki kez toplantı yapan Sierra Leoneli göçmenler açısından bu buluşmalar hayati bir öneme sahiptir. Büyük bir çoğunluğu ekonomik açıda dezavantajlı konumda olan göçmenlerin oturum ve çalışma izninin olmaması, karşılarında duran yasal bariyerler ve dil ve ırk farklılığı itibarıyla ev sahibi ülkenin toplumsal olanaklarından yoksun olmaları kökene dayalı ilişkilerle örülen bu mekanı önemli bir konuma taşımaktadır. Bu açıdan güven ilişkilerinin merkezde olduğu bir sosyal çevre içinde benzer sosyo-kültürel arka plana sahip göçmenlerin kent hayatı içinde kurmuş oldukları dayanışma ilişkileri grup içinde sosyal sermayeleri üretim, aktarım ve kullanım süreçleri ve problem çözme mekanizmalarının kapsamını belirlemektedir.

Göçmen grubun ekonomik açıdan dezavantajlı konumunda olması itibarıyla konut ve istihdam alanlarına erişim süreçleri ve bu alanlarda karşılaşılan problemlerin çözüm

süreçleri “Sierra Leone Community in Turkey 2017” ismiyle anılan derneğin en temel gündemlerinin başında gelmektedir. Derneğin hem merkezi konumu hem de İstanbul’da ikamet eden Sierra Leoneli göçmenlerin diğer göçmen gruplara kıyasla daha az olması yeni katılan göçmenler ile doğrudan temasa geçilebilmesini ve kayıt altına alınmasını kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan İstanbul’da ikamet eden Sierra Leoneli göçmenler bu topluluk vasıtasıyla konut alanlarına daha kolay erişebilmektedir. Göçmenlerin tamamına yakını göç etmeden önce İstanbul’daki tanıdıkları üzerinden göçmen topluluğu ile irtibata geçmekte ve bu doğrultuda kendileri için uygun konut alanlarına yerleştirilmektedir. Hane sorumluları ve göçmen birliğinin koordinasyonu ile devam eden süreç barınma, yaşama ve iş bulma süreçleri açısından merkezi bir öneme sahiptir. Sultangazi’de ikamet eden Masika bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Burada bir arkadaşım vardı, bana Türkiye’den bahsetti. Türkiye’de hayat nasıl olduğunda, iş fırsatlarından falan. Türkiye’nin çok ucuz olduğunu ve iş bulmanın kolay olduğunu söyledi ve eğer gelirim işi de kalacak yeri de ayarlayacağını söyledi. Ben de gelmeye karar verdim. Sultangazi’ye yerleştim çünkü bahsettiğim arkadaşım burada oturuyordu ve burada kolayca iş bulacağımı söyledi. Buraya geldim, beni havalimanından aldılar ve evime yerleştim. ...Kocam başka bir evde kalıyor. Biz evde 4 kadınız onlarsa 6 erkek. Birlikte kalmamıza izin verilmiyor, kural böyle.” (Masika, 1992, 2018)

Tarlabaşı ve Sultangazi’de ikamet eden Sierra Leoneli göçmenlerin hane içinde seçtikleri bir sorumlu kiranın ve faturaların ödemesinin takibini yapmaktadır. Ay sonunda gelen su, elektrik ve internet faturaları binada kalan toplam kişi sayısına ya da binadaki hane sayısına bölünerek bireylere düşen miktar hane sorumlusu tarafından toplanarak ve bina sorumlusuna ödenmektedir. Hane içinde mali işlerin idaresini yürüten sorumlu aynı zamanda dernek ile irtibatta olması göçmen grup içindeki koordinasyonu artırmaktadır. Buna bağlı olarak göçmenin bir evden başka bir eve taşınma, göçmenin haneden ayrılmasıyla yeni yer açılması, hanede kalan kişi sayısının fazla olması gibi durumlar

karşısında hane paylaşımı daha sağlıklı şekillerde paylaşılabilir. Bu durumun önemini Tarlabası'na yakın bir bölgede ikamet eden Isoba şöyle ifade etmektedir:

“Afrika’dan ve Sierra Leone’dan her zaman yeni insanlar geliyor. Çünkü burada veya Avrupa’da çalışmak ve yaşamak istiyorlar. Gelen insanları kalacağı evlere ulaştırmak önemli. Çünkü kimse cebinde parayla gelmiyor ve yeni gelen birisi için burası çok büyük şehir. Nerede kiralar ucuz, nerede iş imkânı var buraları bilmeden ev kiralaması çok zor. Birisi gelmeden önce zaten bizim haberimiz olur. Biz de tarihe göre ev ayarlamaya çalışırız. Herkes için böyle, benim için de böyle olmuştu, sonradan gelecek içinde öyle olacak. ...Bu yüzden evlerin bilgisi çok önemli zaten buradaki herkes birbirini tanıyor çok kalabalık değiliz. Hangi evde kim kalıyor, kaç kişi kalıyor, sorumlu kim hepsi bilinir. Biri “giderse”, ev değiştirirse, yeni eve taşınırsa ya da ev sahibiyle sorun yaşayıp evden çıkartılırsa bizim haberimiz oluyor. Herkes birbirine haber verebiliyor. ...Ev sorumlusu bu işleri idare eden kişi. Kira, fatura ve birde düzeni sağlamak. Sadece evdeki düzen değil hepimiz için bir düzen.” (Isoba, 1990, 2017)

Konut alanlarının paylaşılması ve idaresinin kolektif olarak paylaşılmasının yanı sıra Sierra Leoneli göçmenlerin istihdam alanlarına erişim süreçleri de büyük ölçüde bu mekânda kurulan ilişkiler sayesinde şekillenmektedir. Tarlabası’nda Mudiwa’nın ve Sakine’nin dükkanında Nijeryalı ve Ganalı göçmenlerin dahil oldukları sosyal çevreler vesilesiyle iş piyasalarına erişim imkanlarının arttığı gibi bu mekanda kurulan ilişkiler de benzer enformel alanlarda istihdam olanaklarını artırmaktadır. Buna bağlı olarak sosyal grup içinde sağlanan bilgi akışları ekonomik fırsatların kapsamını genişletmektedir. Sultangazi’de ikamet eden Rono birlik ile irtibatı fazla olan göçmenlerin bu fırsatlara daha kolay ulaşabilmesini şöyle değerlendirmektedir:

“Buraya Sultangazi’den gelmek biraz vakit alıyor ama burası Sierra Leonelilerin her zaman geldiği bir yer. Sadece Sultangazi’de kalırsan sadece orada yaşayanları tanırırsın. Sadece orada kalırsan sadece oradaki işlerden haberin olur. Buraya her semtten insan geliyor.

Yani bu da her semtteki işlerden ve ücretlerden haberin olacağı anlamına gelir. Aksaray, Fatih buralarda oturanlar da gelirler bir evin üyelerin diğer yerde yaşayan insanlara bilgi vermesi faydalı olur. Özellikle kargo işi yapmak isteyenler için buraya gelmek önemli. Çünkü piyasa burada ve kargo işi yapanlar da burada.” (Rono, 1992, Sierra Leone)

Büyük ölçüde hemşeri derneği vasfıyla önce çıkan restoran çeşitli sosyo-ekonomik statülere sahip Sierra Leoneli göçmenleri bir araya getirebilmesi itibariyle işçi olarak istihdam alanlarına katılan göçmenlerin dışında uluslararası ticaret yapan ve yapmayı hedefleyen girişimcilere de olanak yaratmaktadır. Dolayısıyla, dernek etrafında kurulan kültürel bağların ve sosyal sermaye alanın göçmenler arasındaki ekonomik sermaye alnını da genişlettiğini söylemek mümkündür. 2018 yılında İstanbul’a gelen Isha bir süre çeşitli semtlerde tekstil atölyelerinde çalıştıktan sonra başlangıç sermayesinin üzerine yapmış olduğu birikim ekleyerek uluslararası kargo ticareti yapmaya başlamıştır. Bu restoranda edindiği tecrübe ve diğer tüccar hemşerilerinin desteğiyle ticaretle atılan Sierra Leoneli Isha bu süreci şöyle anlatmaktadır:

“Atölyelerde çalışmak çok fazla para getirmez. Ama birçok kişi bu işleri yapmak zorunda çünkü kargo işi yapabilmek için en az 600-700 dolar başlangıç sermayesine ihtiyacın var. Fakat bu sermaye de yeterli değil. Ürünleri nereden alman gerekir, nasıl göndermen gerekir bunları da bilmelisin. ...Birkaç ay içinde bunu öğrenebilirsin, ürünler nereden alınır, nasıl gönderilir, hangi firma güvenilir, ödemeler nasıl yapılır, nelere dikkat etmen gerekir. Çünkü ticaret kolay değil. Önceden kalabalık bir evde yaşıyordum ama şimdi 3 kişiyle yaşıyorum. ...Topluluk (birlik) olmanın avantajı bu, kendi başıma öğrenemezdim, çok uzun sürerdi ve tek başıma cesaret edemezdim. Hem de tek başına ticaret yapmak için sermaye de bir sorun.” (Isha, Sierra Leone, 2018)

Farklı sosyo-ekonomik düzeyden göçmeni bir araya getiren hemşeri derneği, ekonomik ilişkilerin yanı sıra sosyal ve kültürel ilişkilerin de örüldüğü mekânsal bir izleği ortaya çıkarmaktadır. “Hemşerilik ilişkileri, bazı gruplar için, barınma, yaşama, iş bulma gibi

temel var oluş konularında önem taşıyan ilişkiler anlamını taşıırken, bazı gruplar açısından kente taşıdıkları kültürel özelliklerini koruma ve yaşatma anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, her hemşeri grubu için ve hatta aynı hemşeri grubu içindeki farklı katmanlar için bu ilişkilerin anlamı, işlevi, örüntüsü ve yoğunluğu farklı olabilmektedir” (Erder 2015, 245-246).

Aynı sosyal çevre içinde farklı ekonomik ve kültürel düzeyden göçmenlerin topluluğa attığı anlamın çeşitlilik gösterdiğini söylemek mümkündür. Akrabalık veya hemşerilik gibi ilişkilerin nitelikleri, anlamları ve işlevleri göçmenlerin hem kaynak ülkedeki hem de ev sahibi ülkedeki kültürel birikimlere, sosyal statülere ve kent hayatındaki tecrübelere göre farklılık gösterebilmektedir.

Hem uluslararası hem de kayıt dışı bir pazar yeri olarak Aksaray’ın mal ve insan akışının kesişimde yer alıyor olması etnik ilişkilerin bu alanda örgütlenmesini mümkün kılmaktadır. Merkezi konumu itibarıyla şehrin çeşitli bölgelerinde ikamet eden göçmenlerin kolayca ulaşım sağlayabildiği bu mekan, restoran olmanın ötesinde çok amaçlı bir lokal olarak işlev görmektedir. Buna bağlı olarak hemşeri dernekleri olarak ele alınabilecek bu mekân, göçmen grupların kendi arasında ve diğer göçmen gruplarla sosyal ve ekonomik sermayenin paylaşılması ve aktarılmasına zemin sağlamaktadır. Göçmen grup içinde konut ve istihdam alanlarına erişim açısından önemli bir yer tutan bu mekanda örülen ilişkiler, yeni gelen göçmenlerin konut alanlarına yerleştirilmesi, işsiz göçmenlerin emek yoğun sektörlerde işçi alımından haberdar edilmesi, göçmenlerin sermayelerini birleştirerek ticari partnerlik kurması gibi tüm bilgi akışlarının grup içinde dolaşıma girmesi çeşitli devingenlik kanallarını kullanma imkanı tanımaktadır.

Bununla birlikte kent hayatı içinde ulusal ve etnik kökene dayalı ilişkilerin yaratmış olduğu kolektif kimlik grup içinde sorun çözme mekanizmalarını işletmekte ve belli ölçülerde yaptırım kapasitesi meydana getirmektedir. Topluluk kimliği farklı sosyal, kültürel ve ekonomik arka plandan göçmenin algısına göre çeşitlilik arz etse de topluluğun

kendi içindeki demokratik seçimler ile gelen yönetici ekip, göçmen iradeler tarafından tanınmış bir mercii olarak, bu kapasiteyi idare edebilmektedir. Kökene dayalı ilişkilerle varlığını sürdüren bu mekanlar hemşeri olmanın işlevi ve türleri hakkında fikir edinmemize yardımcı olabilmektedir. Göç sonrasında yeni tanışılan toplumda, kültürel ve sosyal bağların yeniden kazanmış olduğu anlam köken olgusunun ağırlığını etkilemektedir. Bununla birlikte, göçmenlerin dahil oldukları kentlerde karşılaştıkları yerleşme, yaşama ve istihdam gibi zorluklar bu ilişkilerin sürdürülmesinde ve yerleşikleşmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

6.3.3. Çatı Dernek Olarak ACT

Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin dayanışma pratiklerinin ve kültürel kimliklerinin oluşumunun seyredilebileceği toplanma mekanları formel kurumlar üzerinden de biçimlenebilmektedir. Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde ikamet eden Sahra Altı Afrikalı ulusların bir anlamda çatı derneği olarak görülen African Community in Turkey önemli bir noktada durmaktadır.

2005 yılında kurulan ancak resmi hüviyetine 2017 yılında kavuşan derneğin 20 farklı Afrika ülkesinden üyesi bulunmaktadır. Derneğin kurucusu olan 7 kişi uzun süredir Türkiye'de yaşayan ve Türk vatandaşlığına sahip olan Afrika kökenli göçmenden oluşmaktadır. Nijerya, Senegal, Burkina Faso, Sierra Leone, Kamerun, Kongo ve Gana olmak üzere 7 farklı ülkeden görece erken tarihlerde Türkiye'ye yerleşen yönetici ekibin tamamının aynı zamanda Türk vatandaşlığı bulunmaktadır. Antrenör, uluslararası tüccar, iş adamı, müteahhit, akademisyen ve manken olmak üzere çeşitli nitelikli meslekler gruplarında kendi hesabına çalışan Afrikalıların kurmuş olduğu bu dernek göçmen gruplar arasında temsil gücü yüksek bir konumda bulunmaktadır.

Dernek başkanı Jelani'nin ifade ettiğine göre 2018 yılında oluşturdukları veride Türkiye'de eğitim gören Afrikalı öğrenciler hariç olmak üzere 52330 erkek ve 5444 kadın olmak üzere toplamda 57774 göçmen yaşamaktadır. Nijerya, Gambiya, Seyşeller, Gana, Burkina Faso,

Somali, Gabon, Kamerun, Sierra Leone, Zambiya, Gine, Fildişi Sahili, Senegal, Nijer, Kongo, Svaziland, Liberya, Kenya ve Togo olmak üzere neredeyse tüm Sahra Altı Afrika ülkelerinden gelen göçmenlere irtibat halindedirler. İstanbul'da ikamet eden göçmen grupların birlik başkanları ile yılda iki kez düzenli olarak toplantı yaparak göçmenlerin sorunlarını tartışmakta ve çeşitli sosyal faaliyetler düzenlemektedirler.

Bu faaliyetlerin başında 2005 yılından beri her yıl düzenlenen Türkiye Afrika Kupası gelmektedir. Bu organizasyonun başlangıcını dernek başkanı Jelani şöyle ifade etmektedir:

“Derneğin kurulması Türkiye’de bir Afrika Kupası organize etme fikriyle başladı. İstanbul’a geldiğimde Hacı Ahmet’te çok fazla Afrikalı futbolcu idman yapıyordu. O zamanlar Feriköy ya da başka büyük yerler yoktu, herkes oradaydı ve çok iyi futbolcular vardı. Burada tanıştığım bir Nijeryalı arkadaşım neden burada ulusal bir kupa yapmıyoruz dedi. Bu fikir aklımıza yattı ve kendi imkanlarımızla 6 ülkenin futbolcularıyla bir kupa düzenledik.”

Aynı zamanda derneğin genel sekteri olarak görev yapan Charles bu organizasyonun göçmeler ve ev sahibi ülkenin vatandaşları için önemini altını çizmektedir:

“Bu organizasyonun amacı Afrikalıları ve Türkleri bir araya getirmek. Böylece Afrikalılar ve Türkler arasında kardeşlik bağlarını güçlendirmek. Her sene bu kupa düzenleniyor, futbolcu olmak için gelenlere fırsat veriliyor. Kulüp bulup para kazanmak onlar için çok zor. Bu kupaya menajerleri davet ediyoruz. Bu organizasyon sayesinde her yıl 20’ye yakın kişi kulüp buluyor, bazıları Türkiye’de oynuyor bazıları Avrupa’ya gidiyor. Kulüp bulamayanlar kötü işlerde çalışmak zorunda kalıyor. Ya da Avrupa’ya geçmeye çalışıyorlar. Biz tutunmaları için çalışıyoruz.”

African Community of Turkey'nin çalışmaları yalnızca futbol organizasyonu değil aynı zamanda çeşitli yardım faaliyetlerini de kapsamaktadır. Dernek başkanı Jelani 2005'te başlayan Afrikalı diğer göçmen gruplarla ilişkisinin gelişimini şyle ifade etmektedir:

"Bu 15 yıldır devam ediyor. Bu sayede bize önemli bir sorumluluk da yükledi. Çünkü herkes bu çabayı memnuiyetle karşılamıştı ve takdir etmişti. Futbol Afrikalıları bir arada tutuyor böylece İstanbul'daki tüm Afrikalılarla tanışmaya başladık ve gün geçtikçe başka problemleri de çözmek için çalıştık. Benim ve Nijeryalıları derneğinin başkanının eşi Türk bu bize avantaj sağlıyor. Çünkü sorup öğrenebiliyoruz. Bizim temel amacımız Afrikalıları bir arada tutmak ve onların sorunlarını çözmek için destek sağlamak."

Bunula birlikte Feriköy'de bulunan dernek bünyesinde Türkiye'de karşılaşılan çeşitli kurumsal zorluklara karşı ücretsiz danışmanlık sağlanmaktadır. Erken tarihlerde kent hayatına dahil olan, Türk vatandaşı olması sebebiyle çeşitli yapısal engellere takılmayan ve kurmuş oldukları düzen itibarıyla görece ekonomik seviyesi yüksek olan dernek yöneticileri göçmenlerin hastane işlemleri başta olmak üzere g idaresinde randevu işlemleri, ticaret yapan göçmenler yasal mevzuat bilgilendirmesi, geri gönderme merkezlerindeki göçmenlerin durumu, ocuk göçmenlerin eğitimleri ve Türkiye'deki yasal haklarından haberdar edilmesi gibi çeşitli alanlarda bilgi ve tecrübelerini Afrikalı göçmenlerle paylaşmaktadırlar.

BÖLÜM 7

AFRİKALI GÖÇMENLERİN EKONOMİK KATILIMI

Neoliberal ekonomik sistemin 1970'lerden itibaren devletlerin uluslararası alandaki rolünü ve piyasa ekonomisi üzerindeki etkinliğini değiştirmeye başlamasına bağlı olarak toplumların sınıfsal yapıları, kentsel sistemleri, üretim sistemleri ve toplumsal örgütlenmeler önemli değişikliklere uğramıştır. Bu açıdan sosyal bilimlerde küreselleşme, ekonomi ve toplumsal dönüşümün boyutları üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu tartışmaların en önemli boyutlarından biri de göç ve enformel ekonominin ilişkisi, tanımı ve işlevidir.

Düzensiz emek göçü küreselleşmenin yarattığı ekonomik ve siyasal sarsıntıların kaçınılmaz sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar, küreselleşmeyi etkileyen çevreler, mal ve para akışlarının önündeki engelleri kaldırıp, insan hareketlerinin önüne geçmeye çabalasalar da, son dönemlerde meydana gelen siyasal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, nüfus hareketlerini kaçınılmaz olarak hızlandırmaktadır (Erder 2015, 78). Portes, düzensiz emek göçünün en önemli özelliklerinden birini göçmenlerin temel olarak emek gücünü piyasaya arz etmek üzere göç etmeleri olarak tanımlamaktadır (1978, 472). Dolayısıyla, aktörler büyüyen enformel sektör içinde sınıfsal konumlarına bağlı olarak çeşitli hayatta kalma stratejileri üretmektedir. Bununla beraber düzensiz göç hareketlerini, “sıradan insanların küreselleşmeye cevabı” olarak da yorumlamak mümkündür (Erder 2015, 79).

7.1. Emek Gücü

Kent hayatına katılan göçmen grupların büyük ölçüde ev sahibi ülkelerde düşük ücret aldıkları güvencesiz ve kötü çalışma koşullarının olduğu iş kollarında yoğunlaştıklarını söylemek mümkündür (Castles ve Miller 2003, 182). Enformel sektörlerdeki işlerin büyük çoğunluğu vasıf gerektirmeyen, terfi imkânı sunmayan ve sürekli olarak kendini tekrar eden bir çalışma biçimidir (Sassen 1998, 165). Yasal ve toplumsal konumları itibarıyla

formel istihdam alanlarının dışında kalan göçmenler güvencesi az ve düşük sosyal statülü işlerde çalışmaktadır (Castles ve Kosack 1973, 98-105).

Bu başlıkta, Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin enformel istihdam alanlarındaki konumu tartışılacaktır. İlk olarak Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin ucuz iş gücüne katılma katılama süreçleri; ikinci olarak göçmenlerin emek yoğun işlerdeki çalışma koşulları; son olarak ise kayıt dışı sektörde istihdam olan kadın göçmenlerin durumu incelenecektir.

7.1.1. İstihdam Alanlarına Dahil Olma Süreci

Ekonomik açıdan dezavantajlı olan Sahra Altı Afrikalı göçmenler çevre muhitlerde bulunan enformel istihdam alanlarına rahatça erişebilmek adına Tarlabası, Kurtuluş ve Aksaray gibi ucuz kira imkanlarının olduğu, kolektif yaşam biçimine uygun bölgelerde ikamet etmektedirler. Merkezi konumları itibariyle bu alanlar Zeytinburnu, Merter, Osmanbey, Şişhane gibi semtlerde yoğun olarak bulunan tekstil atölyeleri, imalathaneler ve inşaat alanlarına erişim açısından kolaylık sağlamaktadır. Şehir hayatına başlangıç sermayesi olmaksızın katılan göçmenler gündelik hayatını sürdürebilmek, birikim yapabilmek ve memleketine para gönderebilmek için bu sektörlere dahil olmaktadır.

Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin istihdam alanlarına katılma biçimleri tıpkı konut alanlarına katılma süreçlerinde olduğu gibi büyük ölçüde etnik ilişki ağları odağında şekillenmektedir. Göçmenlere özgü toplanma mekanları benzer sosyo-ekonomik arka plandan göçmeni bir araya getirmesi hasebiyle enformel istihdam alanlarında iş arayan göçmenler için bilgi akışlarını sağlar niteliktedir. Bu çevrelerle irtibatlanan göçmenlerin bilgi akışlarına erişim kapasitesinin fazla olması enformel alanlarda iş bulma olanaklarını artırmaktadır. Aynı zamanda göçmenlerin ev sahibi ülkede tecrübe etmiş olduğu çelişkiler ve zorluklar göçmen grupların kolektif kimliğini pekiştirmektedir. Göçmen gruplarının yoğunlaştığı çevrelerle irtibatlanan bireylerin bilgi akışlarına erişim kapasitesinin fazla olması enformel alanlarda iş bulma olanaklarını artırmaktadır.

Ganalı Mudiwa'nın bakkal dükkanının müdavimi olan Ayel burada tanışarak edindiği arkadaşı sayesinde Tarlabası'ndaki evine yakın bir konumda bulunan avize atölyesinde işe girebilmiştir. Kendisi gibi birçok müdavimin burada edinilen çevreler sayesinde geçici süreli de olsa çeşitli sektörlerde iş bulabilme şansının fazla olduğunu belirtmektedir:

“...Bugün olur, bu hafta olur, bu ay olur ama hiç belli olmuyor. Bir gün arayıp iş bitti diyorlar ya da bazen aramıyor gidip bakıyorsun atölye kapalı. Düzgün ve sabit bir iş bulmak zor ama boş kalmaktansa yaşamak için her zaman çalışmak gerekiyor. Burada böyle bir durum var, iş olduğu zaman, bazen kısa işlerde bazen uzun işlerde, herkes birbirine söylüyor. Burayı ziyaret etmek bizim için yararlı oluyor. Burası Ganalıların geldiği bir yer. ...Tekstil, inşaat, taşıma, avize birçok işten haberin oluyor. ...Kendi başıma her yeri çıkıp gezemem İstanbul bunun için çok büyük. ...Ama burada herkes iş olunca haber veriyor.” (Ayel, 1994, Gana, 2016)

Ayel'in bu ifadesinden hareketle, kökene dayalı ortaklaşmayla bir araya gelen göçmenlerin hukuki ve toplumsal konumları itibarıyla kentsel alandaki iş piyasalarına kentte var olabilmek adına akrabalık, hemşerilik gibi daha çok enformel ilişki kanallarını kullanarak, enformel iş piyasasına dahil olduklarını söylemek mümkündür (Erder 2013, 17-18).

Öte yandan görece eski tarihlerde İstanbul'a gelmiş göçmenler arasında işveren ile işçi arasında aracılık yapan kişilere rastlamak mümkündür. Çeşitli semtlerde bulunan atölye veya imalathane sahipleriyle kurdukları bağlar sayesinde işçi ihtiyacını temin edebilmektedirler. Bu durum güvencesiz ve teminatsız olarak emek-yoğun iş gücüne katılan göçmenler açısından maaşlarını vaktinde alabilme imkanı yaratırken işveren ve aracı açısından da enformel bir referans sisteminin işlemesine yardımcı olmaktadır. Sakine'nin restoranın müdavimi olan Micheal bu aracılığı yapan göçmenlerden biri olarak öne çıkar. Boş vaktinin büyük bir kısmını burada geçiren Micheal bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“İstanbul’un birçok semtinde atölye sahibi kişilerle tanışıyorum. Esenyurt, Sultangazi, Şişhane, Zeytinburnu, Merter. Her yerde bir tanıdığım var. Bu insanlar ustabaşı ya da atölyenin sahibi. Buralarda çok uzun süreler tanıştım. Onlara kendimi ispatladığımı söyleyebilirim. Kafalarında (benim için) bir soru hiçbir zaman olmaz. “Micheal yaparsa problem yok” böyle düşünürler. Bunu gösterebilmen için çalışkan olman gerekir ve sorumluluk sahibi olman gerekir. Ama ne yazık ki gençler böyle değil. Hepsi hem yan gelip yatmak hem de paraları ezmek istiyor. Bu benim tarzım değil. ...Patronlar beni arar ve Micheal bize 5 kişi lazım der ben de 5 kişiyi gönderirim ve bunun karşılığını alırım. Ama adamları rastgele seçmem. Bu benim tarzım değil. Ben tecrübeli bir adamım. Kendimi zor durumda bırakmam, kimin çalışıp kimin çalışmayacağını kestirmek benim için zor değildir. ...Benim payım benim payımdır. Aylık pay ya da tek seferlik pay, bu işe göre değişir. ...Bunu kesinlikle zorla yaptığımı kimse söylemez.”

İşçi ile işveren arasında komisyoncu olarak görev yapan “tecrübeli” göçmenin pozisyonu ilk bakışta istismara sebep oluyor gibi gözükse de göçmenler açısından teminat mekanizmasının işletiliyor olması hasebiyle tercih edilen bir durum olarak öne çıkmaktadır. 4 aya yakın süredir Şişhane’de bulunan bir imalathanede çalışan Benjamin, işçi ile işveren arasında aracılık yaparak para kazanan Micheal ile Sakine’nin dükkanında tanışarak iş bulduğunu ifade etmekte ve bu durum karşısında düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Atölyelerde, özellikle tekstil işinde maaşlar pek de iyi değil. Ve işler istikrarlı da değil. Bazen paranı da alamazsın. Bazen patron ‘gelecek ay’ der ama yine de vermez. Bazen 3 ay bedavadan çalışırsın ya da aylık 100-200 Türk lirasına çalıştırıp ertelerler. Yani başlangıçta anlaştığın parayı hiçbir zaman alamazsın. ... Ama bana kalırsa Micheal işini iyi yapıyor. Çünkü işe onun adıyla gittiğinde sana düzenli ödeme yaparlar. Bu daha kesin bir yol. ...Bana kalırsa patronların peşinden koşamam. Paramı onun (Micheal’in) üzerinden almayı tercih ederim. ‘Aylık 1000 lira anlaştık mı? Anlaştık.’ Hepsi bu kadar, sonra patron

sana maaşını ödeyecek mi, ödemeyecek mi, yarısını mı ödeyecek, hepsini mi ödeyecek diye düşünmezsin.” (Benjamin, 1993, Nijerya, 2018)

Bulundukları sosyal grupların dolaşımına giren bilgi akışını takip eden göçmenlerin iş fırsatlarına erişiminin kolaylaştığını söylemek mümkündür. Öte yandan kendi içinde kompleks bir güç ilişkisini de barındıran bu sermaye alanı, üretilen geçim stratejilerinin ve güven ilişkilerinin kendine özgü bir diğer boyutu olarak öne çıkar.

Öte yandan dökümsüz olmaları itibarıyla formel çalışma alanlarına erişimi olmayan göçmenler menşe ülkelerinde üniversite eğitimi almış olsalar dahi bu işlerde çalışmak durumundadır. Tarlabası ve Aksaray’da ikamet eden Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin eğitim düzeyine bakıldığında yalnızca 1 kişinin hiç okula gitmediği, 7 kişinin ilkokul, 34 kişinin lise mezunu olduğu görülmektedir. Bununla beraber üniversite eğitimi alan 13 görüşmecinin 3’ü eğitimini yarıda bırakarak göç ederken 10’u ise eğitimini tamamlamıştır.

Tablo 7.1. Tarlabası ve Aksaray’daki Afrikalı Göçmenlerin Eğitim Durumları

<i>Eğitim Durumu (Tarlabası ve Aksaray)</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Hiç Okula Gitmeyen</i>	1	%2
<i>İlkokul Mezunu</i>	7	%13
<i>Lise Mezunu</i>	34	%62
<i>Üniversite Terk</i>	3	%5
<i>Üniversite Mezunu</i>	10	%18
<i>Toplam</i>	55	%100

Nijerya’da üniversite eğitimini tamamladıktan sonra belli bir süre işsiz kalan ve ardından göç ederek Aksaray’a yerleşen Abel bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“2 seneye yakın süredir burada (Aksaray’da) yaşıyorum. Üniversiteyi bitirdikten sonra birkaç yıl işsiz kaldım. Okula giderken bazı işlerde çalışmışım bu işleri kastetmiyorum. Diplomamı aldığım alanda bir iş bulamamaktan bahsediyorum. ...Financial Management and Administration diploması statülü bir iş olabilir ama bu alanda iş bulmak için kontaklara ihtiyacın var. Buraya geldiğimde bu işi yapamayacağımın farkındaydım.

İngilizce ve Fransızca biliyorum ama burada çalışabilmek için Türkçe öğrenmem gerekir. Türkçe öğrenirsem oturum izni alıp belki çalışabilirim. Ama bu kulağa imkansız geliyor. ...Türkçe öğrenmek isterim ama şuan öğrenmeye vakit ayıramam.” (Abel, 1994, Nijerya, 2017)

Üniversite mezunu olan göçmenlerin memleketlerinde uzmanlaştıkları alanlarda meslek edinme ve para kazanma seçeneklerinin oldukça kısıtlı olduğunu belirten göçmenler göç sonrasında dahil oldukları ülkelerde de formel istihdam alanlarına erişememektedir. Gerek ev sahibi ülkenin yasal düzenlemeleri gerekse de göçmenlerin bu istihdam alanlarına ulaşabilmek için gereken devingenlik kanallarını kullanmaktaki noksanlığı göçmenleri kol gücüne dayalı işlere mecbur bırakmaktadır.

7.1.2. “Çabuk Çabuk”⁶ Çalışmanın Koşulları

Sahra Altı Afrikalı göçmenler yasal ve toplumsal konumları itibariyle formel istihdam alanlarının dışında kalmakta ve düzensiz, güvencesiz ve geleceksiz çalışma alanlarında yoğunlaşmaktadırlar. Göçmenlerin ait oldukları ailelerin mülksüz olması ve kentsel iş kolları için gerekli hüner ve mesleki tecrübeden yoksun oluşları gibi nitelikleri başlangıçta istihdamın enformel ve güvencesiz hali ile tanışmalarına kapı aralamaktadır. (Şen vd. 2016, 150).

Enformel sektörün düzensiz olmasından kaynaklı olarak çalışma saatlerindeki esneklik göçmenlerin emeğinin sömürülmesine ve ekstra ücret almaksızın fazladan çalıştırılmalarına neden olmaktadır. Tarlabası’nda ikamet eden Ganalı Issa bu düzensiz çalışma koşullarını şöyle ifade etmektedir:

⁶ İnşaat, atık toplama, temizlik, hamallık ve verilen çeşitli getir götür gibi vasıfsız günü birlik işlere Afrikalı göçmenler Türkçe ifadeyle “Çabuk, çabuk” ikilemesini kullanmaktadır (Şaul, 2013:104). Bununla beraber neredeyse tüm Afrikalıların kullanımında olan bu ikileme ücreti günün sonunda verilen işlerin yanı sıra görece uzun soluklu olan ve vasıf gerektirmeyen tüm enformel iş kollarını tanımlamak için de kullanılmaktadır.

“Bazı işler sabah çok erken başlar, mesela sabah 6:30’da işten olman gerekir. Bazen 8’de başlar. Bu çalıştığın yere ve orada ne yaptığına göre değişir. ...Günde 10 saat çalışıyorum. En zor işler tekstilde oluyor çünkü bazen atölye 24 saat açık oluyor ve günde 12 saat çalışman gerekiyor, hafta sonları da dahil. Çalıştığın yer eve uzaksa yol için de vakit harcaman gerekiyor. 24 saat çalışılan zamanlarda bazen gece de çalışmak zorunda kalıyorsun. ...Yalnızca Pazar günleri izinli olurum. Bazen Pazar günleri de çalıştığım oldu. Ama fazla saat çalışsam da hafta sonu çalışsam da hep aynı ücreti aldım.” (Issa, 1996, Gana, 2018)

Çalışma periyotlarının düzensiz olması da Afrikalı göçmenleri önemli ölçüde etkilemektedir. Aynı zamanda bu sektördeki yoğunluğun dönemsel açıdan farklılık göstermesi göçmenlerin geleceğe yönelik birikim yapabilmelerini büyük ölçüde kısıtlamaktadır. 27 yaşındaki Ugandalı Musa bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“İmalathanelerde çalışanlar en çok iş değiştiren kişiler olur. Orada yaptığın işin bir sonu vardır, bittiği zaman senin maaşın da kesilir. Sonra tekrar yeni bir iş bulman gerekir. Eğer şanslıysan yeni iş önceki iş bittikten sonra hemen başlar. Ama genelde işler böyle olmaz. ...Dört beş ay çalışırsın bazen iki üç ay çalışırsın sonra tekrar işsiz olursun. Tekrar iş bulana kadar biriktirdiğin parayı kullanman gerekir, kira, fatura, yemek... Bunları aksatırsan ev sahibi aynı gün kapını çalar.” (Musa, 1992, Uganda, 2017)

Enformel sektörün düzensiz yapısı ekonomik açıdan dezavantajlı göçmenlerin geçim stratejilerini belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Göçmenler istihdam olduğu süre boyunca çalışma saatleri ve günlerini tamamen işverenin inisiyatifine bağlı olarak, kendi iradesi dışında, organize edilmektedir. Aynı zamanda, önceden tanımlamış yahut sınırları çizilmiş bir mesai kavramının olmaması göçmenin uzun süre boyunca aralık vermeksizin çalışmasına neden olmaktadır. Bununla beraber sektörün doğası gereği belli dönemlerde yoğunluğun artıp belli dönemlerde azalması göçmenlerin birikim yapabilmelerini büyük ölçüde etkilemektedir. Göçmenlerin iş başı yaptıkları tarihten sonra ne zamana kadar

çalışacakları konusunda bilgisinin olmaması yapılan birikimlerin işsiz kalınan süre içinde tüketilmesine yol açmaktadır.

Enformel sektördeki düzensizlik göçmelerin sektör içinde hüner kazanmasına ve terfi imkânı elde etmesine büyük ölçüde engel olmaktadır. 2 seneye yakın süredir İstanbul’da yaşayan Samuel bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Allah’a şükür çok fazla işsiz kalmadım. Çok fazla iş değiştirdim ama işsiz geçirdiğim süre çok fazla olmadı. ... En çok çalıştığım iş tekstil atölyesi oldu. Deri, ayakkabı, inşaat, avize, hepsinde çalıştım. Tekstil işi ilk gittiğimde bana kolay bir iş gibi gözüküyordu. Kesme ya da dikme işi verdiler. Bu genelde bize verilen iştir. ... Bu işi kaç kişinin yaptığı iş yerine göre değişir. Bazen 7-8 kişi bazen 20’den fazla kişi aynı anda çalışır. İki sene içinde 5 kez tekstilde işe girdim. Hepsinde de kesme ya da dikme işi yaptım. Bir de “ustabaşı” olur seni denetler, kontrol eder. Senin kestiklerin başkasının masasına gider. Orada da bunları birleştirirler, ama birleştiren kişi olmak için tecrübeli olman gerekir. Bu kadar çok farklı iş değiştirmek ustabaşı olmana ya da birleştirme işte yükselmene engel oluyor. Zaten bize böyle bir şans vermek de istemiyorlar.” (Samuel, 1994, Senegal, 2017)

Bununla birlikte çalışma koşullarının daha stabil olduğu atölyelerde görece uzun süreler boyunca çalışan göçmenler için terfi edebilme imkanı ayrımcı uygulamalara takılabilmektedir. Uzun bir süredir tekstil atölyelerinde çalışan Senegalli Halil bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Onunla (16 yaşında yerli bir işçiyle) birlikte işe girdik. Aynı tarihte. Aynı yerde 8 ay çalıştım. O bir kez terfi yaptı. Ben ondan daha iyi çalışıyordum. Bunu sadece benden duyamazsın, oraya gitsek kendisi bile söyleyecektir. Ama patronlar güvenmiyor. Önemli işe beni koymak istemiyor, sadece kesmek veya dikmek ya da ütölemek. ... Benim yarın ortalıktan kaybolacağımı sanıyor. Peki 8 ay çalıştım kayboldum mu? Hayır. Başka bir yere gitsem orada da aynı şey 8 ay sürecektir. Maalesef evet.” (Halil, 1995, Senegal, 2018)

Göçmen gruplar her ne kadar yerli nüfus ile aynı işi yapıyor olsalar da önlerinde bir takım yapısal engeller bulunmaktadır. Castles ve Kosack'a göre göçmen işçilerin sosyal konumları üretim ilişkileri içindeki yerlerine göre belirlenmelidir. Onlara göre göçmen işçiler, yaptıkları işe göre yerli işgücüyle birlikte sınıflandırılmalıdır (1973, 477). Öte yandan Rex ve Tomlinson'a göre göçmenler ev sahibi ülkenin vatandaşlarının dışında bir kategoride değerlendirilmelidir. Göçmen gruplar, konut ve istihdam piyasalarındaki farklı konumları ve geçmiş tecrübeleri yerli iş gücünden tamamen ayrı bir konumdur. Göçmen grupların ev sahibi ülkenin dominant etnisitesinden farklı bir kökene sahip olmaları, konut ve istidam piyasalarındaki düşük konumları ve bu toplumla birlikte ele alınmaya fırsat bulunamayan sınıf altı bir sosyal tabakadır (1979, 276). Köksal'a göre göçmen işçiler çoğunlukla kendileriyle aynı işi icra eden yerli işçilerden daha düşük ücret kazanmaktadır. Bu durum aralarında öznel bir ayrımın meydana gelmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden yerli işçiler ile göçmen işçiler aynı sosyal sınıf içinde iki ayrı katmanı oluşturmaktadır (Köksal 1986, 21).

Göçmen işçiler genellikle düşük ücretleri kabul etmeleri itibariyle işverenler tarafından tercih edilmektedir. Çalışma koşullarını ve aylık kazancını değerlendiren Emile bu mecburiyeti şöyle ifade etmektedir:

“Benim çalıştığım yerde (ayakkabı atölyesi) Afgan, Suriyeli, Türk herkes var. Türkler bizden daha çok para alıyor. Benden daha az çalışsa bile daha çok para alıyor. Patron gidince hemen konuşmaya başlıyor, işi geciktiriyor ama benden daha fazla maaş alıyor. Ben 1200 lira için çalışıyorum. Türkler en az 2000 lira alıyor, bazen 2500 lira alıyor. ...Ama ben mecburum, çalışmak zorundayım. Aramızdaki fark benim kiramdan daha fazla. Bana 1000 lira verse de çalışmak zorundayım. Evdeki herkes her zaman çalışmıyor, kira geliyor, fatura geliyor. Ülkemdeki aileme para göndermem gerekiyor.” (Emile, 1993, Senegal, 2017)

Tablo 7.2. Afrikalı Göçmenlerin Aylık Kazancı

<i>Aylık Kazanç</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
-750	2	%3
750-999	13	%20
1000-1199	30	%45
1200-1499	10	%15
1500-2000	11	%17
<i>Toplam</i>	66	%100

Düzensiz göçmenlerin ev sahibi ülkenin formel mekanizmalarından soyutlanmış olması iş verenler tarafından kolayca mağdur edilebilmelerinin önünü açmaktadır. Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin istihdam edildiği sektörlerde en çok karşılaştıkları sorunlardan bir diğeri de maaşlarının vaktinde ödenmemesi ya da hiç ödenmemesidir. Tarlabası'nda Sierra Leoneli 6 erkek göçmenin yaşadığı bir hanede yapmış olduğum görüşmede hane üyelerinin İstanbul'a ilk geldikleri dönem 4 ay boyunca çalıştıkları işten para alamadan çıkarıldıklarını öğrendim. Hane üyesi Simba bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"Her ay maaş almamız gerektiğinde "sonra vereceğim, sonra, sonra" diyerek erteledi. Bazen ücretin yarısını verdi bazen sadece yol parasını verdi. Çalıştığımız iş bittiğinde kapısına gittik, bizi birkaç hafta oyaladı. Dört ay boyunca bize sadece bir ayın parasını verdi. Bunu da bir kerede değil birkaç kez sadece biz ısrar ettiğimizde verdi. ...Bizi polisi aramakla tehdit etti. Polisle başımız belaya girsin istemeyiz, bu hepimiz için kötü olur. Neden? Çünkü biz onu şikayet edemeyiz, paramızı alan o. Ama polis gelirse haksız olan benim." (Simba, 1995, Sierra Leone, 2017)

Hanenin bir başka üyesi Kamau haftalık yahut aylık periyotlarla yapılması gereken ödemelerin aksaması halinde işe başlamadan önce anlaşılan ücretin hiçbir zaman ödenmediğini belirtmektedir:

"Genellikle aylık kaç para kazanacağını (işe girerken) söylemezler. 'Senin durumuna bağlı' derler. Bunun beni (daha çok çalışmak için) motive edeceğini düşünüyor galiba, bilmiyorum. Ama bu işlerin geleneği bu. Ay sonunda sana ödeme yapar. Yani şanslıysan

her ayın aynı günü ödemeni alırsın ama bu değişebilir. Bazen birkaç gün geç alırsın. ...Yaptığın iş aynı, çalıştığın saat aynı ama maaş değişebilir. Neden olduğunu anlamıyorum ama ilk anlaştığın parayı hiçbir zaman doğru düzdün alamazsın.” (Kamau, 1990, Sierra Leone, 2017)

Dökümsüz olmaları itibariyle güvenceleri bulunmayan göçmenler sosyal hakların dışında kalmaları dolayısıyla emek sektöründeki en kırılgan gruplar olarak öne çıkar. İşverenler tarafından kolayca tehdit edilebilen bu grup sosyal hakların dışında kaldıkları için iş kazası, meslek hastalığı yahut işten çıkarılma durumlarında ev sahibi ülkenin formel kurumlarından istifade edememektedir. Enformel istihdam alanlarında genellikle dökümsüz göçmenlerin istihdam edilmesinin temel nedeni işverenlerin vergi ve sosyal güvence masraflarından kaçınarak ekonomik açıdan avantaj sağladıklarını düşünmesidir (Kreen ve Haidinger 2008, 37).

Tablo 7.3. İlçelere Göre Afrikalı Göçmenlerin Çalışma İzni Durumları

<i>Çalışma İzni</i>	<i>Tarlabası</i>	<i>Aksaray</i>	<i>Kurtuluş</i>	<i>Toplam</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Var</i>	2	1	1	4	%6
<i>Yok</i>	37	15	10	62	%94
<i>Toplam</i>	39	16	11	66	%100

Tarlabası, Aksaray ve Kurtuluş semtlerinde görüşülen 66 göçmenin yalnızca 4’ü çalışma iznine sahip olduklarını beyan ederken kalan 62’si daha önce çalışma izni almadıklarını ifade etmiştir. Göçmenlerin çok büyük bir çoğunluğu çalışma izni olmaksızın enformel iş kollarında istihdam edilmektedir.

Göçmenlerin sigortasız koşullarda uzun süreli ve ağır işlerde çalışmaları çeşitli meslek hastalıklarına ve deformasyonlara neden olmaktadır. Önceki bölümde bahsedilen, Koca Mustafa Paşa semtinde bulunan bir atölyede haftada yedi gün boyunca düğme atölyesinde pres makinasında çalışan Tibor’un durumunu örnek olarak verilebilir.

“Çalışmaktan başka seçenek yok. Acı hissettiğimde bile işe gitmek zorundaydım. İş bulmak zaten çok zor. Durumumu görüyorsun. Bu tek bir günde bu hale gelmedi. Yürüyemez hale gelmeden üç dört hafta önce (acıyı) hissediyordum. Burası ve burası (topuğunu ve kaval kemiğini göstererek) çok şiddetli ağrıyordu. İşteki son haftamda gerçekten canımı yakıyordu. ...Bir gece acıdan uyuyamadım ve sabaha karşı uyuyakaldım. Uyandığımda bacaklarımın yürüyecek gücü yoktu. Onlara ne söyleyebilirim? Oturum iznim var ama hastaneye gidecek param yok.” (Tibor, 1993, Nijerya, 2017)

Bu çalışma koşulları sebebiyle ayakları ödem toplayan ve yürüme güçlüğü çeken Nijeryalı göçmen yasal konumu itibariyle sosyal hakların dışında kaldığı için herhangi bir hak talebinde bulunamadığı gibi kendi imkânları dâhilinde hastane hizmetlerinden faydalanamamıştır.

7.1.3. Göçün Feminizasyonu

Castles ve Miller güncel küresel göçün karmaşık yapısını izah etmeye çalıştıkları Göçler Çağı kitabında göç hareketlerinin eğilimlerini beş başlık altında tanımlamışlardır. Bu eğilimler göçün küreselleşmesi, ivme kazanması, farklılaşması, feminizasyonu ve politikleşmesi olarak sıralanmaktadır (2003, 11-12). Geçmişte erkeklere özgü bir hareket olarak değerlendirilen göç olgusunda kadınlar genellikle aile birleşimi bağlamında ele alınmaktaydı. Ancak 1960'lerden sonra kadın işçilerin göç sürecinde oynadığı rolün önemi giderek artmaya başlamıştır (2003, 37-38).

Bu tartışmaya Türkiye'deki Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin ekonomik alanlara katılımı bağlamında bakıldığında kayıt dışı işlerde istihdam edilen göçmen kadınların sayısının giderek görünürlük kazandığını söylemek mümkündür. Göçmen kadınlar cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddete maruz kalmaları itibariyle düzensiz göç hareketleri içinde en kırılgan grup olarak öne çıkar.

Cinsiyete dayalı eşitsizlikler genellikle sınıf, ırk ve etnik köken temelli eşitsizliklerle birleşmekte veya kesişmektedir (Bastia 2014, 337). Bu açıdan göçmen kadın emeğine

kesişimsel bir perspektiften bakmak birden fazla baskı mekanizmasının var ettiği kırılğanlıkları keşfetmek açısından kullanışlı bir zemin sağlamaktadır. Enformel işlerde çalışan yerliler ile göçmenlerin aynı sosyal sınıf içindeki farklı katmanlar olarak nitelendirildiği gibi (Rex ve Tomlinson 1979, 276) kadın göçmenleri de bu katmanlaşmanın içinde bir diğer boyut olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu ayrışmanın ilk ve en önemli boyutu aynı işi yapmalarına karşın göçmen kadın emeği ile göçmen erkek emeğinin ücretlendirilmesi konusundaki eşitsizliktir. Emek yoğun iş kollarında çalışan Sahra Altı Afrikalı kadın göçmenler erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle çalıştıklarını belirtmektedir. Ganalı kadın göçmen Ekuwa bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Atölyeler iyi para kazandırmıyor. Erkekler için de kadınlar için de. Ama sana bir şey söyleyeyim, biz de erkeklerle aynı işi yapıyoruz. Ama bize daha az ödeme yapılıyor. Tezgahın başında sürekli aynı işi tekrar etmek için yetenekli olmana gerek yok. ... Avrupa’ya gitmek istiyorum ama (finansal olarak) bunun için yeterli değilim. Erkekler bizden daha şanslı çünkü daha çok kazanıyorlar.” (Ekuwa, 1995, Gana, 2018)

Önceki bölümlerde tartışıldığı üzere göçmenlerin ikamet alanlarının tekinsizliği kadın göçmenleri ev içi mekânlara veya restoran, bakkal, kilise, dernek gibi göçmenlere özgü toplanma alanlarına hapsedmektedir. Bununla beraber kadın göçmenlerinin kentsel ağlar içinde mobilizasyonu ve yeni iş fırsatlarına erişim imkânlarının önemli ölçülerde kısıtlandığını söylemek mümkündür. Bu durumu Gambiyalı Ellen şöyle anlatmaktadır:

“Burada bir arkadaşım vardı, bana Türkiye’den bahsetti. Türkiye’nin ucuz olduğunu ve iş bulmanın kolay olduğu söyledi ama geldiğimde gerçek bir hayal kırıklığı yaşadım. Bu arkadaşım Tarlabası’nda oturuyordu ve iş bulmanın kolay olduğunu söylemişti ama hiç de kolay olmadı. İstanbul’u bilmiyorum, çok büyük bir şehir ve etraftaki insanlar mide bulandırıcı. Bu yüzden de çıkıp iş arayacak yetide değilim. [Dışarıda] Bana ne olacağını

kestiremiyorum. Etrafı gezip atölyelerde iş aramaya kalksam kaybolurum. Bunun için cesaretim yok.” (Ellen, 1997, Gambiya, 2018)

Bunula birlikte göçmen kadınların istihdam alanlarına katılma süreçleri erkek göçmenlere göre bir takım farklılıklar içermektedir. Kadın göçmenlerin atölye ve imalathane gibi vasıf gerektirmeyen sektörlere ulaşımı genellikle erkek göçmenler aracılığıyla sağlanmaktadır. Aynı zamanda erkek göçmenlerin aracılık ettiği iş bulma sürecinde kadın göçmenlerin ödemelerinden komisyon alınması da söz konusu olabilmektedir. Göçmen kadınların iş bulmasına “yardımcı” olan göçmen haftalık yahut aylık ödemeleri işverenden toplu olarak almakta ve sonrasında aracılık ettiği göçmenlere paylaştırmaktadır. Korona virüs döneminde Sultangazi’de kayıt dışı bir şekilde maske imal eden bir atölyede iş bulan Ugandalı kadın göçmen Abbo bu durumu şöyle aktarmaktadır:

“Burada tek sevmediğim şey maaşlar çünkü dolara çevirdiğinde çok küçük bir miktar ediyor. Bize aylık 1000 lira ödüyorlar, bize işi bulan adamın komisyonu dahil. Uganda’daki oğluma bakmak zorundayım. Onun okula gitmesini ve diğer ihtiyaçlarını karşılamalıyım, işsiz olursam bunu sağlayamam. ...Ödeme günü geldiğinde patron maaşlarımızı bize işi bulan adama verir. O da bizim maaşlarımızı öder. Ve her kişiden 50 lira alır. ... Onu sorgulayamam çünkü bana tekrar yardım etmez. Kendi başıma iş bulacak kapasitede değilim. ...Tek seçeneğim çok çalışarak durumunu değiştirmek. Çalışmak istiyorum, 500 lira karşılığında bile olsa. Paramın yarısı (aracı tarafından) alınsa bile...” (Abbo, 1992, Uganda, 2018)

Öte yandan Sahra Altı Afrikalı kadın göçmenler cinsel olarak da istismara maruz kalmaktadır. Bu istismarın biçimleri sözlü olabildiği gibi fiziksel olarak da görülebilmektedir. Nany Afrikalı göçmen kadınların çalışma alanlarında maruz kaldığı negatif tecrübeyi şöyle aktarmaktadır:

“Şunu kesinlikle söyleyebilirim ki çalışan her siyahi kadın kesinlikle istismar edilmiştir. Sadece dokunmaktan bahsetmiyorum. Çalıştığın yerdeki erkekler her zaman senin

hakkında konuşur durur. Anlamak için Türkçe'ye ihtiyacım yok. Benim arkam hakkında konuştuklarını aralarındaki kahkahalardan ve bakışlarından kolayca anlayabiliyorum. Ama kime şikayet edebilirim? Şikayet etsem de kim çözüm bulabilir? Tualete gittiğinde erkekler bundan cesaret alır çünkü orada yalnız olacağını bilir ve arkandan gelir. Ne için olduğunu anladın mı?"

BÖLÜM 8

SONUÇ

Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin yoğun olarak ikamet ettiği alanlar ilk bakışta benzer gibi gözükse de etnik bağlar, akrabalık ilişkileri, medeni durum, cinsiyet, meslek, kalma süresi, yasal durum, aylık gelir gibi çeşitli değişkenlere bağlı olarak sosyal ve ekonomik sermayelerin birikimi veya aktarımı aracılığıyla kendi içinde farklılaşmalar barındırmaktadır. Afrikalı göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı ve birbirine çok yakın mesafede bulunan Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy ve Aksaray bölgeleri çeşitli göçmenlik ve yoksulluk tecrübelerinin karmaşık biçimlerinin gözlemlenebileceği çok katmanlı bir mekânsal uzam olarak karşımızda durur.

Metropolün merkezinde olmasına rağmen göçmenler açısından yoksunluk bölgesi olarak öne çıkan Tarlabası semti, hiç şüphesiz, kent yoksulluğunun ve göçmenlik hallerinin çeşitli veçhelerinin gözlemlenebileceği bir toplumsal çerçeve sunar. Bu çerçeve yalnızca Türkiye'nin iç göç hareketliliğinden doğan dezavantajlı grupları değil aynı zamanda Sahra Altı Afrika'dan birçok göçmen grubu barındırması hasebiyle de küresel ölçekte kuzey-güney diyagonalinde iktisadi eşitsizliklerin iç içe geçtiği bir tabloyu resmeder. Sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerden yoksun göçmenler için bu yaşam alanları şehir hayatında ilk tutunma mekânları olarak öne çıkar. Farklı etnik arka plandan birçok Afrikalı göçmen için ilk durak niteliği taşıyan bu semt İstanbul'da dikiş tutturabilmenin, güç hayat şartlarıyla başa çıkabilmenin ve çeşitli hayatta kalma stratejilerinin tecrübe edildiği bir alandır. Bu bölgenin, en genel anlamıyla, ucuz kira imkânları, şehrin diğer muhitlerine göre bekâr göçmen yerleşkelerine açık olması, enformel istihdam alanlarına olan mekânsal yakınlığı yasal ve toplumsal konumları görece düşük olan Afrikalı göçmenlerin yer seçimleri açısından belirleyici faktörlerdir.

Feriköy bölgesinde ikamet eden göçmenlerin barınma koşulları ekolojik bakımsızlığın hakim olduğu, beslenme ve temizlik gibi temel insani ihtiyaçların asgari düzeyde idare edildiği Tarlabası semtlerinden çeşitli açılardan farklılaşır. Feriköy, konut kira ücretlerinin daha yüksek olduğu ve buna bağlı olarak büyük ölçüde kolektif bekâr yerleşimlere kapalı bir alandır. Feriköy bölgesinde ikamet eden göçmenler genellikle aile birleşimi yoluyla memleketlerindeki eşlerini ve çocuklarını Türkiye'ye getiren yahut burada evlilik yaparak aile kuran göçmenlerden oluşmaktadır. Aynı zamanda bu semte ulaşım ve erişilebilirliğinin kolay olması çeşitli sektörlerde kendi hesabına çalışan Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin tercih ettiği bir mekân olarak da öne çıkar. Bu semtte ikamet eden göçmenler çalışma ve oturma izni veya çifte vatandaşlıkları olmaları itibarıyla yasal ve toplumsal konumu yüksek olan göçmenlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik ve sosyal sermayelerin aktarımının görece daha devingen olduğu göçmenler bu semtte yoğunlaşmaktadır.

Mekansal olarak Tarlabası ve Feriköy semtlerinin arasında bulunan Kurtuluş'un her iki semte de benzer özellikleri bulunmaktadır. Kurtuluş'ta Tarlabası'ndan farklı olarak kadın göçmen nüfusunun fazlalığı dikkat çekmektedir. İstanbul'un içinde marjinalleşmiş ve izole olmuş Tarlabası, içinde yaşayan Afrikalı göçmen bireyleri de aynı süreçlere maruz bırakarak göçmen marjinalliğini yeniden üretmektedir. Buna bağlı olarak "erkek mekânı" olarak öne çıkan muhit kadın göçmenlerin tutunabilmesini güçleştirmektedir. Bununla birlikte bekarhanelerin yanı sıra Feriköy'e benzer şekilde aile yerleşimleri de bulunmaktadır. Semtin göçmen sakinleri büyük oranda enformel istihdam alanlarında yoğunlaşmış olsa da kendi hesabına çalışan işletmecilerin sayısı da kayda değer bir orana sahiptir.

Afrikalı göçmen topluluklarının formal ve enformal ekonomik ilişkilerinin biçimlendiği Aksaray bölgesi de bir diğer önemli toplanma alanını oluşturmaktadır. Bölgenin tıpkı Tarlabası gibi konut yapısının çözülmüş olması ve buna bağlı olarak iş hanlarının yoğunluğu ve ucuz pansiyon sayısının fazlalığı gibi etkenler göçmenlerin Aksaray

bölgesini tercih etmesinin sebeplerini oluşturmaktadır. Öte yandan Afrikalı göçmenlere ait kargo işletmelerinin bölgedeki mekânsal yoğunluğu, sokak satıcılarının ürünlerini temin ettiği bir bölge olması, günü birlik iş olanaklarının fazlalığı ve semtteki emek-yoğun iş kollarının çeşitliliği bu bölgeyi önemli kılan noktalardır. Dolayısıyla farklı sosyoekonomik düzeyden tüm Afrikalı etnik unsurları bir araya getiren Aksaray bölgesi ekonomik mübadelelerin yanı sıra sosyal ilişkilerin de örüldüğü mekânsal bir izleği ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir deyişle, çeşitli Afrikalı ulusların faaliyet gösterdiği, hem uluslararası hem de kayıt dışı bir pazar yeri olarak Aksaray'ın mal ve insan akışının kesişimde yer alıyor olması etnik ilişkilerin bu alanda örgütlenmesini de mümkün kılmaktadır. Buna bağlı olarak Afrika kıtasından birçok farklı etnik çeşitliliğinin var olduğu bu "hub", göçmen gruplarının hemşeri dernekleri olarak tanımlanabilecek resmi ve resmi olmayan birçok kurumun faaliyet göstermek için bu alanları tercih etmesinin sebebini oluşturmaktadır.

Afrikalı göçmenlerin büyük bir kısmı belli mekânsal alanlara hapsolarak kentsel ilişki ağlarının dışında kalmaları gurbetçiliğin sıradanlaştığı bir göçmenlik tipini tecrübe etmelerine zemin hazırlamaktadır. Buna bağlı olarak kentin potansiyel kaynak ve fırsatlarına erişme olanaklarının görece yoksun olduğu mekânsal alanların dışına çıkmayan göçmenlerin geçim ve var olma stratejileri üretme kapasiteleri daralmaktadır. Tarlabası, Kurtuluş, Feriköy, Aksaray gibi Sahra Altı Afrikalı göçmenlerin yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerde açılan formel yapıdaki derneklerinin yanı sıra kuaför, restoran, bakkal, kargo ofisi gibi mekanlar ticari mübadele alanları olmanın ötesinde kolektif örgütlenmeleri beraberinde getirerek Afrikalı göçmen bireyler arasında sosyalleşme pratiklerini ve grup oluşumu süreçlerini biçimlendirmektedir.

Göçmenlerin İstanbul'un çeşitli bölgelerinde bulunan formel veya enformel kurumları ve dükkanları göçmen grupların etnisite temelinde inşa ettikleri kamusal alanlar olarak öne çıkar. Yasal ve toplumsal konumları itibarıyla kent içindeki mobilyasyonları kısıtlı olan ve dezavantajlı konumda olan göçmenler gerek ten rengine dayalı ayrımcılıklar sebebiyle

gerekse de iktisadi kapasitelerinin düşük olması sebebiyle bu mekânları kullanmaktadır. Aynı zamanda bu mekânlar göçmen grupların oluşturduğu kolektif stratejilerle çeşitli devingenlik kanallarının önünü açmaya yardımcı olmaktadır. Göçmen grupların dâhil oldukları çevreler içinde bilgi akışının ve dayanışma pratiklerinin var ettiği karşılıklı ilişkiler iş ve konut alanlarına erişimi büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Şehir hayatına yeni katılan göçmenler irtibatla oldukları etnik ilişki ağları sayesinde barınacak alanlara erişmekte ve çeşitli sebeplerden dolayı evsiz kalan göçmenler yine bu çevrelerin yardımıyla hanelere yerleştirilebilmektedir. Aynı zamanda bu mekanlarda kurulan etnik ilişki ağları sayesinde enformel piyasalardaki istihdam olanaklardan haberdar olabilmektedirler.

Sahra Altı Afrikalı göçmenler yasal ve toplumsal konumları itibariyle formel istihdam alanlarının dışında kalmakta ve düzensiz, güvencesiz ve geleceksiz çalışma alanlarında yoğunlaşmaktadırlar. Dökümsüz olmaları itibariyle güvenceleri bulunmayan göçmenler sosyal hakların dışında kalmaları dolayısıyla emek sektöründeki en kırılgan gruplar olarak öne çıkar. İşverenler tarafından kolayca tehdit edilebilen bu grup sosyal hakların dışında kaldıkları için iş kazası, meslek hastalığı yahut işten çıkarılma durumlarında ev sahibi ülkenin formel kurumlarından istifade edememektedir.

Niteliksiz iş gücüne katılan göçmenler enformel piyasalardaki istikrarsızlık ve süreksizlik sebebiyle çok sık iş değiştirmekte ve buna bağlı olarak terfi edebilme şanslarını da yitirmektedir. Aynı zamanda kentin ekolojik ve fiziksel açıdan çöküntüleşmiş alanlarında beslenme, barınma ve temizlik gibi gereksinimlerini asgari seviyede sürdürmeye çalışan göçmenlerin memleketlerindeki ailelerinin masraflarını karşılanma ve göç öncesinde alınan borçları ödenme gayreti göçmenlerin yoksulluğu kronikleştirmektedir.

Göçmen kadınlar hem sosyal hayatta hem de iş alanlarında cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddete maruz kalmaları itibariyle düzensiz göç hareketleri içinde en kırılgan grup olarak öne çıkar. Afrikalı kadınlar özellikle Tarlabası'nda maruz kaldıkları zorbalıklar sebebiyle

ev içi mekânlara hapsolmakta ve kentsel kamusal alanlardaki görünürlüklerinin kısıtlanması itibariyle şehrin sunduğu imkânlarla olan erişim yolları tıkanmaktadır. Buna bağlı olarak kadın göçmenlerinin kentsel ağlar içinde mobilizasyonu ve yeni iş fırsatlarına erişim imkânlarının önemli ölçülerde kısıtlanmaktadır. Buna bağlı olarak bazı örneklerde kadın göçmenlerin atölye ve imalathane gibi vasıf gerektirmeyen sektörlerle ulaşımının erkek göçmenler aracılığıyla sağlandığı görülmüştür. Aynı zamanda emek yoğun iş kollarında çalışan Sahra Altı Afrikalı kadın göçmenler aynı işleri yapmalarına karşın erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle çalışmaktadır.

Bununla beraber üniversite mezunu olan göçmenlerin uzmanlaştıkları alanlarda formel istihdam alanlarına erişememektedir. Gerek ev sahibi ülkenin yasal düzenlemeleri gerekse de göçmenlerin bu istihdam alanlarına ulaşabilmek için gereken devingenlik kanallarını kullanmaktaki noksanlığı göçmenleri kol gücüne dayalı işlere mecbur bırakmaktadır.

Öte yandan başlangıçta geçici sürelerle İstanbul'a gelen göçmenlerin motivasyonları, beklentileri ve niyetleri şehir hayatındaki deneyimlerine bağlı olarak yeniden biçimlenebilmektedir. Göçmenlerin önemli bir kısmı Türkiye'yi transit geçiş noktası olarak görmesine karşın bu hedef yapısal veya öznel etkenlerle değişebilmektedir. Mekânsal hareketlilik eğiliminin ve kendi sosyal çevresinin dışındaki çevrelerle irtibatlanan göçmenlerin ise sıkışmışlığın üstesinden gelebilmek adına yeni fırsatları değerlendirebilmektedir. Ortaklık kurarak işletme sahibi olan, mankenlik, rehberlik ve tercümanlık gibi kendi hesabına çalışan veya yaptığı ufak çaplı birikimlerle uluslararası ticarete yönelen göçmenlerin yasal ve toplamsal konumları itibariyle bulundukları dezavantajlı konumların üstesinden gelme stratejileri belli ölçülerde geçişkenliklerini mümkün kılmaktadır.

Türkiye ve Sahra Altı Afrika ülkelerinin son yirmi yıllık süreç içinde geliştirdikleri siyasi, ticari ve insani politikalar transit göçün dışında İstanbul'u hedef destinasyon olarak gören

Afrikalı göçmenlerin de sayısının artmasına zemin hazırlamıştır. Sahra Altı Afrika ülkelerinden hedef ülke olarak Türkiye'ye yönelen göçmenlerin karar alma süreçleri ucuz emek gücüne katılan göçmenlerden farklı olarak hedef odaklı olması itibariyle daha güçlü temeller üzerine inşa edilmiştir. Bu göçmenler istihdam alanlarına enformel kanallardan yerine formel yollarla dahil olmaktadır. Bu formel yollar, çalışma izni, oturma izni, vize süresi gibi göçmen olmaktan doğabilecek potansiyel engellerin minimize edilmesine yardımcı olmuştur. Buna bağlı olarak kentsel ilişki ağlarına ve kentin sunduğu kaynaklara erişimlerinin kapsamının genişlemektedir.

REFERANSLAR

Adıgüzel, Yusuf. 2018. *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Adaman, Fikret, ve Çağlar Keyder. 2006 "Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma." ec. europa. eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr. pdf.

Adler, Paul S., and Seok-Woo Kwon. 2002. "Social Capital: Prospects for a New Concept." *Academy of Management Review* 27, no. 1: 17–40. <https://doi.org/10.5465/amr.2002.5922314>.

Akgündüz, Ahmed. 2007. *Osmanlı’da Harem*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Akyılmaz, Gül. 2004. "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle İlgili Düzenlemeler ve Tanziman Fermanı’nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi." *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. IX, s. 1,2. http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/9_10.pdf

Alpman, Polat Sait. 2015. "Toplumsal Eşitsizlikler Üzerinde Etnisitenin Etkisi." Doktora tezi., Ankara Üniversitesi.

Atasü Topçuoğlu, Reyhan. 2012. "Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği." *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*. Derleyen: S. Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner, 501-518. İstanbul: İletişim Yayınları.

Babbie, Earl. 2012. *The Practice of Social Research*. Belmont: Wadsworth.

Bastia, Tanja. 2014. "Intersectionality, Migration and Development." *Progress in Development Studies* 14, no. 3: 237–48. <https://doi.org/10.1177/1464993414521330>.

Bauböck, Rainer. 1998. "The Crossing and Blurring of Boundaries in International Migration. Challenges for Social and Political Theory." *Blurred Boundaries: Migration, Ethnicity, Citizenship*. Derleyen: Rainer Bauböck ve John Rundell, 17- 53. Aldershot: Ashgate.

Biehl, Kristen Sarah. 2014. "Exploring Migration, Diversification and Urban Transformation in Contemporary Istanbul: The Case of Kumkapı." MMG Working Paper 14-11, ISSN 2192-2357. Göttingen: Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity.

Bloch, Alice, and Milena Chimienti. 2011. "Irregular Migration in a Globalizing World." *Ethnic and Racial Studies* 34, no. 8: 1271–85. <https://doi.org/10.1080/01419870.2011.560277>.

Bonacich, Edna. 1972. "A Theory of Ethnic Antagonism: The Split Labor Market." *American Sociological Review* 37, no. 5: 547–59. <https://doi.org/10.2307/2093450>.

Bray, Zoe. 2008. "Ethnographic Approaches." Chapter. *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*, edited by Donatella Della Porta and Michael Keating, 296–315. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511801938.016.

Baird, Theodore. 2011. "The missing migration component of Turkey-Africa relations." *Open Democracy* 1 <https://www.opendemocracy.net/en/missing-migrationcomponent-of-turkey-africa-relations>.

Brewer, Kelly T., ve Yüksek H. Deniz. 2006. "A Survey on African Migrants and Asylum Seekers in Istanbul." Istanbul: Migration Research Program at the Koç University.

Büdel, Martin. 2013. "An Ethnographic View on African Football Migrants in Istanbul." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 68, no. 1: 1–20. https://doi.org/10.1501/sbfder_0000002270.

Castells, Manuel ve Alejandro Portes. 1989. "World Underneath: The Origins, Dynamics, and Effects of the Informal Economy." *The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Countries*. Derleyen: Alejandro Portes, Manuel Castells ve Lauren A Benton, 11-37. Amerika: The Johns Hopkins University Press.

Castles, Stephen. 2007. "Twenty-First-Century Migration as a Challenge to Sociology." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33, no. 3: 351–71. <https://doi.org/10.1080/13691830701234491>.

-----, 2010. "Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36, no. 10: 1565–86. <https://doi.org/10.1080/1369183x.2010.489381>.

Castles, Stephen, ve Kosack Godula. 1973. *Immigrant workers and class structure in Western Europe*. London: Oxford University Press.

Castles, Stephen, ve Mark J. Miller. 2008. *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. Çeviren: Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chappell, Laura, Alex Glennie, Maria Latorre ve Sarah Mulley. 2011. "The Impacts of Irregular Migration." Background paper for the ETUC.
http://migration.etuc.org/en/tomate_en.htm

Claridge, Tristan. 2004. "Social Capital and Natural resource Management: An Important Role For Social Capital?" Yüksek Lisans Tezi, Queensland Üniversitesi.

Collyer, Michael, ve Hein De Haas. 2010. "Developing Dynamic Categorisations of Transit Migration." *Population, Space and Place* 18, no. 4: 468–81.
<https://doi.org/10.1002/psp.635>.

Connor, Phillip. 2018. "At Least a Million Sub-Saharan Africans Moved to Europe Since 2010: Sub-Saharan Migration to the United States Also Growing." Pew Research Center. Son erişim: 30 Mayıs 2020. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/02/28/international-migration-from-sub-saharan-africa-has-growndramatically-since-2010/>

Dağdelen, Görkem. 2008. "Changin Labour Market Positions and Workplace Interactions of Irregular Moldovan Migrants: The Case of Textile/Clothing Sector in Istanbul, Turkey." Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Danış, Didem, ve Ebru Kayaalp. 2004. *Elmadağ: a Neighborhood in Flux*. İstanbul: Institut français études anatoliennes.

Danış, Didem, ve Ayşe Parla. 2009. "Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet." *Toplum ve Bilim* 114: 131-158.

Danış, Didem, Jean-Francois Perouse, ve C. Taragh. 2006. "Integration in Limbo: Iraqi Afghan and Maghrebi Migrants in Istanbul." MireKoç Project 6.

Davis, Fanny. 2009. *Osmanlı Hanımı*. Çeviren: Bahar Tırnakçı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dewalt, Kathleen Musante, ve Billie R. Dewalt. 2011. *Participant Observation a Guide for Fieldworkers*. Lanham (Md.): AltaMira Press.

Dinçer, İclal, ve İclal Dinçer. 2009. "Kentsel Koruma ve Yenileme Sorunlarını Örnekler Üzerinden Tartışmak: Süleymaniye ve Tarlaabaşı," Planlama.org

Düvell, Franck. 2006. "Crossing the Fringes of Europe: Transit Migration in the EU's Neighbourhood." Working paper no: 33, University of Oxford.

Erder, Sema. 2013. *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.

———. 2015. *İstanbul Bir Kervansaray (mı?): Göç Yazıları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. Murat ve Ayhan Kaya. 2015. *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erin, İrem. 2014. "Effects of Identity Construction Policies on Urban Space: Tatalva/Kurtuluş Case." Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Fait, Nicholas. 2013. "African Migrations toward Turkey: beyond the Stepping Stone." Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 68, no. 1: 21–38.
https://doi.org/10.1501/sbfder_0000002271.

Fendoğlu, Hasan Tahsin. 1996. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Gans's, Herbert J. 1962. "The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian Americans."

Güneş, Günver. 1999. "Kölelikten Özgürlüğe: İzmir'de Zenciler ve Zenci Folkloru." Toplumsal Tarih. Şubat 1999.

Hart, Keith. 1973. "Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana." The Journal of Modern African Studies 11, no. 1: 61–89.
<https://doi.org/10.1017/s0022278x00008089>.

Harvey, David. 2013. *Sosyal Adalet ve Şehir*. Çeviren: Mehmet Moralı. İstanbul: Metis Yayınları.

Hear, Nicholas Van. 2010. "Theories of Migration and Social Change." Journal of Ethnic and Migration Studies 36, no. 10: 1531–36.
<https://doi.org/10.1080/1369183x.2010.489359>.

Heckmann, Friedrich. 2004. "Illegal Migration: What Can We Know And What Can We Explain? The Case of Germany¹." *International Migration Review* 38, no. 3: 1103–25.
<https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00230.x>.

İçduygu, Ahmet, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya. 2014. "Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere." İstanbul: MiReKoç, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.

İçduygu, Ahmet, ve İbrahim Sirkeci. 1999. "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri." *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İçduygu, Ahmet, ve Deniz Yüksek. 2012. "Rethinking Transit Migration in Turkey: Reality and Re-Presentation in the Creation of a Migratory Phenomenon." *Population, Space and Place* 18, no. 4: 441–56. <https://doi.org/10.1002/psp.633>.

İçduygu, Ahmet, Kemal Kirişçi. 2009. "Introduction: Turkey's international migration in transition." *Land of Diverse Migrations: Challenges of Emigration and Immigration in Turkey*, Derleyen: Ahmet İçduygu, Kemal Kirişçi, 1-35. İstanbul: Bilgi University Press.

İçduygu, Ahmet, ve Kristen Sarah Biehl. 2009. "Göçmen Şehirler: İstanbul'daki Göçmenler: 2000'lerden Bir Görünüm." İstanbul: British Council Living Together.

Rex, John, ve Sally Tomlinson. 1979. *Colonial Immigrants in a British City: A Class Analysis*. Routledge.

Joly, Danièle. 2000. "Some Structural Effects of Migration on Receiving and Sending Countries." *International Migration* 38, no. 5: 25–40. <https://doi.org/10.1111/14682435.00126>.

Köksal, Sema. 1986. *Refah Toplumunda Getto ve Türkler*. İstanbul: Teknografik Yayınları.

Krenn, Manfred ve Bettina Haidinger. 2008. "Un(der)documented migrant labour – characteristics, conditions and labour market impacts Thematic report prepared under the theme 'Migration flows and labour market impacts'." *Undocumented Worker Transitions*.

Lefebvre, Henri. 2014. *Mekanın Üretimi*. Çeviren: Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Neuman, W. Lawrence. 2014. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Essex: Pearson Education Limited.

Noy, Chaim. 2008. "Sampling Knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research." *International Journal of Social Research Methodology* 11, no. 4: 327–44. <https://doi.org/10.1080/13645570701401305>.

Özdil, Koray. 2008. "Creating New Spaces, Claiming Rights. West African Immigrants in İstanbul." *Public İstanbul*, January, 279–98. <https://doi.org/10.14361/9783839408650013>.

Özen, Şükrü ve Zuhal Aslan. 2006. "İçsel ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Açısından Türk Toplumunun Sosyal Sermaye Potansiyeli: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (OSTİM) Örneği. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 12, 140-161.

Özkan, Mehmet ve Birol Akgün. 2010. "Turkey's Opening to Africa." *The Journal of Modern African Studies*, 48-04 Aralık, 525 - 546 DOI: 10.1017/S0022278X10000595.

Parlatır, İsmail. 1987. "Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı." Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt 31, Sayı 1-2.

Penzer, N.M., 1998. *The Sultan's Harem*. Elya Publishers.

Pinkerton, Charles, Gail MacLaughlan ve John Salt. 2004. "Sizing the illegally resident population in the UK." Migration Research Unit University College London, Home Office Online Report 58/04.

Pope, Clive C. ve Mays Nicholas Barren. 1995. "Qualitative Research: Reaching the Parts Other Methods Cannot Reach: an Introduction to Qualitative Methods in Health and Health Services Research." *BMJ Clinical Research* 311, no. 6996 (July 1): 42–45. <https://doi.org/10.1136/bmj.311.6996.42>.

Portes, Alejandro. 1978. "Introduction: Toward a Structural Analysis of Illegal (Undocumented) Immigration." *The International Migration Review* 12, no.: 469-84. Son erişim: 29 Mayıs, 2020. doi:10.2307/2545446.

———. 1995. "Economic Sociology and the Sociology of Immigration: A Conceptual Overview." *The Economic Sociology of Immigration. Derleyen: Alejandro Portes* 1-41.

———. 1997. "Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities." *International Migration Review* 31, no. 4: 799–825. <https://doi.org/10.2307/2547415>.

———. 2009. "The Informal Sector and the World Economy: Notes on the Structure of Subsidised Labour." *The IDS Bulletin* 9, no. 4: 35–40. <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.1978.mp9004009.x>.

———. 2010. "Migration and Social Change: Some Conceptual Reflections." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36:10, 1537-1563, DOI: 10.1080/1369183X.2010.489370

Portes, Alejandro ve William Haller. 2005. "The Informal Economy." *The Handbook of Economic Sociology*. Derleyen: Neil J. Smelser ve Richard Swedberg, 403-425. Princeton University Press.

Putnam, Robert D. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.

———. 1995. "Bowling Alone: America's Declining Social Capital." *Journal of Democracy* 6, no. 1: 65-78. doi:10.1353/jod.1995.0002.

———. 2000. *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster

Reis Eken, Sümeyye. 2019. "Two Worlds Meeting in One Neighborhood: Receiving Society Members- Afghan Workers Relations in Yenimahalle, Istanbul." Yüksek Lisans tezi, Sabancı Üniversitesi.

Sahillioğlu, Halil. 1985. "Slaves in the Social and Economic Life of Bursa in the Late 15th and Early 16th Centuries." *Turcica*, 17, 43–112.

Sassen, Saskia. 1998. *Globalization and Its Discontents*. New York: The New Press.

Schapendonk, Joris. 2013. "From Transit Migrants to Trading Migrants: Development Opportunities for Nigerians in the Transnational Trade Sector of Istanbul." *Sustainability* 5, no. 7: 2856–73. <https://doi.org/10.3390/su5072856>.

Seng, Yvonne J. 1996. "Fugitives and Factotums: Slaves in Early Sixteenth-Century Istanbul." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 39, no. 2: 136-69. Son erişim: 30 Mayıs, 2020. www.jstor.org/stable/3632618.

Suter, Brigitte. 2013. "Perceptions, Contestations and Negotiations on Race, Ethnicity and Gender: the Case of Sub-Saharan African Migrants in Istanbul." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 68, no. 1: 59–81. https://doi.org/10.1501/sbfder_0000002273.

Şaul, Mahir. 2013. "Sahra Altı Afrika Ülkelerinden Türkiye'ye İş Göçü." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 1, 2013, s. 83-121.

———. 2014. "A Different "Kargo": Sub-Saharan Migrants In Istanbul And African Commerce." *Urban Anthropology and Studies of Cultural Systems and World Economic Development* 43, no. 1/2/3: 143-203. Son erişim: 29 Mayıs 2020. www.jstor.org/stable/24643110.

———. 2015. "Geçmişten Bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimciliğe." *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. Derleyen: M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, 75-119. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Düzeltilmiş versiyon: https://www.academia.edu/17126073/Ge%C3%A7mi%C5%9Ften_bugu_ne_Siyah_Afrika_dan_Tu_rkiye_ye_g%C3%B6%C3%A7ler_K%C3%B6lelikten_Ku_resel_Giri%C5%9Fim_cili%C4%9Fe)

Şen, Bülent, Alim Arlı, ve Ayşe Alican Şen. *Yoksulluğu Bölüşmek: Süleymaniye Bekâr Odası Göçmenleri*. İstanbul: Küre Yayınları.

Taylor, Steven J., Robert Bogdan, and Marjorie L. DeVault. 2016. *Introduction to Qualitative Research Methods: a Guidebook Andresource*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.

Toledano, Ehud R. 1994. *Osmanlı Köle Ticareti*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türker, Orhan. 1998. *Osmanlı İstanbul'undan Bir Köşe: Tatavla*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Türkün, Asuman ve Sarioğlu, Aslı. 2014. Tarlabası: "Tarihi Kent Merkezinde Yoksulluk ve Dışlanan Kesimler Üzerinden Yeni Bir Tarih Yazılıyor." *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*. Derleyen: Asuman Türkün, 267- 309. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. 2014. "Onuncu Kalkınma Planı." Göç: Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Son erişim: 3 Mayıs 2020. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_EgitimSistemininKalitesininArtirilmasi-1.pdf

Üsdiken, Behlül. 1994. "İstiklal Caddesi", İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 4, İstanbul: Tarih Vakfı, 265-271.

White, Charles. 1846. *Three Years in Constantinople: Or, Domestic Manners of the Turks in 1844*. 3 vol. Vol. 1. Colburn.

Wacquant, Loïc. 2011. *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırılmalı Sosyolojisi*. Çeviren: Mehmet Doğan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, Bediz. 2003. "Göç ve Kentsel Yoksulluğun İstanbul Tarlabası Mahallesi Örneğinde İncelenmesinde İlk Adımlar, İlk Sorular" *Toplumbilim*, Sayı: 17, s. 95-105.

Yiğit, Gökhan. 2011. "Kentsel Yenileme ve İstanbul". Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi.

EKLER

Etik Kurul Raporu

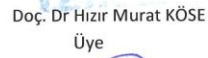
ARAŞTIRMA ETİK KURUL KARARLARI

Toplantı Tarihi : 21.02.2020
Toplantı Sayısı : 05/2020
Toplantı Saati : 11:00
Toplantı Üyeleri : Doç. Dr. Eda YÜCESOY
Prof. Dr. Nihat BULUT
Prof. Dr. Cem BEHAR
Doç. Dr. Elif ÇELEBİ
Doç. Dr. Hızır Murat KÖSE
Doç. Dr. Sinem ELKATİP HATİPOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Betül NİZAM
Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp Said KAYA

Karar No : 1 - İstanbul Şehir Üniversitesi Araştırma Etik Kurulu, proje yürütücüsü Muhammed Yasir Bodur tarafından sunulan, 'İstanbul'daki Afrikalı Göçmenlerin Sosyal ve Ekonomik Katılımı Üzerine Etnografik Bir Çalışma' isimli proje taslağını değerlendirilerek, projenin uygunluğuna karar verilmiştir.

Aşağıda isimleri ve imzaları bulunan İstanbul Şehir Üniversitesi Araştırma Etik Kurulu üyeleri, araştırmacı tarafından kurula sunulan yukarıdaki bilgiler ışığında, ekte belirtilen araştırmanın yürütülmesinde etik açıdan bir sakınca görmemektedir.

Prof. Dr. Nihat BULUT
Üye

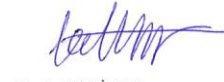

Doç. Dr. Hızır Murat KÖSE
Üye

Doç. Dr. Sinem ELKATİP HATİPOĞLU
Üye

KATILMADI
Doç. Dr. Eda YÜCESOY
Başkan

Doç. Dr. Elif ÇELEBİ
Üye

Prof. Dr. Cem BEHAR
Üye

Dr. Betül NİZAM
Üye

Dr. Eyyüp Said KAYA
Üye